

32184

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA
RİND VE ZAHİD TIPLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR.MİNE MENGİ

HAZIRLAYAN

ZEYNEL A.AYGÜN

ADANA-1993

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	VII
İNCELEME	XIII
BİRİNCİ BÖLÜM	
BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA RİND TİPİ	1
I-RİND VE İÇKİ İLİŞKİSİ	3
A-Rindlikte İçki Geleneği	5
B-Rind Meclisi; Meyhâne	8
C-İçkinin ve İçki İçen Rindin Değeri	11
D-İçki Yasağına Eleştiri	13
II-RİND SEVEN KİŞİDİR	14
A-Aşka Değer Verir	18
B-Kendisini ve Sevdiğini Yüceltir	18
C-Güzeli, Sonuçta Tanrı'ya Ulaşmayı İster	19
D-Derin, Saf Bir Aşk Anlayışı Vardır	21
E-Tanrı Aşkıyla Kendinden Geçmek İster	21
F-Tanrısal Aşk Konusunda Yeteneklidir	22
G-Aşka Engel Olanları Eleştirir	23
III-RİND, İNSANA DEĞER VERİR	24
A-Olgun İnsandır	26
B-Gönüle, İnsanın İçine Önem Verir	27
C-İnsan Olmanın Değerini Vurgular	29
D-Tanrı-İnsan Birlikteliğini Savunur	29
E-Melâmet Ehlidir, Âriftir	31
IV-RİND, YOKSULLUĞUYLA ÖVÜNÜR	31
A-Azla Yetinir	32
B-Nefsi Denetlemek Gerekliğini Savunur	33
V-RİND, GEÇİCİ DÜNYAYI ELEŞTİRİR	34
VI-RİND, TOPLUMDAKİ AKSAKLIKLARI ELEŞTİRİR	37
A-Genel Olarak Toplum ve Birey Eleştirisi	38
B-Çeşitli Nedenlerle Zahid'i Eleştirir	39
VII-ŞAİR, RİNDÂNE ŞİİR YAZMAKLA ÖVÜNÜR	40

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA ZAHİD TİPİ	41
I-ZAHİD İÇKİYE KARŞIDIR	43
A-İçkiyi ve İçki İçenleri Kötüler	46
B-İçkinin Değerini Bilmez	47
C-İçki Yerine Kevser Suyu Önerir	49
D-Gizlice İçki İçer	49
II-ZAHİD SEVGİYE DEĞER VERMEZ	50
A-Sevgiden ve Güzelden Anlamaz	53
B-Sevenleri Eleştirir, Ayırmaya Çalışır	55
C-Cennetteki Gilmânı Güzellere Yeğler	58
D-Güzellere Düşkündür	59
III-ZAHİD İKİYÜZLÜDÜR	59
IV-ZAHİDİN İÇ DÜNYASI ZENGİN DEĞİLDİR	63
V-DEĞERLENDİRME VE UYGULAMALARINDA YÜZEYSELDİR	68
VI-AZAMETLİ VE KIBİRLİDİR	69
VII-KÖTÜMSER, İNATÇI VE YASAKÇIDIR	71
VIII-GELECEK KAYGISIYLA SIKINTI ÇEKER	73
IX-CENNETİ İSTER	74
X-MADDEYE ÖNEM VERİR, PİNTİDİR	76
XI-TEMBELDİR, ESRAR VE EĞLENCEYE DÜŞKÜNDÜR	77
XII-HAZIRAKONUCUDUR	77
XIII-KORKAKTIR	78
XIV-SOY SOP AYRIMI YAPAR	78
XV-İBADET YAPMAYA ZORLAR	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA	
RİND VE ZAHİD TİPLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	80
I-İÇKİ KARŞISINDA RİND VE ZAHİD	82
II-RİND VE ZAHİDDE SEVGİ	88
III-OLGUN İNSAN RİND KARŞISINDA ZAHİD	94
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	105

ÖNSÖZ

Rind ve zahid tipleri divan şiirinde değişik duygu ve düşünce dünyalarına sahip iki ayrı kişilik sergilemeleri nedeniyle hemen hemen tüm divan şairlerinin ilgisini çekmiş ve onların şiirlerinde temel konulardan birisi olarak işlenmişlerdir.

Rind ve zahid tipleri divan şiirinin soyut duygu ve düşüncelerle çerçevelenmiş kalıp konuları içerisinde, toplumsal yaşamdan canlı kesitler sunan renkli kişilikler olarak ayrı bir önem taşırlar. Rind ve zahid tipleri de bir ölçüde kalıplaşmış kişilikler olarak görünmekle birlikte, toplumsal yaşamı ve dünya görüşlerini bir ölçüde yansıtarak şiire değişik bir boyut ve canlılık kazandırdıkları için divan şairleri tarafından şiirlerde yoğun bir biçimde söz konusu edilmişlerdir.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi hemen hemen tüm divan şairleri rind ve zahid arasındaki yaklaşım farklarını konu alan şiirler yazmışlardır. Ancak, XVI. yy'ın ünlü divan şairlerinden Bağdatlı Rûhf'nin, Divan'ında bu kişileri çok başarılı bir biçimde şiirlerine konu olarak aldığı ve eserinde bu iki tipi ayrıntılı olarak karşılaştırdığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmamızda Bağdatlı Rûhf Divanı'nda yer alan rind ve zahid tiplerini tipolojik bir çalışma kapsamında ele alıp bu tiplerin benzer ve ayrılan yönlerini saptamayı yararlı gördük. Bu çalışma sonucunda gerek Bağdatlı Rûhf'nin gerekse o dönem toplumunun insana bakışını değerlendirdik, makbul sayılan ve eleştiri alan insan davranışlarını belirlemeye çalıştık.

Bu çalışmamızda Bağdatlı Rûhf'nin Hicri 1287 yılında İstanbul'da yayımlanan matbâ Divan'ını (Külliyât-ı Eş'âr-ı Rûhf-i Bağdâdî) kaynak olarak aldık. Rind ve zahid tipleriyle ilgili değerlendirmelerimizi bu kaynaktan saptamış olduğumuz konuyla ilgili beyitlerden yola çıkarak yapmaya çalıştık. Söz konusu beyitleri konu içerisinde yeri geldiğinde örnek olarak verdik; Divan'ın hangi sayfasının kaçınca satırından alındığını örnek beyitin hemen yanında parantez içinde belirtme yoluna gittik. Kimi yerlerde, beyitin tamamı konuyla ilgili olmadığından, örnek olarak tek bir dize vermeyi yeterli gördük. Gerekli gördüğümüz yerlerde örnek beyit ve dizelerin açıklamasını örneğin hemen altında parantez içinde yaptık.

Çalışmamızda kaynak eser olarak yararlandığımız yapıtları hem ilgili sayfanın alt kısmında dipnot olarak hem de çalışmamızın sonunda yer alan Kaynakça bölümünde topluca vermeyi uygun bulduk.

Tez beş ana bölümden oluşmaktadır: Giriş, Bağdatlı Rûhf Divanı'nda Rind Tipi, Bağdatlı Rûhf Divanı'nda Zahid Tipi, Bağdatlı Rûhf Divanı'nda Rind ve Zahid Tiplerinin Karşılaştırılması ve Sonuç.

Bu çalışmanın her aşamasında bilgi ve deneyimlerinden, eleştirilerinden yararlandığım sayın hocam Prof.Dr.Mine Mengi'ye sözkonusu ilgi ve desteklerinden dolayı burada teşekkür ediyor,, bu çalışmanın bu alanda ve başka alanlarda yapılacak çalışmalara yararlı olmasını diliyorum.

Zeynel A.Aygün
Adana, Temmuz-1993

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
A.K.M.	Atatürk Kültür Merkezi
Ans.	Ansiklopedisi
Bas.	Basımevi
C.	Cilt
D.	Divan; Külliyyât-ı Eş'âr-ı Râhf-i Bağdâdi
md.	maddesi
s.	sayfa
S.	Sayı
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Üniv.	Üniversitesi
vb.	ve benzeri, ve benzerleri
Yay.	Yayınevi, Yayınları
yy-	yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmamızda, XVI. yy Anadolu sahasında yaşamış ünlü divan şairlerinden Bağdatlı Rûhf'nin bilinen tek eseri olan Divan'ında çizilen rind ve zahid tiplerini tanıtmaya çalıştık.

Çalışmamızda uyguladığımız yöntemin özelliklerine geçmeden önce Bağdatlı Rûhf'nin yaşamı ve sanatı hakkında ana hatlarıyla bilgi vermek uygun olacaktır.

Bağdatlı Rûhf'nin yaşamıyla ilgili olarak kaynaklarda verilen bilgiler son derece sınırlıdır. Bu bilgilerin hemen tamamı da Ahdî Tezkiresi'ne dayandırılır. Bu kaynaklara göre Bağdatlı Rûhf XVI. yy'da yaşamış ve XVII. yy başlarında ölmüştür. Doğum tarihi saptanamamış olan şairin Bağdat'ta doğduğu ve 1605 yılında Şam'da öldüğü konusunda az çok görüş birliği sağlanmıştır.¹

Ahdî Tezkiresi'ne göre şairin asıl adı Osman'dır. Kanunî ordularıyla Bağdat'a giden ve Bağdat Beylerbeyi Ayas Paşa'nın maiyetinde bulunan, Anadolu'lu bir askerın oğludur. Şair, Anadolu kökenli bir aileden gelmesine rağmen, Bağdat'ta doğması nedeniyle Rûhf-i Bağdâdî olarak anılagelmiştir.

Bağdatlı Rûhf'nin yaşamıyla ilgili kimi bilgileri onun kendi Divan'ında buluyoruz. Şiirlerinden kendisinin de babası gibi bir asker, bir sipahi olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, çeşitli Bağdat valilerine kasideler yazmış ve büyük ihtimalle bu Bağdat paşalarının maiyetinde bulunmuştur.

Bağdatlı Rûhf'nin yaşamının büyük bir bölümünü çeşitli yerleri gezerek geçirdiği yine kendi Divan'ından anlaşılıyor. Divan'dan aldığımız şu beyit bu durumu doğrular niteliktedir:

devr eylemedük yer komaduk bir nice yıldur
uyduk dil-i divâneye dil uydı hevâya (D.81/5)

Yine şairin Divan'ından yola çıkarak Nihad Sami Banarlı, onun Harîrizâde Molla Ahmed'in talebesi ve Rum abdallarından Kelâmî Dede'nin müridi olduğunu söyler. Çalı kazasının zamanın yöneticileri tarafından kendisine dirlik olarak verildiğini belirtir.

1-Bu konuda yararlandığımız kaynaklar:

- Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I, s.579-580, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1987.
- Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, s.278-279, Varlık Yay., İstanbul-1985.
- Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ans., C.IV, s.997, Cem Yay., İstanbul-1987.

Yine eserinden ve Ahdf Tezkiresi'nden anlaşıldığına göre; şair, Tezkireci Ahdf, ünlü şair Fuzûlî'nin oğlu Fazlî ve şair Azmîzâde Hâletî ile yakın arkadaşlık ilişkisi içerisinde bulunmuştur.

Divan'ında yer alan şiirlerinden, şairin yaşamı seven, dost canlısı, rind-meşreb bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılıyor. Dostlarına yazmış olduğu manzum mektuplarda onun bu yönü belirgin olarak ön plana çıkar. Bu mektuplardan seçtiğimiz birkaç beyit, şairin bu yönüyle ilgili bilgi vermektedir:

bir gönül eğlencesi yâr isterüz girmez ele
 gam hücum itmekde yâr-i gam-zedâ eksülmede (D.52/1)

cüceler civ civ öterler mi yine meclîsde
 neş'e-i bezm ol iki bülbül-i hoş-hân nicedür(D.53/14)

nazar-ı rahmete manzûr Mehemmed Çavuş
 yine oynar mı güler mi o müselmân nicedür (D.54/13)

mecmâ' mı ehl-i zevke yine kahvehâneler
 varur mı hüsn seyrine yârân ne demdedür (D.59/10)

Bağdatlı Rûhî, rind-meşreb özelliğinin yanında, belki en az onun kadar, sosyal eleştiri yönü olan bir sanatçıdır. O, rind bir insana yakışır biçimde; toplum ve bireylerle ilgili yanlışlıklar, kötülükler, yapaylıklar, katı kurallar gibi yanlış gördüğü tutum ve davranışları, kuralları sık sık eleştirir. Onun bu yönü, dostlarına yazmış olduğu manzum mektuplarda ve özellikle, divan şiirinin en ünlü şiirlerinden Terkîb-i Bend'de görülür. Öncelikle, manzum mektuplarından bir iki örnek beyit verelim:

ekşeri kâdılarun rişvet tarîkin tutmada
 hürmet-i şer'-i resûl-i müctebâ eksülmede (D.52/10)

kendi hâlinden degül hoşnûd şimdi kâ'inât
 Hakk te'âlânun kazâsına rızâ eksülmede (D.52/12)

Terkîb-i Bend'den:

yazuk saña kim eyleyesin hırş u tama'dan
 bir cübbe için kendini 'âlemlere bed-nâm (D.77/13)

'âlemde ki kâmil çeke gam zevk ide câhil
 yerden göge dek yûf baña ger dimez isem yûf(D.78/19)

Bağdatlı Rûhf'deki bu rind-meşreb, yanlışları eleştiren tutum; ayrıca bir asker olmasının da etkisiyle ortaya çıkan mert tavır ile dervişlere yakışır nitelikte yumuşak ve içten kişilik ve davranış özellikleri onun Divan'ında yer alan hemen tüm şiirlerde görülür. Bağdatlı Rûhf eserinde bir sentez sonucunda ortaya çıkan kişilikli, beğeni sahibi, olgun ve yüreğe önem veren, insan ve Tanrı sevgisini aynı bağlamda görüp yüce bir olgu olarak değerlendiren bir insan ve sanatçı olarak görünür. Bu yönüyle, şiirlerinde örnek bir insan olarak gösterdiği rind insan tipinin pek çok olumlu yanını kendi kişiliğinde barındırır.

Bağdatlı Rûhf, Türk Divan Şiiri'nin en başarılı ve ünlü sanatçıları arasında kendine özgü bir yere sahiptir. Onun bu başarısının nedenini yukarıda sıralamış olduğumuz kişilik özelliklerini ve yaşamla ilgili düşüncelerini başarılı bir teknik ve dil-anlatımla aktarmayı başarmış olmasında aramak gerekir.

Bağdatlı Rûhf'nin şiirleri ölçü, uyak, edebî sanatların kullanımını bakımlarından oldukça başarılıdır. Divan'ında yer alan şiirlerinde hemen tüm aruz ölçülerini başarıyla kullanan şair, edebî sanatları az ama öz bir biçimde kullanmıştır. Genel olarak, belli bireysel ve toplumsal konuları ortaya koyma kaygısının bu duruma neden olduğu söylenebilir.

Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi(C.IV,s.997)'nde şairin sanatçı kişiliğiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Rûhf, hurufiliği benimsemiş olsa bile, şiirini bu yola adamamıştır. Hz.Ali'yi ve on iki imamı överse de sünnilikten ayrılmamıştır. Onda, genel olarak tasavvuf bile ikinci plandadır. Bir dünya görüşü olarak şiirine yansır, ama onu yaşadığı dünyadan koparamaz. Ahlâkî açıdan etkiler ve dervişane bir rıntlık kazandırır. (...) Dili yalın ve konuşma diline yakındır. Sanat kaygısı gütmemiş, gerektiğinde atasözü ve deyimlerden yararlanmıştı. Ömrünün büyük bir bölümü Bağdat'ta geçtiği halde, Türkiye Türkçesinin özelliklerini koruyabilmiştir."

Bağdatlı Rûhf'nin yaşamı ve sanatçı kişiliğiyle ilgili bu bilgilerden sonra çalışmamızın içeriği ve bu çalışma sırasında uyguladığımız yöntem ile ilgili bilgi verelim.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu çalışmamızda divan şiirinde kendine özgü bir yeri olan rind ve zahid tiplerinin Bağdatlı Rûhî'nin bakış açısıyla değerlendiriliş biçimini inceledik. Bu doğrultuda, belirli tipleri ele alıp incelemek yoluyla bir tipoloji çalışması yapmış olduk.

Rind ve zahid tiplerini incelemek, aynı zamanda toplumdaki iki ayrı görüşün edebiyata yansımalarını da gözler önüne sermemize olanak sağladı. Gerçekten de gerek rind gerekse zahid insan tipleri kişiliklerinde barındırdıkları değişik özellikler, değişik anlayışlarla iki ayrı toplumsal kesimin özellik ve anlayışlarını yansıtırılar.

Rind, en kısa anlatımıyla; insancılığı, ince beğeniyi, özgürlüğü savunan, aydın bir insan tipidir. Divan kültürü içerisinde zamanla İslâm-tasavvuf-harâbât kültürlerinin belirli doğrultuda ortaya çıkardığı bir sentezle "rindlik geleneği" adı verilen bir gelenek oluşmuştur. Rindlik geleneği, İslâm düşüncesi etkisinde ortaya çıkan tasavvufî düşünce sistemleri ve öteyandan hümanizm(insancılık) düşüncesinin etkisiyle belirli karakteristik özellikler kazanmıştır. Bu özellikler birkaç madde hâlinde şöylece özetlenebilir:

1-Rindlik geleneğinde insana, insanın özellikle manevî yanına büyük bir önem verilir ve insandaki bu yüce yön sık sık övgü konusu edilir.

2-Rindlik geleneğinde insanın özgür ve mutlu yaşaması gerektiği düşüncesi vardır.

3-Rindlik geleneği dinî ve toplumsal katı yasak ve kurallara bir tepkinin sonucunda oluşmuştur.

Rindlik geleneği insanın yüceliğini onun Tanrı ile ruhsal bağlantısına, tasavvuf düşüncesindeki; insanın Tanrı'nın bir yansıması olarak kabul edilmesine dayanarak açıklar. Özetle söylemek gerekirse; rind, yani insan, Tanrı'nın bir parçası olduğu için özgür, mutlu ve kurallarla ezilmeksizin yaşamalıdır. Rindlik geleneğinde oluşan düşünceye göre rind insan, davranışlarından dolayı ancak ruhsal bağlantı içinde bulunduğu Tanrı'ya karşı sorumludur. Tanrı adına rindi eleştirmek, kısıtlamak, bu düşün-

ceye göre, kabul edilemez.

Böylesine köklü ve evrensel bir geleneğe dayanan rind insan tipi Bağdatlı Rûhf Divanı'nda ideal bir insan tipi olarak karşımıza çıkar. Şair Divan'ın pek çok yerinde kendisini rind ile özdeşleştirir ve genelde rind bir insan görünümü çizer. İdeal bir insan olarak rind sık sık yüceltilir. Kendini Tanrı'ya yakın hissetme, içki içip gönül yüceliğiyle insana, insan-cıl değerlere ve Tanrı'ya âşık olma, özgürlük, mutlu bir yaşam özlemi, mertlik, iyilikseverlik vb. pek çok olumlu kavram ve kişilik özelliği rindin yaşamını anlamlı kılan özelliklerdir.

Tüm bu nedenlerden dolayı çalışmamızın ilk bölümünde Bağdatlı Rûhf Divanı'ndaki rind insan tipini ele alıp çeşitli özellikleri bakımından inceledik. İnceleme aşamasında rind insan tipinin en karakteristik özelliklerinden daha önemsiz doğru bir sıra izledik. Sözkonusu özelliklerin tanıtımı ve açıklanması aşamasında Bağdatlı Rûhf Divanı'nda saptamış olduğumuz ilgili beyitleri örnek olarak verme yoluna gittik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, rind insan tipinin karşıtı olarak değerlendirebileceğimiz zahid insan tipini yine çeşitli özellikleri bakımından, en önemli özelliklerinden daha önemsiz olanlara doğru bir sıra izleyerek inceledik. Düşüncelerimizi örnek beyitlerle somutlaştırdık. Bu bölümde zahidin, rindin bakiş açısıyla verilip değerlendirildiği görülür.

Zahid, düşünce bakımından kaynağını İslâm düşünce ve kültüründen alan, ama aslından uzaklaşmış, yapay ve olumsuz bir tiptir. Gerçekte zahid, hem genel olarak divan şiirinde hem de Bağdatlı Rûhf Divanı'nda yaşayan, gerçek bir insan olarak değerlendirilmez. Birey ve toplumdaki olumsuz değer yargılarını ve olumsuz davranışları temsil eden bir sembol olarak görülür. Rind, kendisini baskı altına alıp yaşamdan, insandan, doğallıktan uzaklaştırmaya çalışan zahidi pek çok bakımdan eleştirir. Rind ve zahid tipleri arasındaki çekişmeler daha çok bu bölümde söz konusu edilmiştir.

Bağdatlı Rûhf Divanı'nda yer alan rind ve zahid insan tiplerinin genel olarak karşılaştırılmasını çalışmamızın üçüncü bölümünde yaptık. Bu bölümde sözkonusu tiplerin ayrılan ve ben-

zeyen yönlerini belirlemeye çalıştık. Aynı zamanda şair Bağdatlı Rûhf'nin bu insan tipleriyle ilgili değerlendirmelerini yeri geldikçe belirtme yoluna gittik.

Sonuç bölümünde, çalışmamızın sonucunda ortaya çıkan değerlendirmeleri ana hatlarıyla toparlamaya çalıştık. Bu bölümde ayrıca, Bağdatlı Rûhf'nin rind ve zahid tipleriyle ilgili yaklaşımlarını özetleyerek, onun tercih ettiği ideal insan tipinin temel özelliklerini saptamaya çalıştık. Bu doğrultuda, o dönem toplumunda öne çıkan makbul insan tipinin özelliklerini, bu çalışmanın sınırları içerisinde ortaya koyduk. Sonuçta; çalışmanın genel çizgisi içinde elde ettiğimiz bulguları özlü olarak vermeye çalıştık.

Günümüzde edebiyat bilimi alanında yapılan tipoloji çalışmaları oldukça yetersiz durumdadır. Bu alanda yapılacak tipoloji çalışmalarının edebiyat bilimine, özellikle somut değerlendirmeler yapabilme yolunda büyük katkıları olacağına inanıyoruz. Biz, Bağdatlı Rûhf Divanı'ndaki rind ve zahid insan tiplerini bu anlayış doğrultusunda ele alıp inceleyerek, bu alandaki bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktayız.

İNCELEME

BİRİNCİ BÖLÜM	
BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA RİND TİPİ	1-40
İKİNCİ BÖLÜM	
BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA ZAHİD TİPİ	41-79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA	
RİND VE ZAHİD TİPLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	80-99
SONUÇ	100-104

BİRİNCİ BÖLÜM
BAĞDATLI RŪHÎ DİVANİ'NDA RİND TİPİ

Bu bölümde¹, Bağdatlı Rûhî Divanı'nda ağırlıklı ve ayrıntılı olarak işlenen rind insan tipini ele alıp inceleyeceğiz. Bağdatlı Rûhî'nin, Divan'ındaki pek çok beyitte rind tipiyle kendisini özdeşleştirdiği, rind tipini öne aldığı ve övdüğü görülür. Bu nedenle, ilk olarak rind insan tipinin özelliklerini vermeyi uygun gördük.

Rindin çeşitli özelliklerini incelemeye geçmeden önce "rind" ve "rindlik" kavramlarıyla ilgili bilgi verelim. Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'ından "rind" sözcüğünün Farsça olduğunu ve; "kalender, dünya işlerini hoş gören, aldırış etmeyen, umursamaz kimse" anlamlarına geldiğini öğreniyoruz.

Ayrıca rind, Türk divan şiirinde, olgunluğundan ötürü kalender davranışlarda bulunan insan tipidir. O, dünyanın parasında pulunda gözü olmayan, akıl ve ruhla gerçeğe erişmiş, hiç bir şeyde taassup göstermeyen kişidir.

Rind yerine Arapça "harâbâtî" ve Farsça "kalender" sözcüklerinin de eski edebiyatımızda kullanıldığını biliyoruz.

Şuara tezkirelerinde rindle ilgili, rindin bazı özelliklerini açıklayıcı bilgi veren sözcük ve tamlamalar ise şunlardır: "ayyâş, kallâş, evbâş, ehl-i işret, latif, zarîf, lâubâli-meşreb, şârîde, hevâyî, şûh-pîşe, bî-pervâ, şâhid-bâz" vb.

1-Bu bilgileri verirken yararlandığımız kaynaklar:

- Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara-1986.
- İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara-1989.
- L.Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yay., İstanbul-1984.
- Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, Ankara-1985.
- Harun Tolasa, Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre XVI.YY'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I, Ege Üniv. Matbaası, İzmir-1983.
- Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Nazmunlar, T.D.V. Yay., Ankara-1992.

Rind, çevresinde olup bitenlere kayıtsız, din ve toplum kurallarını umursamaz, gösterişsiz, içkiye düşkün; gönlü zengin, özü doğru, zeki, şen şakrak, bilge kişidir. Rindin kişilik özellikleri şöyle özetlenebilir: Rind, kuraldışı yaşamayı seven, dünya işlerini hoş gören, içki içmekten zevk alan, olgun ve seven insandır.

Rindlerin uyşamadığı, anlayamadığı tip "zahid"dir. Şiirlerde geçen "sofu, vaiz, hoca" gibi adlar hep zahid için kullanılmıştır.

Bu temel özellikler doğrultusunda divan şiirinde zamanla bir "rindlik geleneği" oluşmuştur.

Rindlik geleneği içinde, rindliği benimsemiş divan şairi; sevgili, aşk ve içkiden, düşünce yanı olan konulardan söz ederek; yaşamın acı-tatlı gerçeklerini, toplumun ahlâkî değer ölçütleriyle ilgili eleştirilerini, özlemlerini ve karşı çıkışlarını, lirizm yanı ağır basan rindâne şiir içerisinde dile getirir.

Bu giriş bilgilerinden sonra Bağdatlı Rûhf Divanı'nda yer alan rind insan tipinin kişilik özelliklerini, yaşam görüşünü ve Bağdatlı Rûhf'nin bu insan tipine yaklaşımını incelemeye geçebiliriz.

I-RİND VE İÇKİ İLİŞKİSİ

Bağdatlı Râhî Divanı'nda işlenen rind, şeriatça yasaklanan içkiyi yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak görür. İçkinin insanlara; gençleştirerek, zihinlerini açarak, özgürleştirerek, dürüstleştirerek, güzellikleri görmelerini sağlayarak... pek çok yararlar sağladığını ileri sürer. Bu durumda da rindi içkiden, içkiyi rindden ayrı düşünmek olanaksızlaşır.

Nerede rind ve rindlikten söz edilirse orada içki de vardır. Çünkü rindin kişilik özellikleri ile içkinin insan üzerindeki etkisi ve bu etki sonucu ortaya çıkan durumlar arasında bağlantı vardır. Bu nedenle rind, içkiyi dilinden düşürmez ve sık sık över.

Rindin içkiye düşkün olmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1-Rind, özü ve süzü, özüyle davranışları aynı olan insan arayışındadır. İçki de, içenin özünü yani miyârını ortaya koyar; dolayısıyla, rindin isteğinin gerçekleşmesine vesile olur.

2-Rind, kural dışı davranmak isteyen, toplum yasaklarına karşı olan insandır. İçki içip sarhoş olan insan da, kural, yasa tanımayan insan olacaktır. Böylece rind, içki içerek bu amacına daha kolay yoldan ulaşır.

3-Ayrıca rind, neş'eli, gamsız bir yapıya sahiptir. İçkinin insanı gamından , üzüntüsünden uzaklaştırdığı da dikkate alınırsa, içkiyle rind arasındaki bağlantı, daha doğru bir ifadeyle; rindin içkiye düşkünlüğü daha iyi anlaşılır.

Rindin yukarıda belirtmiş olduğumuz tavır, davranış ve özelliklerini, ayrı bölüm halinde, içkinin yararları bölümünde daha ayrıntılı olarak, örneklerle vereceğiz.

Rindin böylesine değer verdiği içkinin tasavvufta da önemli yeri vardır. Tasavvuf dilinde "gönlü temizleyen ilâhî aşk" anlamıyla sembolik bir değer taşıyan içki, insanı iyiliğe, güzelliğe ve sevgiye yönelten bir öz olarak bu anlamda, rind tarafından benimsenir ve över. Ayrıca rindin içkiyle ilgili olarak sözünü ettiği; meyhâne, sâkî, şarap vb. varlıklar gerçek anlamlarıyla değerlendirilebilecekleri gibi, tasavvufi anlamlarıyla da düşünülebilirler. Tasavvuf dilinde meyhâne; tecellî

âlemi (Tanrı'nın âşık tarafından görüldüğü ve hissedildiği yer), sâkıf; âşığa yol gösteren mürşid, şarap ise; mânâ, feyz, neş'e anlamlarına gelmektedir.¹

Rindin gerçek içkiyi övüyor görüldüğü yerlerde "dünyanın güzelliklerine ve güzellerine duyulan maddî ve manevî sevgi" öncelikli olarak düşünülürken, tasavvufî anlamıyla içkinin sözkonusu edilerek yüceltildiği yerlerde "Tanrı'ya duyulan gerçek sevgi (aşk-ı hakîkî)" anlamı ağır basmaktadır.

Rind, sevgi ile içkiyi aynı çerçeve içinde görür. Rinde göre, içkinin bulunduğu yerde sevgi, sevginin ve aşkın bulunduğu yerde de içki vardır. Bunlar, hayatında renk, gönlünde parlaklık arayan rind için hayatın birbirinden ayrılmaz parçalarıdır.²

Buraya kadar anlattıklarımızı özetleyecek olursak; rind, içkiyi insanın kendinden geçerek çevresine ve diğer insanlara sevgiyle bakmasını sağladığı için sever. İnsanın yapaylıktan uzak, içinden geldiği gibi doğal bir biçimde yaşaması ve yaşamdan zevk alması gerektiğini düşünen rind, içkiyi bu amaç doğrultusunda kullanır.

Çevresinde olup bitenlere kayıtsız, din ve toplum kurallarının insanı kısıtlayan, baskı altında tutan yanlarını umursamaz, gösterişsiz bir kişiliğe sahip olması nedeniyle içki içen rind, içki aracılığıyla bu baskılardan kurtulduğunu hissederek. Bu bağlamda, rind için içki, onu toplum yasaklarından kurtarması nedeniyle önemlidir.

Bağdatlı Rûhî, Divan'ında çizmiş olduğu rind insan tipinin çoğu özelliklerinin yanında, içki karşısındaki tutumunu da onaylar ve benimser; hatta kendisini bu rind insan tipi ile özdeşleştirir. Kısaca, Bağdatlı Rûhî'nin de benimsediği rind, hem insan hem Tanrı gerçeğine ve sevgisine, değerli bir varlık, bir ruh olarak gördüğü içkiyi maddî ve manevî anlamda içip kendinden geçerek ulaşır.

1-Abdülbâkî Gölpinarlı, 100 Soruda Tasavvuf, s.157-158, Gerçek Yay., İstanbul-1985.

2-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.28.

Bu arada, rindin içki karşısındaki tutumu ile Anadolu kültürünün bir parçası olan Alevilik düşüncesi arasında kimi benzerliklerin göze çarptığını da belirtelim: İslâm dini içkinin bütün türlerini kesinlikle yasaklarken Ali'ye bağlananlar böyle bir yasağa gerek duymamış, eskiden olduğu gibi, İslâm dininin doğuşundan sonra da içki içmenin tadını çıkarmayı sürdürmüşlerdir.¹

Şimdi rind, rindlik ve içki ilişkisini maddeler halinde görelim:

A) RİNDLİKTE İÇKİ GELENEĞİ

Rindlikte içki geleneği dinî-tasavvufî bakımdan kaynağını ve dayanağını Kur'an'da bulur. Kur'an'ın Araf sûresinin 172. ayetinde belirtildiğine göre, kıyamet gününde varlığından haberleri olmadığı konusunda bir özür ileri sürmesinler diye, Allah insanlara "Elestü bi Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)" diye sormuş; onlar da "Belâ, şahidnâ (Evet, -Rabbimizsin tanık olduk)" demişler, böylece Allah ile kullar ya da ruhları arasında bir sözleşme gerçekleşmiştir.² Bir görüşe göre, ayetteki bu anlatım semboliktir ve bununla Allah'ın bütün insanlara akıl, düşünme ve bilgi gücü vererek onları, kendisinin varlığını ve birliğini tanıma yeteneğinde yarattığı anlatılmak istenmiştir.³

Rind, bezm-i eleste, yani Tanrı'nın ruhlarla görüştüğü varsayılan toplantıda Tanrı'nın sunmuş olduğu içki ile kendinden geçtiğine, aşk özüyle dolduğuna inanır. Rinde göre, ezel sâkîsinin, yani Tanrı'nın sunmuş olduğu içki, ona sonsuz bir aşk yeteneği kazandırmıştır. Dinî-tasavvufî düşünceye göre de âşık, ruhlara dünyadaki hisse ve nasiplerinin bezm-i eleste paylaştırıldığını, akıl sahibi olanların o gün aşkı seçtiklerini düşünür. Ayrıca, ezel sâkîsinin sunduğu içki ile sarhoş olup hâlâ ayılmadığını düşünen âşık, bu sarhoşluğun harâbât ehli olmakla dünyada da devam ettiğine inanır.⁴

1-İsmet Zeki Eyuboğlu, Alevilik-Sünnilik-İslâm Düşüncesi, s.56, Der Yay., İstanbul-1989.

2-Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, T.D.V.Yay., Ankara-1993.

3-Büyük Larousse Sözlük ve Ans., C.3, s.1604, Gelişim Yay., İstanbul-1986.(Bezm-Bezm-i Elest md.)

4-İslâm Ans., Bezm-i Elest md., T.D.V.Yay., C.6, s.106-108, İstanbul-1991.

Kaynağını Kur'an'dan alan bu inanış ilk etkisini doğal olarak klasik şark-İslâm edebiyatları üzerinde göstermiştir. Klasik şark-İslâm edebiyatlarındaki yaygın anlayışa göre âşıklar sevgililerine elest bezminde âşık olmuşlardır. Aşk şarabının kendisine o gün içirildiğine ve bu aşkın o günden beri sürüp geldiğine inanan âşık, sevgilinin en büyük âşığının da kendisi olduğunu düşünür. Bu inanışa göre bezm-i eleste herkes, kendilerini yaratanın, sevilmeye lâyık olanın Allah olduğuna dair söz vermiştir.¹

Bu anlamdaki rind âşık, içki ve Tanrı sevgisi ilişkisi Bağdatlı Rûhf Divanı'nda sık sık dile getirilmiştir. Bezm-i elest, diğer adıyla bezm-i ezeldaki sarhoşluk; Tanrı'nın güzelliğini(cemâlini) görmenin sonucu olarak kendinden geçmedir.² Bağdatlı Rûhf'nin dizelerindeki rind kişi "içki içerek sarhoş olma" durumunu uzak ya da dolaylı olarak da olsa, bu "Tanrı'nın güzelliğini görmenin sonucu olarak kendinden geçme" anlamıyla ilgili olarak kullanır. İçki içmekle övünmesinin nedeni de temelde bu düşünceye dayandırılır.

Rind, bütün rindlerin, Tanrı'nın ruhlara seslendiği varsayılan elest meclisinde hep birlikte Tanrı'yı görerek kendilerinden geçtiklerine inanır. Bu anlayış doğrultusunda o ayrıca, içki içme, içkinin değerini anlama; yani, Tanrı sırlarının farkına varma, onların değerini kavrama konusunda, geçmiş, şimdi ve gelecekteki rindler arasında sıra ya da önem bakımından bir ayrıcalık olmadığına da inanır. Dolayısıyla, rindlikte çiraklık-ustalık ilişkisi yoktur ve iç bilgilerinin yetkinliği bakımından hepsi eşittir.

Bu nedenlerle rind, rindlik geleneğinin gereklerini en iyi biçimde bilip yerine getiren, rindlikte usta kişidir. Bunun nedeni, rindlerin ruhsal birliktelik içinde olmalarıdır. Bu durumda, her şeyi akıl aracılığıyla değerlendirmeye çalışan yeniyetmeler, iç yani gönül bilgisi konusunda rindlerle boy ölçüşemezler. Rindlikte içki içme, Tanrı sırlarını kavrayabilme, bu durumu hissederek kendinden geçme geleneği böylesine köklüdür.

¹-a.g.e, s.106-108.

²-Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ans., C.1, s.229(bezm md.).

Bağdatlı Rûhî bu durumu aşağıdaki beyitinde dile getirir:

menem bakıyye-i rindân-ı mey-keşân-ı selef
yamumda lâf idemez nev-resân-ı 'âlem-i hûş (D.258/1)

Rindleri kendilerinden geçiren şey gerçekte içki değil, elest meclisinde Tanrı'nın kendilerine söylemiş olduğu sözdür. Onlar elest meclisindeki; "Sizin Rabbiniz değil miyim?" anlamına gelen Tanrı'nın sözleriyle sarhoş olmuşlardır. Kendi ifadesiyle rind, cân âlemi-bezm-i eleste "bezm-i cân" da denir-meyhânesinin içkisiyle sarhoş olmuştur. Bu bağlamda, rindi kendinden geçiren de içki değil, Tanrı'ya karşı duymuş olduğu coşkun sevgidir.

Rinde göre, içi sevgi ve iyilikle dolu olan coşkulu insanları ancak, en eski rind meclisi olarak değerlendirilen elest meclisinin içki sunucusu olan Tanrı'ya ulaşmak mütlu edebilir.

Rindler, meyhanede satılan şarap ve şarap kadehi daha ortalıkta yokken elest meclisinde ruhsal birliktelik içerisinde bir araya gelerek İlâhî aşkın şarabıyla; bâde-i vahdet, yani birlik şarabıyla kendilerinden geçmişlerdir. Bu doğrultuda rind, en iyi şarabı, en iyi biçimde içme özelliğine sahip olduğunu düşünerek kendisiyle övünür. Bağdatlı Rûhî de aşağıda verdiğimiz örnek beyitlerde görüldüğü gibi rindlik geleneğinin başlangıcını bezm-i eleste dayandırır:

şanmañ bizi kim şîre-i engârile mestüz
biz ehl-i harâbâtđanuz mest-i elestüz (D.74/14)

biz mest-i mey-i meykede-i 'âlem-i cânuz
ser-halka-i cem'iiyet-i peymâne-keşâmuz (D.75/4)

şanmañ mey-i muğândan ider ehl-i şevk zevk
zevk ol gürâha sâkı-i bezm-i ezel virür (D.214/5)

yogiken nâm u nişâni elde câm-ı 'işretüñ
bâde-i vahdet için hem-şohbet olduk cümle biz (D.217/4)

bezmimizde dönerdi câm-ı şarâb
gelmedin devre mihr-i 'âlem-tâb (D.103/8)

Nitekim, Bağdatlı Rûhî'ye göre rind, birlik şarabıyla dolmuş büyük bir kadehe benzer; mecliste ince zevkli, gönül bilgisinden haberi olan kişileri neşelendirir, coşturur, gönül bilgilerini artırır. Böyle meclislerde İlâhî sırları kav-

rayanlar, gerçek varlıkla bir olmak amacıyla; şah şöhret, mal mülk, para pul neleri varsa elden çıkarmış, gönül bilgilerini derinleştirmeye yönelmişlerdir:

bezm-i şafâda bizden alur neş'e ehl-i zevk
peymâne-yüz ki bâde-i vahdetle tolmışuz (D.238/4)
câm-ı meyûn mahabbetün anlar ki tatdılar
tâc u kabâyı şevke gelüp hiçe şatdılar (D.180/2)

Rind, kendisi için böylesine önemli olan şarabı bir an olsun düşünmeden, içmeden duramaz. Sonuçta, parasız kaldığında, şarap için kitap ya da giyeceğini rehin bırakır:

biz o müflislerüz ki câm-ı meye
rehn olur gâh hırka gâh kitâb (D.103/13)

Bağdatlı Râhî Divanı'ndaki rind insan tipi, içkiye son derece düşkündür. Râhî, içki meclisini bir gül bahçesine, içkiyi ise o bahçenin gülüne benzeter; şarap kadehini bir an bile elinden bırakmaz. O, dünya testisinden içki içmeye alışık olduğundan, iki üç kadeh içki ona zarar veremez ya da onu sarhoş edemez. Râhî'nin bize tanıttığı rind, içkiye yasaklandığı için içkinin özlemiyle hastalanıp yataklara düşecek kadar düşkündür:

rind-i mey-h'ârûn elünden n'ola düşmezse müdâm
gülşen-i bezmün gülidür Râhiyâ câm-ı şarâb (D.101/15)
ben ki rind-i sebâ-keş-i deyrüm
bir iki üç kadeh baña n'eyler (D.195/7)
Hakk hâlür sâkı olaldan bâde-i nâba yasağ
rindler hep haste-i câm-ı şarâb olmuş yatur (D.209/1)
zikrimüz fikrimüz mey ü mahbâb (D.103/12)

B)RIND MECLİSİ; MEYHÂNE

Genel olarak divan şairleri meyhâneye şiirlerinde önemli yer vermişlerdir. Divan şairi için meyhâne, hayatın zorluklarını, gamlarını ve kederlerini unutmak için bir sığınaktır. Meyhâne divan şairleri için âdetâ ikinci bir hayâl âlemidir.¹

1-İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, harâbât md., s.191-192.

Rindin yaşamında da içkiyle birlikte, içkinin bulunduğu meyhâne, yani harâbât ayrılmaz bir bütünü oluştururlar. Rind zamanının çoğunu meyhânedede geçirir, mutluluğu orada bulduğuna inanır. Ayrıca meyhane, gönül bilgisi, ruh yüceliği kazandırmak yoluyla rindi olgunlaştırır, onu insanlık onuruna kavuşturur.¹

Meyhâne, insanın sarhoş olup maddî varlığından sıyrıldığı yerdur. Bu doğrultuda; harabeler anlamındaki harâbât sözcüğü mecazi olarak meyhâne anlamında kullanılır. Meyhânedede sarhoş olup yıkılan rind, kendini tanıma, ruhun ve gerçeğin özünü kavrama yeteneğini kazanarak, âriflik mertebesine ulaşır.²

Meyhâneye; bezm, meclis ve içkiyi bulunduğu söylenen İranlı efsânevi hükümdar Cem-Cemşid'in adına dayanarak "bezm-i Cem" gibi adlar da verilir. Rind, meyhâne anlamında bu sözleri de kullanır.

Bezm-i Cem, divan edebiyatında kullanılan bir remizdir. Farsça bezm(meclis, eğlence) ve Cem kelimelerinden yapılmış bir tamlama olup "Cem meclisi" anlamına gelir. Klasik Fars ve Türk edebiyatlarına göre ilk defa içki meclisi kurarak "bezm"i icat eden Cem olduğu için bezm ona izâfe edilmiş ve "bezm-i Cem" tamlaması bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak her türlü içki meclisine "bezm-i Cem" veya kısaca "bezm" denilmiş ve bu terim klasik edebiyat komuları arasında önemli bir yer tutmuştur. Bezm-i Cem'e "âyn-i Cem, bezm-i cihân, bezm-i mahabbet, bezm-i mey, bezm-i işret, meclis-i Cem" gibi adlar da verilmiştir.³

Rindlik geleneğindeki bu bezm-i Cem ile eski Türklerin geleneklerinde ve bu doğrultuda Alevî-Bektâşî geleneğinde önemli yeri olan "cem toplantıları"nın çarpıcı benzerlikler taşıdığı görülüyor. Eski Türklerin kadınlı erkekli toplantılar yaparak, buralarda içki içip eğlenmeleri, çalgılar çalıp sema(samah, raks) etmeleri töreleri gereğidir. Alevî-Bektâşî geleneğindeki cem töreni, Türklerin İslâmiyeti kabul ettikten sonra bu âdetleri terk etmeyerek, onları İslâmî bir kılığa sokmalarıyla orta-

1-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.25.

2-a.g.e., s.26.

3-İslâm Ans., T.D.V.Yay., C.6, Bezm-i Cem md., s.105-106.

ya çıkmıştır.¹

Böyle bir meyhâne ortamını sürekli özleyen rind, yaşamdan zevk alan, ince yaradılışlı, dost canlısı bir insandır; yalnız yaşamak ona göre değildir. O sadece rind meclislerinde tam anlamıyla mutlu olabilir. Sık sık rind meclislerinde; meyhânelerde diğer rindlerle birlikte olmaktan hoşlanır. Bu meclisler; olağanüstü, eğlenilen, coşulan, Râhî'nin ifadeleriyle; şâhâne meclislerdir:

bu meclis meclis-i 'uşşâkdur rindâne meclisdür
gel ey sâkî kadeh şun kim 'aceb şâhâne meclisdür(D.181/3)

Rind, arkadaşsız ve sohbitsiz yapamaz. Arkadaşlık, şen şakrak bir kişilik, sohbeta düşkünlük onun yaradılışında vardır.

Arkadaşlık, sohbeta düşkünlük rindlikte bir gelenek biçimine girmiştir. Rindler genellikle, içkili, sazlı sözlü ortamlarda, yani "meclis" ortamlarında arkadaşlık ve sohbet ederler.

Öteyandan, genel olarak divan şiirinde, içinde dostların bulunduğu bir meclisin varlığı ve mecliste birlikte bir sohbet hali çoğu zaman vardır. Nitekim içki de çokçası, sohbeta dayalı eğlence içerisinde yer alır. Rindliğin gereği olan söz, sohbet, içki ve eğlence, eski toplum hayatının bir parçası olarak değerlendirilebilir.²

Rind, özellikle rind olan; bilgili, kayıtsız, hoş yaradılışlı kişilerle dostluk etmek ister.

Rindler, hep birlikte, bir meclis ortamında oturup sohbet ederler. Bu mecliste, hoş yaradılışlı, kayıtsız, seven rindlerden başkalarına yer yoktur:

hele bir lahze gelseñ rindler bezmine görseñ kim D.
ne lâ-kaydâne mecmu'dur ne hûş-şab'âne meclisdür(181/8)
ne mümkün dâhil olmak Rûhiyâ her hâric-i mebhâş
bu meclis meclis-i 'uşşâkdur rindâne meclisdür(D.181/9)

1-Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik, s.311, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1990.

2-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.49.

İlkbahar mevsiminde rindler, kuşak bağlayıp oturarak sohbet eder, eğlenirler:

nev-bahâr oldu yine seyr ü şafâ demleridür
böyle demlerde kemer-beste-i rindân oturur (D.176/2)

Kötü niyetli dedikoducularla konuşmaya yanaşmayan, böyle kişilerden uzak duran rindler, Hz.İsa'nın yaşam veren soluğuna sahip olan rindlerle sohbeta her zaman hazırdırlar:

bed-gûlara leb-beste görünmekdeyüz ammâ
rindân-ı Mesîhâ-deme miftâh-ı fütâhuz (D.81/11)

Şarap, içki kadehi, meyhâne müziği, meyhânci, rindin yaşamında önemli yer tutan öğelerdir. Çılgın, sevgi ve coşkuyla kendinden geçmiş durumda olan rind, çok sevdiği üzüm kızı(şarap) ve çok yakın arkadaşı olan şarap kadehi ile birlikte meyhânedede yaşam sürer:

ben kimüm bir rind-i şeydâ meskenüm meyhânedür
duhter-i rez mahremümdür hem-demüm peymânedür (D.170/10)

Rind, suyuna ve havasına(şarabına ve ney sesine) doyamadığı meyhânededen ayrılmak istemez:

ney demiyle n'ola çıkmazsa göfûl meykedededen
hakk bu kim âb u havâsına toyulmaz yerdür (D.168/2)

Rind için, meyhâneyle birlikte meyhânci de çok değerlidir. Rûhî, meyhâncinin rindlikteki yerini, rindin meyhânciye duyduğu saygıyı aşağıdaki beyitte şöyle dile getirir:

zümre-i rindân içinde ser-firâz olur o kim
başına hâk-i cenâb-ı mey-fürûşu tâc ider (D.181/11)

C)İÇKİNİN VE İÇKİ İÇEN RİNDİN DEĞERİ

Rind için içkinin pek çok yararı vardır. Bu nedenle rind içkiye değer verir, kendisinin de içki içmekle değer kazandığına inanır. İçkiye böylesine önem veren rinde göre, kadehin tutsağı olmuş rindi küçük görmemek gerekir; o, kendi yolunda, Cem gibi değerlidir, onun gönül bilgisi derindir. Rindlerin değeri, dış görünüşleri ve maddî olanaklarıyla değil, gönül yücelikleriyle belirlenir:

esîr-i câm olan rinde hakâretle nazar kılma
ki her rind-i belâ-keş kendi vâdfsünde Cem'dür(D.176/9)

Rind, gönül bilgisi çok derin olan kişidir. Zahidlerden elde edilemeyen çözümleyici bilgiler, bir rinde arkadaş olmakla elde edilebilir:

zühhâddan olmaz bize çün mes'ele ma'lûm
min-ba'd olalum hem-dem-i rindân-ı mey-âşâm (D.303/13)

Rindler dürüsttür. İyi kötü, az çok neleri varsa hepsi ortadadır; gizlileri saklıları yoktur:

dâ'im ola hem-şöhbet-i rindân-ı kadeh-nûş
varun kıya meydâna eğer biş ü eğer kem (D.75/16)

Rind, yaşamın çileleri, sıkıntılarını karşısında ezilmez; onları bile çok değerli olarak görür ve şarabın tortusuna benzetir:

felek-i sifle-nevâzîñ dimege derdine dürd
'âşık u rind ü harâbâtî vü kallâş gerek (D.277/2)

Rind, içki ve sevgiyi eşdeğerde görür, bir tutar. Gönlünün sesini dinleyerek, kadehini şarapla doldurup, eğlenerek yaşamayı yeğler:

bezm-i 'âlemde gönül hem-demini cân ide gör
zevki elden koma cân-ı meyi gül-fâm ide gör (D.174/14)

İçki, rindin, güzelleri ve güzelliği ayırt etmesini ve değerlendirmesini sağlar. Rindin güzellik ve eğlence konularında bilgisi derindir:

sor lebûñ sırrını rindân-ı kadeh-peymâdan
anı ya vâ'iz ü ya şeyh ya monlâ ne bilür (D.215/1)

Rind, elest meclisinden beri kendisini çok mutlu eden üzüm kızına(şaraba) içten bir sevgiyle bağlıdır:

duhter-i rez şöhbetinden çok şafâ kesb itmişüz
cân u dilden mâyilüz ol hem-dem-i dîrîneye (D.335/9)

Rind, böylesine sevdiği içkinin pek çok yararı olduğuna inanır.

İçki, yaşlıları gençleştiren, sürekli genç tutan bir özdür:

dâ'im civân olursa n'ola rind-i bâde-nûş
bir rûhdur şarâb ki pîri civân ider (D.183/1)

Rind, içki içmeden gönlünü eğlendiremez. İçki onun için neş'e kaynağıdır:

şîşe-i mey n'ola Rûhî'nün yanından gitmese D.
rind-i 'âlemdür bilür kim ansuz eğlenmez gönül (300/18)

İçki kadehi, dikenli güllerle, sıkıntılarla dolu dünya ba-
ğında, rindi mutlu eden dikensiz bir goncaya benzer:

bâğ-ı dehrüñ rind olan bakmaz gül-i pür-hârına
gülşen-i meclisde sâgar gonce-i bi-hâr iken (D.322/12)

Rinde göre, gelip geçici dünyada içki içerek eğlenmek gere-
kir:

gel bâğa sâkiyâ ki gül ü yâsemen gider
ya'nî getür ki câmı cihâna gelen gider (D.142/7)

Rind, zühd ehli gibi davranmak zorunda olduğunda aşk şara-
bıyla mutlu olur:

tarîk-i zühde gerçi sâlik olmışdur gönül ammâ D.
mey-i 'ışkuñla zevk itmekdedür ehl-i şafâdandır(180/12)

Rind, zihin açmak, gereksiz düşünceleri baştan savmak için
içki içer:

sür'at ile içüp içüp'aklı yitürmeden n'olur
bâde-i nâbdan garaz tenkiye-i dimâğdur (D.159/7)

D)İÇKİ YASAĞINA ELEŞTİRİ

Sürekli içki içen biri olarak rind, içki yasağını ve içki-
yi yasaklamaya çalışanları hoş karşılamaz. Oruç zamanında içki
içememek onu sıkıntıya sokar:

kimi câm-ı mey içmekle olur dir kimi olmaz dir D.
olur olmazla bahş itmek benim şimdi ne kârumdur(158/8)

sâkiyâ çok teşnelük çekdüirdi rindâna şıyâm
tolular şun kim mahall-i himmet ü in'âmdur (D.201/7)

II-RİND SEVEN KİŞİDİR

Aşk; tasavvuf, İslâm felsefesi ve edebiyatta kullanılan geniş anlamlı bir terimdir. Arapça aslı "ışk" olup sözlükte "şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması" anlamına gelir.¹

Aşk, gerek tasavvufta, gerekse rindlikte, en köklü insan eğilimi olarak değerlendirilir. Her ikisi de aşkı başlı başına bir varlık sorunu olarak görürler. Doğup geliştiği yer gönül olan sevgi, sözle, dille anlatılamaz. O, ancak yaşanarak sırrına varılabilen bir gönül işidir.²

Aşk, tasavvufta, Allah'ın güzelliğine duyulan özleme, âşık ise, Allah'ın güzelliğine ve yüceliğine özlem duyana denir. Gönül de İlâhî sevgiyi kazanmaya, o sevgiye ulaşmaya çalışan mutasavvıf için Allah'ın idrak edildiği yerdir. İlâhî sevginin nedeni, Allah'ın bilinmek istemesidir.³

Rindlik geleneğinde, rindle âşık adeta özdeşleşmiştir. Bu nedenle bu bölümde daha çok âşık rindin, ya da yalnızca âşığın niteliklerine değinmeye çalışacağız.

Rindlik, sevmekle, aşkla başlar; insanın istenen en yüce mertebeye ulaşması, yücelmesi için de gene aşk gereklidir.⁴

Tüm evrene; insanlara ve varlıklara sevgiyle yaklaşmak, rindin en önemli özelliklerinden biridir. Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rind, sevgiyi her şeyden önce, gönlünde hisseder; duygusal, platonik(rûhânî) aşkı öne çıkarır. Maddenin ve insanların dış yüzüne değil, içindekine önem verir.

Rûhânî aşk, sevenle sevilenin aslında bir oluşunun idrâkidir. Yani gaye sevilenin maddî varlığı ve cismânî lezzetler değil, sevilende aslî sevginin, yani birliğin idrâkidir. Bu da, doğrudan doğruya İlâhî aşkla bütünleşmeyi sağlar.⁵

1-İslâm Ans., aşk md., C.IV, s.11, T.D.V.Yay.

2-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.64.

3-a.g.e., s.65.

4-a.g.e., s.29.

5-Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, Birlik Yay., s.56, Ankara-1983.

Rind, aşkının önsüz sonsuz, çok yüce bir aşk olduğuna inanır. Rindin gönlü, Tanrı'nın insanların ruhlarına seslendiği gün olan elest meclisinde Tanrısal aşkla dolmuştur. O, gönlünde bulunan bu değerli öze hem insanları, güzelleri sever, hem de sonuçta gerçek varlık olarak gördüğü Tanrı'nın aşkına, yani "varlıkta birlik"e ulaşmak ister.

Bu doğrultuda gönül, "Allah'ın evi" olarak görülür. Ayrıca gönül, rindin diğer insanlarla karışıp kaynaştığı, onlarla bir olduğu yerdir.¹

İnsanı insanlarla kaynaştıran, insanı Tanrı'ya ulaştıran aşk, bu özellikleri nedeniyle rind tarafından yaşamın en değerli özü olarak görülür.

Öte dünyadan çok bu dünyanın mutluluğunu elde etmeye yönelik bir kişiliği olan rind, aşka önem vermesinin yanında, güzelden ve güzellikten de anlar. Beğeni sahibidir. Güzeli seçmesini iyi bilir.

Rind, bu dünyada mutlu olmadan, aşkı yaşamadan Tanrısal aşka ulaşmanın mümkün olmadığını düşünür. Öteyandan, "Tasavvufa göre, gerçeğe (varlıkta birliğe, Tanrısal aşka) ancak aşk ve cezbeye ulaşmak mümkündür. Sûfîler, geçici aşkı, gerçek aşka götüren bir köprü olarak görmüş ve onu da önemli saymışlardır."² Rind, güzelleri sevip, geçici aşkla bu dünyada mutlu olduktan sonra, gönül zenginliği ve temizliğiyle öte dünyada gerçek aşka, yani Tanrısal aşka ulaşacağına inanır.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran gönül, onun en değerli varlığıdır. Rind, gönül yüceliğiyle hem insanlığını duyumsar hem de aşkı yaşayarak mutlu olmaya çalışır.

Gönül, aşkla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Âşık, gönlüyle konuşur, dertleşir. Öteyandan tasavvuf, gönüle çok önem verir. İnsan bütün âlemin özü olduğu için insanın gerçeği de gönlüdür. Gönlün gerçeğini bilenlere gönül ehli (ehl-i dil) derler.³

1-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.30.

2-Abdülbaki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf, s.78-79.

3-İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, gönül md.

İnsanlığını duyumsayan, seven rind, "gönül bilgisi"ne (gönül gözüne, hâl diline) sahiptir. Kendisinde gönül bilgisi bulunduğu inanan rind, bu özelliği nedeniyle kendisini sıradan insanlardan üstün görür.

Ayrıca, müslümanlıkta gönül, insan bilgisinin de kaynağıdır. İrfan, yani gönül bilgisi insanın özünde, kendi benliğinde gizlidir. İrfan, içe kapanarak, insanın kendini tanıyıp bilmesiyle açığa çıkar ve kazanılır. İnsanın özünü tanıyıp kötülüklerden arındırması, orada asıl gerçeği bulabilmesi içinse aşk gereklidir. Genel olarak Doğu düşüncesinde aşk, gelişigüzel bir duygu olmayıp başlıbaşına bir varlık sorunudur. Evrende ne varsa aşkın buyruğu altındadır.¹

Rind, gönül bilgisiyle birlikte Tanrısal aşkı içinde hissettiğinden, kendini çok değerli görür. Bu durumda çekmiş olduğu çileler bile onu mutlu eder.

Rindin, içki konusunda olduğu gibi, aşk ve güzellik konusunda kullanmış olduğu bazı sözcükler de sembolik anlamlar taşırlar. Örneğin, bu bağlamda içki kadehi, güzel bir insan ya da Tanrı aşkıyla kendinden geçmiş olan rindin, aşk özüyle dolu gönlünü temsil eder. Ayrıca; "Rind, harabatı kimi zaman zevk sığınağı görmekte birlikte, çoğu zaman gönül bilgisini yani irfanı kazandığı yer olarak kabul eder."²

Rindin gözünde seven ve sevilen, ayrılmaz bir bütün oluşturur. Bu, seven insanlar arasındaki birlik ve bütünlük olarak algılanabileceği gibi, tasavvuf anlamdaki insan-Tanrı birlik ve bütünlüğü, yani varlıkta birlik olarak da görülebilir. Değerce seven ve sevilen arasında bir ayırım yapılmadığı gibi, sevme konusunda, sevenlerin de birbirlerinden üstün ya da eksik olmadıkları görüşü vardır. Sevgi, en üstün değer olarak görüldüğünden, nasıl ve ne derecede severlerse sevsinler, sevenler de en değerli varlık olarak görülürler.

Rindin aşk anlayışıyla kimi tarikatlerde ve inanç sistemlerinde görülen aşk anlayışları arasında bazı benzerlikler gözle çarpmaktadır:

¹-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.29.
²-a.g.e., s.66.

Yaşam felsefesi ve kimi uygulamalar açısından rindlikle paralellikler gösteren Kalenderîlikte de Tanrısal aşkın önemsendiği görülüyor.¹

Bektaşilikte sevgiye genellikle "aşk", sevene de "âşık" denir. Tarikata girmek "aşk" ile başlar, tarikatta yükselmek, olgunlaşmak, Tanrı'ya varmak, yücelmek gene "aşk" ile olur.²

Yine Bektaşilikte kendini Tanrı'ya, Ali'ye ya da onların varlıklarıyla ilgili bir düşünceye adayan kimseye "âşık" denir. Âşık, gönlünde, özünde "aşk" besleyen, Bektaşilik'i seven kimsedir, Bektaşî tarikatına bağlı kimselere de "âşık" denir.³

Öteyandan, tasavvuftaki gönül kavramı Alevî inancında da soyut bir kavram olmaktan çıkar, insancıl bir boyut kazanır.⁴

Bağdatlı Rûhî, çoğu yerde kendisini rind âşık ile özdeşleştirerek, bu tarikatlardaki anlayışa benzer bir biçimde aşkı, âşığı ve Tanrı aşkını yüceltir.

Buraya kadar söylediklerimize ek olarak rind, güzellikleri kadar huyları da iyi olan, anlayışlı güzellere değer verir. Kendisi de aşk konusunda içten ve doğru sözlüdür. Rind, aşk ve güzellikle birlikte, insancıl duygu ve değerlere de önem verir, onları her şeyin üstünde görür.

Bazı toplumsal ve katı din kuralları aşka engel olurlar. Rinde göre, bu tür kurallara bağlı kalanlar gerçek aşk mutluluğuna erişemezler. Nitekim rind, toplumsal baskılara rağmen güzelleri ve güzellikleri sevmeye, onlara değer vermeye devam eder.

Rindlik düşüncesinin yanında, genel olarak divan şairleri temiz ve içten sevginin insanı Tanrısal aşka ulaştıracağına inanırlar.⁵

1-Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûffîlik: Kalenderîler(XIV-XVII.yy'lar), s.5, T.T.K. Bas., Ankara-1992.

2-İsmet Zeki Eyuboğlu, Bütün Yönleriyle Bektâşîlik, Der Yay., İstanbul-1990.(s.269)

3-a.g.e., s.367.

4-Atilla Özkırımlı, Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi; Alevîlik-Bektâşîlik, s.219, Cem Yay., İstanbul-1990.

5-Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı; Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, s.590, Enderun Kitabevi, İstanbul-1984.

Rindin aşka yaklaşımını maddeler halinde inceleyelim:

A)AŞKA DEĞER VERİR

Bağdatlı Rûhî'nin çizdiği rind insan tipi için yaşamın temeli, en önemli özü aşktır. İnsanlar sevdikçe, gönül bilgileri gelişir, sevgileri gittikçe derinleşir. Aşk yaşam verir, yaşamı değerli yapar. Aşk ile bakılıp dokunulduğunda, cansız bir nesne bile can kazanabilir; cansız varlıklar sınıfından canlı varlıklar sınıfına yükselerek manevî bağlamda değer kazanır:

mürde cisme 'ışk irişe ol zamân ihyâ olur (D.85/6)

Rinde göre, aşk şarabı sonsuz bir mutluluk verir. Şarabın verdiği mutluluk, aşkın verdiği yanında çok değersiz kalır:

Rûhî şarâb-ı 'ışkdadur neşve-i bekâ
yohsa şarâb-ı neşve-i dünyâ gelür geçer (D.163/15)

B)KENDİSİNİ VE SEVDİĞİNİ YÜCELTİR

Rindin sevdiği kişi son derece güzel ve etkileyicidir:

ben şâh-râh-ı 'ışkda bir rind-i nevniyâz
sen mesned-i cemâlde bir şûh-ı şeh-levend (D.126/16)

Rind, kalıplaşmış geleneklere, uygulamalara değil; güzelliklere, insancıl değerlere önem verir. Ka'be'ye gidenler ancak duvar ve kapıları görebilirken, sevdiğinin yanına giden kişi sevgilinin güzel yüzünü görür, mutlu olur:

şevk-i rûyuñla giden kâyuña dîdâr görür
ne görür Ka'be'ye varan der ü dîvâr görür (D.199/14)

Süzgün gözleriyle rindi etkileyen, bakışları bir an bile üzerinden aldirtmayan güzel, böylece, vaizin boş sözlerle rindi aldatmasına, uyutmasına da engel olur:

efsânesünden vâ'izün erbâb-ı gaflet h'âbda
bîdâr iden 'ârifleri ol çeşm-i h'âb-âlûdedür (D.179/4)

Rind, böylesine etkileyici ve güzel olan sevdiği ile birlikte olmaktan benzersiz bir mutluluk duyar:

yâr ile 'âlem-i vuşlatda olan gam mı görür
basmayanlar kadem ol 'âleme 'âlem mi görür (D.175/13)

Rind, sevdiğinin yolunda ölümden korkmayan, kural tanımaz bir insandır. Öyle ki, öldüğü zaman bile sevdiğinden ayrılmaya razı olmaz ve onun yaşadığı yere gömülmeyi diler:

metâ'-ı vaşluña cânlar viren rindân-ı bî-kayduz (139/17) D.
 ey serv-kad ölürdi ziyâretüne rindân
 öldükde mahalleñde eğer olsa mezârum (D.306/7)

Seven rind, kendisini de en az sevilen kadar değerli bulur. Ona göre, tüm sevenlerin yüreği, sevgi özünün bulunduğu bir maden gibidir. Diğer bir söyleyişle, sevenlerin yüreği, aşkın asıl kaynağıdır. Böyle olunca, seven herkes, sevgi bağlamında, değerce eşit durumda olur. Seven kişiler köle de olsalar, yoksul da olsalar, gerçekte, yüreklerinde bulunan "sevgi özü" nedeniyle evrenin kralı gibi değerli olurlar; Tanrısal bağlamda değer kazanırlar:

maḥabbet bir güherdür kalb-i 'âşık aña ma'dendür D.
 kemi olmaz maḥabbet ehlinün hep bir güherdendür (174/1)
 gedâ-yı kâ-yı 'ışkuz 'âlemün sultâniyuz cânâ D.
 fakîr-i derd-mendüz mülk-i 'ışkuñ hânîyuz cânâ (87/1)

C)GÜZELİ, SONUÇTA TANRI'YA ULAŞMAYI İSTER

İnsanın iç dünyasını, gönül yönünü zenginleştiren; güzel, hoş, rahatlatıcı nesnelere ve insanlar rindin beğenisini kazanır. O, bir yandan dünya varlıklarından uzaklaşmanın gerektiğini savunur, öte yandan, içinde bulunulan anı en iyi biçimde değerlendirme, gereksiz kaygılardan, karamsarlıklardan uzak durma yanlısıdır. Rinde göre, kişi, güzelliği ve güzelleri severek hem bu dünyada hem de öbür dünyada mutlu olabilir.

İnsan sürekli gelecek kaygısı içinde yaşamamalı; içki içmeli, güzeli sevmelidir. Çünkü, seven kişilerin öbür dünyada da güzelliklerle karşılaşacağı bildirilmiştir:

ferdâ elemin çekme mey iç bak ruh-ı hûba
 'âşıklara ferdâda dahi va'd-i likâ var (D.81/3)

Rinde göre, görünüşü sevgilinin yüzünden daha hoş bir varlık yoktur:

'âlem-i ma'nfide ey Rûhî hele ben bildiğüm D.
 şüretâ bir nesne yok didâr-ı cânândan lezîz (128/17)

Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rindin genel bağlamda; aşk, güzelin nitelikleri, mutluluğu elde etmenin yolları ile ilgili düşünceleri şöyle devam eder.

İnsanın durumundan anlaması, hoş yaradılışlı olması, sözlerini tutması ve dostlarına ince davranışlı olması, güzelde bulunması arzu edilen özelliklerdir:

güzel hâl aňlasa hüsnî gibi tab'ı laţif olsa
vefâ şûretlerin gösterse yârâna zarif olsa (D.331/14)

Para pul insanı mutlu etmez; insan, elindeki paraları bir güzel için harcayıp mutlu olmalıdır:

harâm olsun zer-i kâmil-^âayâr ol nâkışü l-^âakla D.
ki bir mahbûb-ı sîm-endâma sarfedüp şafâ kılmaz (249/3)

Amaçsız biçimde bilgi edinmeye çalışmak, cenneti istemek, bilgisizliktir; böyle yapanlar mutlu olamazlar. Güzellerle birlikte olan, onların değerini bilen olgun insanlar mutlu olurlar:

bî-^âamel ^âilmile kâmil geçinen câhildür
kim ki haţţ-ı ruh-ı hûbânı okur kâmindür (D.173/3)
sâlikân-ı reh-i Hakk cennete meyl itmezler
n'eylesün cenneti dîdâra o kim vâsıldur (D.173/7)

Mutluluklar sürekli olmadığı gibi, güzeller de her zaman sevenlere ilgi göstermezler:

cihânda ehl-i ^âışka mihr ider bir meh-likâ yokdur
bu bâğun güllerinde nite kim bâ-yı vefâ yokdur (D.140/3)

Rind için sevmenin yaşı yoktur. O, yaşlandığında bile güzeli ister:

koçaldun ey deli gönlüm nedür bu tûl-ı emel
kemend-i kâkül-i ^âanber-feşândur istediğün (D.274/17)

Geçici güzeller ve güzellikler kadar, gerçek güzel yüz olan Tanrı'nın yüzüne de âşık olmak gerekir:

ey kılan evkâtını mahbûblar yolunda şarf
^ââşık-ı vech-i Hudâ olkim odur vech-i cemil (D.300/9)

D)DERİN, SAF BİR AŞK ANLAYIŞI VARDIR

Rindin aşk anlayışı ve ilişkisi sıradan insanlarınkine benzemez. O, içe önem verir, sevgiyi hemen bütünüyle yüreğinde yaşatır. Duygusal, platonik bir âşıktır. Katıksız sevgiyle dolu bir yüreği vardır, kimseye düşmanlık ya da kin beslemez. İkiyüzlü ya da gösterişe önem veren birisi de değildir. Aşk sıkıntıları sonucunda vücudunu baştan başa kaplayan yaralarıyla övünür, kendinden geçer:

ne kimseyle 'adâvet eylerüz ne kinemüz vardur D.
bizüm şâfî mahabbetle tolu bir sînemüz vardur (152/11)
bezenmiş penbe-i dâğile bir ser-mest abdâluz D.
ne sâlısuz ne kayd-ı hırka-i peşmînemüz vardur(152/12)

Rindin aşkı bitip tükenecek gibi değildir, çok derindir. Çünkü o, aşk özümüle tâ elest meclisinde tanışmıştır. Tanrısal aşk ile kendisinden geçmiştir:

fikr itme ki senden iderüz terk-i mahabbet
kim bize olan fikr-i mahabbet ezeldür (D.153/12)

Bağdatlı Râhî de kendisini seven bir rind olarak görür. Buna göre rind, sözünün eridir; bu özelliğini aşk konusunda da sürdürür. Aşk konusunda dürüst olduğu, söyledikleri dışına çıkmadığı için, tüm sevenler ona saygı gösterirler:

tarîk-i 'ışkda şâbit-kadem bir rind 'âşıkdur D.
anuñçün Râhî'ye 'ışk ehli cümle i'tibâr eyler (202/9)

Rind, bir duygu adamı olduğu için, tüm hissettiklerini sözle bildirmeyi sevmez. Sevgisini, üzüntüsünü, sevdiğine hâl diliyle iletmek ister. Bu nedenle, sevdiğinin de, gönülden geçenleri okuyup değerlendirebilecek, anlayışlı, gönlü yüce bir rind olmasını diler:

rind olup ma'şûk bilse 'âşıkın gönlündekin
derd-i 'ışkı Râhiyâ muhtâc-ı i'âm olmasa (D.331/6)

E)TANRI AŞKIYLA KENDİNDEN GEÇMEK İSTER

Rind, Tanrı'nın elest meclisinde kendisine sunmuş olduğu aşk şarabıyla sonsuza kadar kendinden geçmiş, sonsuz bir aşkla dolmuştur. Onun sevgisi temelde Tanrısaldır ve sonuçta da Tan-

rısal sevgide yok olmayı amaçlar. Rind, Tanrı aşkıyla kendinden geçmiş ve son derece mutlu bir görünümündedir; o, Tanrısal aşk için benliğinden geçmiş, maddi bağlantılarından sıyrılmış bir "aşk abdâlı"dır. Bu durumunu görenler ona gıpta ile bakarlara, hayran olurlar. Yüreğinin içinde Tanrısal aşk ve sırlar barındıran rind, doğal olarak, sonsuza kadar bu durumunu koruyacak ve sıradan insanların düzeyine inmeyecektir. Aşk şarabını kim içerse (Tanrısal aşkı, sırları yüreğinde hissederse, gönülce yüceleşirse) bu olağanüstü duruma erişebilecektir:

bizi hüşyâr olavuz şanma ki sâkı-i ezel
 'ışk câmın kime şundiysa ider mest-i ebed (D.127/3)
 'âşıkun sevdâsını 'âlemde şanma serseri
 Hakk'a vâsıl olmadur tahkik o sevdâdan garaz (D.260/14)
 gören keyfiyyetüm hayrân olur abdâl-ı 'ışkum ben
 derûn-ı sinem esrâr-ı ilâhî cür'a-dânıdur (D.165/13)

Rinde göre, Leylâ'ya duyduğu büyük sevgi sonucunda toplumdan ayrılıp çöllere düşen, kendinden geçerek Tanrısal aşka ulaşan Mecnûn, yüreği yüce, Tanrısal aşkı içerisinde barındıran rindlerin en sıradanlarından. Rindler, Tanrısal aşkla öylesine kendinden geçmiş, öylesine coşmuş durumdadırlar. Halkın kendilerini hor görmelerine, kendilerine "deli" gözüyle bakmalarına hiç aldırmaz etmeyerek, bu durumlarının sürekli olmasını dilerler. Yine rinde göre, dünya zevklerinden ve mutluluklarından ayrılıp bu duruma erişmek sonsuz bir mutluluk verir:

şahrâ-yı mahabbetde şu divânelerüz kim
 Mecnûn-ı melâmet-zede eñ 'âkilimizdür (D.157/8)
 medhûş-ı câm-ı 'ışk ilâhî idüp müdâm
 bir cazbe vir ki halk distünler baña deli (D.343/13)
 terk-i şafâ vü lezzet-i dehr özge zevkdür
 itmez bu zevki kimse meger kim ola deli (D.343/14)

F) TANRISAL AŞK KONUSUNDA YETENEKLİDİR

Rind, büyük bir meyhâneye benzettiği dünyada, kendisi gibi, sevmek dışında herhangi bir işle uğraşmayan rind arkadaşlarıyla birlikte bulunur. Gelip geçici dünyanın, ciddi işlerle uğraşmaya değmeyeceği görüşündedir. Bu dünyada kendisini konuk

olarak görür. İçe önem veren, gönlü yüce rindlerle içtiği ayrı gitmeyen çok yakın arkadaştır. Boş, yararsız işler için birbirlerini üzmez, kavga patırtı etmezler. Bu dünyanın mad-dî yanlarına(mal mülk, para pul, içki vb.) değil, manevî yanlarına(sevgi, arkadaşlık)vb.) vurgundurlar. İnsan ve Tanrı aşkıyla kendilerinden geçmişlerdir:

bir iki rind-i cihân 'âşık-ı bî-kâruz biz
bir iki mu'tekif-i hâne-i humâruz biz (D.218/7)
hem-kâse-i erbâb-ı dilûz 'arbedemüz yok
meyhânedeyüz gerçi velf 'ışkile mestüz (D.75/3)

Rindler, aşk konusunda etkileyici bakışa sahiptirler (gönül bilgileri derindir), ceylan bakışlı güzelleri kolaylıkla elde ederler(Tanrısâl sırları farkedirler):

vâdi-i 'ışkda biz rind-i nazar-bâzlaruz
gözi âhûları şayd itmede şehbâzlaruz (D.238/8)

Rind, kendisini Tanrısâl aşka ulaşmak için çile çeken bir derviş olarak tanımlar. Bu dünyanın zevklerine bağlı kâlanlar geçici mutluluklar yaşarken, o, Tanrısâl aşka ulaşmak için çile çeker, "hüzünler evi"ne gider. Dünyaya bağlı olanlar dünya sıkıntılarıyla ağlarken, rindin Tanrısâl aşka ulaşma yolunda çilelerle mutlu olması şaşılacak şeydir:

benem ol rind-i şeydâ kim esîr-i miñnet-i 'ışkum_D.
mürîd-i nâ-murâd-ı pîr-i ber-keyfiyyet-i 'ışkum(303/15)

(Ben, aşk sıkıntılarının tutsağı olan çilgin bir rindim; Aşkta ustalaşmış olanın, isteği-ne ulaşamamış dervişiyim.)

şevk-i vaşluñla gider ağıâr kûyuñdan yaña
dil gam-ı hicrânile beytü'l-hazenden cânibe (D.332/9)

'aceb hâlet degül mi her kişi miñnetde ağlarken_D.
benüm âvâre göñlüm miñnet-i 'ışk ile hurremdür(176/10)

G)AŞKA ENGEL OLANLARI ELEŞTİRİR

Bağdatlı Râhî Divanı'ndaki rind(bu arada dolaylı olarak Bağdatlı Râhî'nin kendisi), sevenlerin birleşmesini, mutlu olmasını engelleyen kişileri ve toplumsal kurumları köktenci

bir tavırla eleştirir. O, Tanrısal aşka doğru giderken, bu dünyadaki insancıl duygu ve değerleri de yaşamak ve yaşatmak ister. Sevgi, bu değerlerin başında gelir.

Rinde göre, sevenlerin mutluluklarını; namus, utanma, ahlâk vb. pek çok toplumsal denetim öğeleri engeller. Oysa, sevenlere gerekli olan; namus, ahlâk vb. kurallar ya da bunlardan çekinmek değil, coşkuyla kendinden geçmektir. Toplumsal kurallara bağlı kalanlar, gerçek aşk mutluluğuna erişemezler:

bir bâbîle açılmadı kaldı der-i murâd
olmuş hayâ ol âfete mâni' baña edeb (D.104/16)

‘âşıkuz lâzım olan ‘âşıkâ şeydâlukdur
kayd-ı nâmûs nedür dağdağa-i ‘âr nedür (D.144/3)

Toplumsal kurallarla birlikte, aşırı din kuralları ve din adamları da aşkta mutluluğu engelleyen öğeler olarak görülür; aşkı yaşamamış şehir müftüsü, âşık rinde öğüt veremez, tapınaklarda aşkın ne olduğu anlaşılmaz; bunun için gönül bilgisinin edinilmesi gerekir. Öteyandan, güzeller, sevenin aklını başından alır, dinden çıkartır:

şeyh-i şehriñ nice pendin tatalum ey şâfi
mekteb-i ‘ışkda bize olmaz o tıfl-ı ebced (D.127/4)

bu deñli hânkâhı bekledüñ yol bulmadüñ ‘ışka D.
harâbâta geleydüñ müşkilüñ olurduñ hall vâ‘iz (265/6)

eger mestâne gelsem bezmüne ma‘zûr tut yohsa D.
beni dinden çıkarmışdur bir imânsuz güzel vâ‘iz (265/8)

Aşkla sarhoş olanları küçümseyen vâiz yerilir:

sakın serhûş görüp dâmen-keşân-ı dehre ta‘n itme D.
yıklarlar ‘ırzuñı şofıra yakañdan gitmez ol vâ‘iz (265/9)

III-RİND, İNSANA DEĞER VERİR

Rind, duygu, düşünce ve davranış bakımından olgun bir kişiliğe sahiptir. Varlıkların ve olayların görünen özelliklerinden sıyrılıp gerçek değerlerini ayırt edebilecek bir gönül yüceliği ve bilgeliğe ulaşmıştır. Rind, bu biçimde duyup

davranmasını sağlayan gönül bilgisi yönünden gelişmiştir.

Gönül bilgisi, tasavvufta önemli bir yeri olan, insanın duygu, düşünce ve davranış bakımından değer kazanmasını sağlayan içsel bir yetenektir.

İnsan gönül bilgisine, kendi özünü bilerek, varlığının değerini kavrayarak ulaşabilir. Gönül bilgisi edinince evrende yalnız Tanrı'nın bulunduğu, bütün varlık türlerinin birer görünüş, Tanrı'nın görünüşü olduğu anlaşılır.¹

Bu tasavvufî görüş doğrultusunda, evrende var olanın yalnızca Tanrı olduğu gerçeğine erişen rind, bütün varlıklara aynı gözle; iyimserlik, sevgi, anlayış ve olgun bir düşünceyle yaklaşır.

Yine hem tasavvuf hem de rindlik düşüncesine göre insanın bütün varlıklardan üstün sayılması da gönlü nedeniyle. Bu inanç "Ben kırık gönüllerdeyim" anlamına gelen bir hadis-i kudsiye dayandırılarak pekiştirilir. Gönlün Ka'be'den üstün görülmesinin, gönül kazanmanın ya da yapmanın iyilik, gönül yıkmanın kötülük sayılmasının nedeni budur.²

Sûfilere göre insan, âlemin özüdür, özetidir; Tanrı'yı yansıtan varlıkların en üstünü, en olgunudur.³ Kaynağını bu görüşten alan Bağdatlı Râhî Divanı'ndaki rind insan tipi de insanı sahip olduğu gönül bilgisi nedeniyle evrende biricik ve çok değerli görür. Ona göre evren insana yansımış, insanda bütünlüğe ulaşmıştır:

âdemi 'âlemde görme 'âlemi âdemde gör
eyleme 'âlemde ya'nî her kesi âdem hayâl (D.291/14)

Ayrıca rind, tasavvuf akımını benimseyenlerin birleştikleri gibi⁴ insanın, taşıdığı Tanrısal öz dolayısıyla ölümsüz olduğuna inanır. İnsana, Tanrı'nın yansımaları olduğu için önem verir. Bu doğrultuda Tanrı-insan birlikteliğini savunur. Rind, insanla Tanrı'yı yanyana düşünen, birini öne çıkarmaksızın ikisine de önem veren insandır. Ona göre Tanrı insana yansımış, bütün yüceliği ve güzelliğiyle onda görünür olmuştur.

1-İsmet Zeki Eyuboğlu, Bütün Yönleriyle Bektaşılık, s.413.

2-Atilla Özkırmı, Alevilik-Bektaşılık, s.219.

3-Abdülbaki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf, s.61.

4-İsmet Zeki Eyuboğlu, Alevilik-Sünnilik-İslâm Düşüncesi, s.131.

Olgun insan rindin yaşamında aşkın vazgeçilmez bir yeri vardır. O, aşk melâmetini çeken, ârif kişidir. Rind, aşk sayesinde sonsuz bir olgunluğa ve Tanrı gerçeğine ulaşılabilceğine inanır.

Sonuçta rind, Hacı Bektâş-ı Velî'ye dayandırılan; "Ara bul. Her ne ararsan kendinde bul. Kendisini tanımayan Yaradan'ı da bilmez."¹ sözüyle uyumlu olarak, insan olmanın değerini, yüceliğini vurgular.

Rindin bu konuyla ilgili özelliklerini maddeler halinde görelim:

A) OLGUN İNSANDIR

Bağdatlı Rûhî Divanı'nda çizilen rind insan tipi, iç dünyasını zenginleştirerek olgunluk aşamasına gelmiş ârif bir insandır. Olgun insan, bulunduğu yeri cennete çevirir, güzelleştirir. Bulduyuyla yetinmeyi temel prensip haline getirdiğinden, hemen hiç bir şeye gereksinim duymaz. Tanrı'nın vermiş olduğu şeyler onun için yeterlidir:

‘ârif e dağ üstü bâğ ol(ur) (D.29/12)

bir tükenmez rızkdur zâd-ı kanâ‘at ‘ârif e
yoksa halkuñ âb u nânı dâ‘imâ eksilmede (D.52/21)

Olgun, rind insan, maddiyata önem vermediğinden, bu dünyada sürekli çile çeker. Olgun insan olmak, bir yerde, sürekli çile çekmeyi gerektirir. İç dünyasını zenginleştirmemiş, maddiyata önem vererek yüksek toplumsal derecelere erişmiş kişiler, bu durumları nedeniyle, ayrıca olgun insanlara değer vermedikleri için eleştirilirler. Rinde göre, özde olgun olmayan kişiler ne kılığa girerlerse girsinler, değersizdirler.

İç dünyası zengin olanlar bu dünyada çile çekerken, anlayışsız, kaba insanlar üstün maddî derecelerde bulunurlar:

e‘âlf esîr-i belâ-yı mezellet
edânfidedür hep ‘ulüvv-i merâtib (D.39/1)

Varlıklı olanlar, yoksul olanlara değer vermezler:

fağır olup itsek eger yüz hüner ‘arz
yine ehl-i devlet bulurlar ma‘âyib (D.39/5)

1-Bedri Noyan, Bektâşîlik, Alevîlik Nedir, s.37, Doğu Matbaası, Ankara-1987.

Gönlü zengin, ârif insan çile içinde ölse de; varlıklı ve kaba insanlardan bir şey istemez:

eger ölse zilletle ehl-i ma'ârif
edâniden itmez recâ-yi mevâcib (D.39/8)

(Bilim sahibi olanlar aşağılanarak ölseler de;
en alçak olanlardan aylık istemezler.)

Olgun insan bu dünyaya çile çekmeye gelmiş gibidir:

ey çerh-i zâlim bu ne cefâdur
kâfir mi olduk olduksa kâmil (D.48/12)

Rinde göre, önemli olan biçim değil, özdür:

zâtında ki âşâr-ı kemâl olmaya hardur
ya şâl-ı siyeh egnine giymiş ya yeşil şûf (D.78/18)
(Üstüne ister siyah şal, ister yeşil kumaş giy-
sin; özünde olgunluktan iz bulunmayan, eşektir.)

Olgunluğun en önemli aşaması "birlik âleminde bir nokta gibi biricik olmak"tır. En derin bilgiye böylece erişilebilir:

nokta-veş 'âlem-i terkîbde ferd olmayacak
kişi ayak basamaz dâ'ire-i 'irfâna (D.328/14)

Olgun, rind insan birlik özü ile dopdoludur; hem ruh hem de madde âlemine ulaşmıştır:

deryâ-yı mahîtüz der-i vahdetle leb-â-leb
kevneyn iki cânibde iki sâhîlimüzdür (D.157/9)
(Birlik sarayı ile deniz gibi dopdoluyuz;
Madde ve ruh âlemi -dünya ve ötedünya- iki
yönde iki kıyımızdır.)

Birlik meclisinde, bilginin hiç bir işlevi yoktur; gönül olgunluğu gerekir:

unudup bildiğini 'ârif iseñ nâ-dân ol
bezm-i vahdetde ne 'ilm ü ne 'alim isterler (192/9)

B)GÖNÜLE, İNSANIN İÇİNE ÖNEM VERİR

Rind, her şeyin içindekine, özüne önem verir. Ona göre özü zengin olmayan hiç bir varlık değerli olamaz. İnsanın değeri de iç dünyasının zenginliğiyle anlaşılır. İnsanın gönlü Tanrı'nın evidir, bütün evren orada bulunmaktadır. Gönül, sırlarla dolu

bir kuyu gibidir; derinlere inildikçe, ruhsal ayrıntılar göz-
ler önüne serildikçe onun değeri daha bir anlaşılır.

Rind, her insana derecesine göre karşılık verir. Kimseye yukardan bakmaz, kendisine yukardan bakıldığında da altta kal-
maz. O yalnızca gönlün yüceliğine değer verir. Gönül kıranları çekinmeden eleştirir.

Rinde göre; görünüşe değil, içe önem verilmeli, gönüle ba-
kılmalıdır:

bakmayup şürete gir sîrete kalbe nazâr it (D.62/3)

Gönül, evreni gösteren kadeh, berrak aynadır:

dil câm-ı cihân-nümâdur ey döst
dil âyine-i şafâdur ey döst (D.111/5)

Gönül Tanrı'nın görüldüğü yer olduğundan, sevenleri de
incitmemek gerekir:

âzürde-dil itme ehl-i 'ışkı
dil cilve-geh-i Hudâ'dur ey döst

Gönül, bilinmeyen sırları barındırır:

taşlib-i sırr-ı ilâhî yok cihânda yoksa kim
râzlar vardur dil-i dâna da gözler görmedük (D.285/10)

Gönül ehli, sıkıntı çektikçe yücelir:

bu deñlü cevr ü cefâ çekdüğünden olma melûl
cefâ ile bilinür ehl-i hâle kâdr-i şafâ (D.35/15)

Rind, geçici dünyada ne efendi ne de köledir; ululara ulu-
lanır, aşağıda olanlara alçakgönüllü davranır:

bu 'âlem-i fânide ne mîr ü ne gedâyuz
â'lâlara â'lâlanuruz pest ile pestüz (D.74/15)

Rind kimseyi incitmek istemez, ama şarap kadehini kıran
zahidin de gönlünü kırmaktan çekinmez:

mâ'il değilüz kimsenün âzârına ammâ
hâşır-şiken-i zâhid-i peymâne-şikestüz (D.75/2)

Rind, sevdiğiyle kötü ilişkide değil, gönül ilişkisindedir:

bizi âlûde şanur ehl-i ğaraž bilmez kim
yâr ile şöbetimüz şöbet-i rûhândür (D.130/2)

Tapınan kişi gönül incitirse, bütün tapınmaları geçersiz olur:

kağı 'âbid ki dil-âzârlığa mâ'il ola
rûz u şeb her ne 'ibâdet ki ider bâtıldur (D.173/10)

Gönül aynı zamanda, sıkıntıların sürekli barındığı bir konukevine benzer:

eksük olmaz miñnet ü derd ü belâ vü renc ü gam
gönlümün kâşânesi gûyâ ki miñmân-hânedür (D.170/13)

Gönül ehli, gerektiğinde sırrını saklayabildiğinden, Bağdatlı Rûhî de kimi zaman zühd yolundaymış gibi görünür:

Rûhî tarîk-i zühde nice sâlik olmasun
olmuşdur ehl-i dillere ihfâ-yı râz farz (D.261/5)

Rûhî, deli gönlüne uyararak, uzun yıllar boyunca pek çok yer gezmiştir:

devr eylemedük yer komadük bir nice yıldur
uyduk dil-i dîvâneye dil uydı hevâya (D.81/15)

C) İNSAN OLMANIN DEĞERİNİ VURGULAR

Rind, hemen her durumda ve olayda insanı öne alma, insan-cıl düşünme yanlısıdır. İnsan, yüreği "iç bilgisi, gönül bilgisi"yle dolu olduğu için evrende biriciktir, değerlidir. İnsan dışındaki tüm varlıklar insanı çevreleyen birer dekor olarak değerlendirilirler. Rinde göre, asıl olan, öz; insandır.

Evren, insana yansımış, insanda bütünlüğe ulaşmıştır. Evren, insandadır. Gerçek insan, gönül bilgisiyle olgunluğa ulaşmış olan insandır. Olgun insan, olgun olmayanlardan üstündür:

sînemüz gevherle memlûdur ma'ârif kâniyuz
cisimdür 'âlem hakikatde biz anuñ cânıyuz (D.230/18)

âdemi 'âlemde görme 'âlemi âdemde gör
eyleme 'âlemde ya'nî her kesi âdem hayâl (D.291/14)

D) TANRI-İNSAN BİRLİKTELİĞİNİ SAVUNUR

Bağdatlı Rûhî'nin çizdiği rind insan tipine göre Tanrı, insanların içinde, gönlündedir. Aynı zamanda, insanların yüzlerinde sûret bulur, görünür.

Tasavvuf düşüncesinde Tanrı-insan yakınlığı önemli bir yer

tutar. Bu düşünceye göre, evrende bulunan bütün varlıklar gibi, insan da Tanrı'nın bir yansıması, parçasıdır. Tanrı'yı insanlarda aramak, ortaya çıkarmak gerekir.

İnsandaki Tanrı'yı ortaya çıkarmak, onun ayırdına varabilmek için de "gönül bilgisi, gönül gözü" gerekir. Kişi bu yetileri kazanmışsa, insanların yüzlerinde Tanrı'yı görebilir, Tanrı'yı içinde hissedebilir.

Rind kişi, gönül gözü ve güzelliklerin ayırdına varma, değerini kavrama yetisiyle insanların içindeki ve yüzlerindeki Tanrı'yı görebilir:

Hakk bu halkın batinıdır halk o Hakk'ın zahiri
aç gözün gör kim nihân ü âşikâredür Hudâ (D.85/11)

iki gözli değil başdan ayağa cismi çeşm olsa
ruhunda nûr-ı Hakk'ı görmeyen nâ-dîde a'mâdur(155/1)

(Ey güzel sevgili; ey insan, senin yüzünde
Tanrı'nın parıltısını göremeyen kişi iki
gözlü değil, vücudu baştan başa göz olsa,
gene de görülmemiş bir kördür.)

sözüm işbât iderin şahid-i hâkim sensün
ger disem nûr-ı Hudâ şüret-i insanda gezer (D.208/7)

İnsanın, olgunlaşması, Tanrı'ya ulaşabilmesi için Tanrı dışındaki tüm varlıklarla(mâsivâ) bağlantısını kesmesi gerekir. Yanıltıcı, oyalayıcı, amaca ulaşmaktan alıkoyucu olan bu varlıklara duyulan yakınlık, arkadaşlık, sevgi vb. bir yana bırakılmalıdır:

dergâh-ı Hakk'a ola dilerseñ takarrübün
halk-ı cihândan ülfeti kat' eyle Rûhiyâ (D.92/10)

İnsan, diğer varlıklarla bağlantısını kopararak, önsüz sonsuz biricik varlık olan Tanrı'ya kavuşursa, Tanrı'yla bir olacağından, onun gibi sonsuz olur:

lâyıq-ı devlet-i bâkî olayım dirseñ eger
kendüñi 'âlem-i fânide fenâ-fillâh it (D.107/7)

(Eğer, sonsuz mutluluğa ulaşmak istiyorsan;
kendini bu dünyada, Allah'ın varlığında yok
et, varlıkta birliğe ulaş.)

E)MELÂMET EHLİDİR, ÂRİFTİR

Rind, aşk melâmetini çeken rindlerin başı olmakla övünür. Maddeye, dünya malına düşkün değildir. Kayıtsız, tasavvuf yoluna girmek isteyen bir kişidir. İncelikli sözleriyle de, gönül bilgisine ulaşmak isteyen rindlere yol gösterir:

hâlâ ki biz üftâde-i hûbân-ı Dımışk'uz
ser-halka-i rindân-ı melâmet-keş-i 'ışkuz (D.86/1)

(Biz hâlâ, Şam güzellerine âşık olan, aşk melâmetini çeken rindlerin başıyız.)

bize tâc u kabâ lâzım degül rindân-ı bî-kayduz D.
cihândan fahrımız fakr u fenâya mâlik olmağdur (161/2)

seneddür nüktemüz her tâlib-i 'irfân olan rinde D.
mürîd-i pîr-i 'ışkuz 'ârif-i sırr-ı Hudâ'yuz biz (218/15)

(İncelikli sözümüz, gönül bilgisine ulaşmak isteyen her rind için bir dayanaktır; Aşk pîrinin dervişi, Tanrı sırrının bilicisiyiz.)

IV-RIND, YOKSULLUĞUYLA ÖVÜNÜR

Rind, yaşamı seven, her anını değerlendirmeye çalışan bir kişi olmakla birlikte; şan, şöhret, zenginlik vb. değerlere düşkün değildir. O, yoksulluk içinde, nefsinı denetleyerek mutluluğa ulaşılabilceğini savunur.

Yoksulluk, rindin ayırt edici özelliklerindedir. Hz. Muhammed; "El-fakr fahrı (الفقر فخري)", yani; "Yoksulluk benim övüncümdür" diyerek yoksulluğun değerini vurgulamıştır. Rind de bu söze dayanarak, yoksulluğuyla övünür.

Fakirlik benim övüncümdür, hadisinin sözkonusu edildiği bölümde, fakr(yoksulluk), insanı en olgun manevî derecelere eriştiren bir değer olarak gösterilir. Yine, insanı her iki cihanda aziz edecek olan; fakr'dır. Fakirler Allah'ın has kullarıdır. Peygamber, mahşer günü onlarla iftihar edecektir; çünkü onlar Allah'tan başka hiç bir şeye meyletmemişlerdir.¹

Yoksulluk, yoksulluğuyla övünme, dinî bağlamda tarikatların hepsinde, örneğin batınî tarikatlardan Kalenderîlikte de önemli yer tutar. Kalenderîlik, insanın gerçek dostunun yoksulluk(fakr)

1-Ahmet Yaşar Ocak, Kalenderîler, s.143.

olduğuna inanır.¹ Ayrıca, insanın nefsinı her türlü dünyevî zevkten alabildiğince alıkoyarak ancak hayatını sürdürebilecek asgarî şeylerle yetinmeye alıştırması demek olan riyâzet Kalenderflikte önemli yer tutar. Riyâzet, Kalenderflik'e giren her müridin yerine getirmesigereken bir çeşit çile çekme durumudur.²

Rind, yoksulluk ve nefsinı denetleme durumunu çile çekmeye kadar götürmemekle birlikte, bu durumun bir ölçüde gerekli ve övünülecek bir şey olduğunu vurgular.

Ayrıca, rindlikte, dünya nimetlerini hor görme, sabırlı olma, nefisle mücadele gibi tasavvuf motifleri, çoğu zaman, hayatın türlü güçlük ve sıkıntılarına göğüs gerebilmek ve geçici olan dünya varlığına değer vermemek için tavsiye edilir.³

Rinde göre, dünyanın para, mal mülk, mevki vb. maddî zenginlikleri insanın gönlünü karartır. Bu nedenle rind, bu zenginliklerden uzak durup, iç dünyasına yönelir, onu zenginleştirmeye çalışır. Yoksulluk da dahil, Tanrı isteğiyle olan olumsuz durumları kabullenir. Rind, insanın azla yetinmeye alışmakla sıkıntılarının, yoklukların üstesinden gelebileceğine inanır. Yoksulluk, olgun insanlar, bu arada rindler için övünç kaynağıdır. Öteyandan, olgun olmayan insanlar yoksulluk içinde çok sıkıntı çekerler.

Bu bağlamda rind, kaynağını Hz. Muhammed'in; "Yoksulluk benim övüncümdür" sözünden alarak, yoksulluğuyla övünür ve nefsinı denetlemeyi yaşam görüşünün temel öğelerinden biri olarak uygular. Varlıklı oluşlarıyla övünen, nefesine uyan kişileri eleştirir.

Yoksulluğuyla övünen rindin malı azaldıkça değeri artar:

didî e'l-fakr fahrî çün o şâh-ı mesned-i levlâk_D
ben ey h'âce libâs-ı fakra girsem iftihârumdur (158/7)
Râhiyâ biz ehl-i Hakk'uz fakrile fahr eylerüz
kâdrimiz artar ne deflü eksük olsa mâlımız (D.226/9)

A) AZLA YETİNİR

Rind, azla yetinerek tüm maddî ve manevî değerleri elde edebileceğine inanır. Bunu Tanrı'nın yardımıyla yapar. Geçim
1,2-a.g.e., s.142,167.
3-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.70.

kaygısı yoktur, Tanrı'nın vermiş olduklarıyla yetinir. İyi ve kötü olaylar Tanrı isteğiyle olduğu için, bunlara katlanır:

tevekkül eyle gönülden gelince başa belâ
ne hüküm olursa kazâdan gerektür aña rızâ (D.35/14)
pâdişâh-ı mülk-i istiğnâ olursañ Rûhiyâ D.
mihr olur başuñda efser çarh olur altuñda taht(110/4)
(Ey Rûhî, tokgözlülük ülkesinin padişahı
olursan; Güneş, başında taç, gökyüzü, altında
taht olur.)

fakîrüz gerçi ammâ eylerüz gerdûna istiğnâ D.
bu istiğnâlar ey Rûhî tevekkül cânibündendür (202/14)
(Yoksul olsak da, kendi isteğimizle tüm
dünya yararlarından uzak dururuz; Kaderimize
razi olduğumuz için böyle davranırız.)

fikr-i mâ'îşet itmezüz kısmetimüz olan gelür D.
(226/8)

Olayların, kişilerin görünüşüne önem vermek, bulduğıuyla yetinmemek; açgözlülüğün, çıkarıcılığın belirtileridir. Gönül bilgisiyle olgunlaşmamış kişiler, yoksulluk durumunda çok sıkıntı çeker. Rind, bunları eleştirir:

bir kimseyi kim cübbe vü destâr ile görseñ
eylersün anuñ cübbe vü destârına ikrâm (D.77/9)
yok sende kanâ'at gözün aç oldığı budur
rızkun ırışür saña eger şubh u eger şâm (D.77/14)
devletidür fakr ehlu'llah olan kâmillerün
nâkışü'l-'akl olanuñ ammâ belâ-yı cânıdur (D.172/3)

Rûhî'nin kendisi de, gözde bir şair olmasına rağmen, çok yoksuldur:

egerçi şadr-nişîn-i mecâlis-i sühanum
elimde yok durur ammâ ki bir şikeste sifâl (D.27/5)
(Söz, şiir toplantılarının gözdesiysem de;
elimde bir kırık çanak bile yoktur.)

B)NEFSİ DENETLEMELERİ GEREKTİĞİNİ SAVUNUR

Bağdatlı Rûhî'nin çizdiği rind insan tipine göre, gönüllü zenginleştirip, Tanrı'ya iman etmenin önkoşulu, kişinin nefsinin

ve isteklerini denetim altına almasıdır. Nefsi ve istekleri denetleyebilmek, istenilen yöne ulaştırabilmek için büyük çabalar harcamak gerekir. Bunu başaramayanlar, Tanrı'ya gerçek anlamda iman etmiş sayılamazlar.

Nefsini ve isteklerini denetim altına alıp gönül zenginliğini elde etmeye çalışmayanlar, toplumsal değerler açısından en üst dereceye ulaşmış olsalar bile, gerçekte, gönül zenginliği açısından, taş gibi değersiz sayılırlar:

nefs ejderi kim genc-i dilüñ oldu tılısmı
her kim o tılısmı bozabildiye velîdür (D.153/13)

nefsini bilenler getüre Hâlık'a îmân
bilmezlere îmân getürenler diye kâfir (D.79/14)

eflâke çıkısa nefsüne yol bulmayan kişi
ma'nâda anı 'ârif olanlar bilür cemâd (D.124/8)

V-RİND, GEÇİCİ DÜNYAYI ELEŞTİRİR

Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rind insan tipi, gerçek varlık olarak gördüğü Tanrı dışında kalan geçici varlıkları(mâsivâ) önemsemez. Bu gibi şeyler yüzünden insanların üzülmemeleri, kısa yaşamlarında hoşça vakit geçirmeleri gerektiğini dile getirir. Rind,, geçici dünya ve dünya işlerinin insana verdiği sıkıntıların tutsağı olmamak için çaba harcar.

Rinde göre dünyada geçim derdi, tüm olanakları elde etme isteği insanların manevî yönden gelişebilmelerine, gerçek varlığın ayırdına varabilmelerine engel olur. Çünkü dünya ve dünyadaki varlıklar geçicidir; böyle olunca da, dünya ile ilgili varlıklara gösterilen ilgiler, bağlılıklar, sevgiler de geçici olacaktır. Rind, sonsuz olan Tanrı'da bir olarak, sürekli mutluluğa erişilebileceğine inanır. Diğer yandan, dünyadaki değerli ve güzel pek çok varlık ve insanı yokluk kucaklamıştır.

Rinde göre dünyada elde edilen mutluluklar, eninde sonunda insanları üzüntülere, çilelere götürür. Sürekli mutlu olma düşüncesi bu dünyada insanların huylarını, davranışlarını bozar. Öteyandan, evini barkını terk ederek bu dünyanın maddî yanlarıyla olan ilişkilerini kesen kişiler, Tanrı'nın "birlik âlemi"-nde mutlu olacaklardır.

Bu dünyadaki varlıklar hep yokluğa gittiğinden, rind hem dünyayı hem de dünyadaki varlıkları eleştirir; güzellikler, güzeller, çirkinlikler, sıkıntı verenler ayırt edilmeksizin yerilir. Bu dünyada matlu olduklarını sanan topluluklar ve onların başkanları eleştirilir.

Rind, geçici yaşamın maddî temelini oluşturan bu dünyayı, sürekli dönerek insanlara sıkıntı çektiren bir çark'a(dolaba) benzetir. Dünyanın durmasının, dönmesinden daha iyi olacağını düşünür.

Rindin dünya ve dünya işleriyle ilgili düşünce ve eleştirilerini örneklerle değerlendirelim.

Rinde göre, dünyadaki varlıkları severek tuzığa düşmüş kişiler bu geçici sevgileri bir yana bırakıp, Tanrı'da sonsuzluğa erişmelidir:

geñ ey muqayyed-i dâm-ı mahabbet-i esyâ
bekâya ir ki fenâdur nihâyet-i esyâ (D.91/13)

Dünya, çok sayıda değerli, güzel yüzlü varlığı yok etmiş bir yıkıntıdır:

nice gün yüzlüler bağına başmış sineye çekmiş
nice gencine pinhân eylemiş virânedür dünyâ(D.87/7)

Geçim ve gösteriş kaygısı insanın düşünsel ve duygusal gelişimini engeller:

o özri itme ki taşılce olur mâni^c
belâ-yı fikr-i mâ^cişet 'anâ-yı kayd-ı libâs (D.16/14)

Dünyadaki mutluluklar, sonuçta yerlerini üzüntülere bırakırlar:

dünyâya meyl kılma ki dünya zarar virür
fikir-i şafâ-yı 'işreti tab'a keder virür (D.145/13)

Dünyanın maddî yanlarıyla olan ilişkilerini kesen kişiler, Tanrı'nın birliğinde mutluluğa ulaşırlar:

ey terk-i hân mân iden üftâde müjde kim
Mevlâ saña cenâb-ı reff^cinde yer virür (D.145/15)

(Ey evinden barkından ayrılan düşmüş kişi
(gönül âşığı), gözün aydın; Tanrı sana, yüce
katında yer veriyor.)

Geçici olan dünya ile ilgili güzellikler ve çirkinlikler yerilir:

yûf hârına dehrûn gül ü gülzârına hem yûf
 agyârına yûf yâr-i cefâkârına hem yûf (D.79/2)
 (Dünyanın dikenine, gülüne, gül bahçesine;
 yabancılara, eziyet eden dost ve sevgilisine,
 hepsine birden yazıklar olsun.)

Yokluk yeri olan dünyaya gelmiş bütün topluluklar ve bu toplulukların başkanları yerilir:

çün ehl-i vücûdun yeri şahrâ-yı 'ademdür
 yûf kâfile vü kâfile-sâlârına hem yûf (D.79/5)

Sıkıntı veren dünyanın yıkılması dilenir:

beyhûde dönüp n'eyler ola başımız üzre
 halkuñ bu felek didiği dólâb-ı meğakkat (D.80/14)

beyhûde yeter döndi hemân terkini kılsa
 kim 'aksine devr eylemeden yeğdi yıkılsa (D.80/15)

Gerçek yücelik olan gönül yüceliğine erişmek için bu dünya ile bağlantıları koparmak gerektiğine inanan rinde göre, giyim-kuşamla, gösterişle bu dünyadan sıyrılmak, öz ile bağlantı kurmak mümkün değildir. Bunun için, cezbeye kendinden geçen dervişler gibi, geçici olan maddî ve manevî bağlantılardan sıyrılmak gerekir. Bu aşamada da kişi, nefisini denetleyebilmeli, büyük bir dirence ulaşabilmelidir. Ancak, bunu gerçekleştirebilen kişiler çok azdır.

Rinde göre, dünya dikenliğinden, yünlü kumaştan yapılmış derviş giysisi, sarık gibi maddî nesnelere yardımıyla geçilemez; cezbeye tutulmuş dervişler gibi, maddî ve manevî dünya bağlantılarından uzaklaşmak gerekir:

giçilmez şâf u destâr ile hâr-istân-ı 'âlemden
 düşüp divâneler semtine 'üryân olmamız yeğdür (D.169/12)

Yiğit olan kişi, dünyanın kocakarısını boşar(mâsivâ ile bağlantısını keser); ancak, bunu yapabilecek kişi pek bulunmaz:

er olan kimse virür pîre-zen-i dehre talâk
 ide bu erliği şimdi kanı bir merd kanı (D.341/8)

VI- RİND, TOPLUMDAKİ AKSAKLIKLARI ELEŞTİRİR

Duyuş, düşünüş ve yaşayış bakımından toplumla uyumsuzluklar sergileyen rind, toplum ve bireylerin kimi aksayan yönlerini de çekinmeden eleştirir. Toplumdaki aksaklıklar, düzensizlikler ve haksızlıklar ile toplumdaki bireylerin yüzeysellikleri, ikiyüzlülükleri, içtenliksiz ve kaba oluşları rindi rahatsız eder.

Toplum ve bireylerin aksayan yönlerini eleştirmek, rindin kişiliğinde önemli yer tutar. Duygu ve düşüncelerini açıksözlülükle ortaya koymayı seven rind için, sözkonusu aksaklık ve olumsuzlukları eleştirmek de son derece olağandır.

Rind bu özelliğiyle; yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkarak dünyayı kaale almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla da açığa vuran tasavvuf akımı Kalenderlik¹ ile düşünce ve davranış bakımından genelde uyum içerisinde görünür. Bu doğrultuda rind, genel olarak düşünüldüğünde, kalender bir insan olarak da tanımlanabilir.

Rindlik düşüncesini özellikle topluma muhaliflik açısından besleyen Kalenderlik; mistik temelini ve sosyal niteliğini tarihf akış içinde İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde ve değişik zamanlarda yeni unsurlarla zenginleştirerek geliştirmiş ve hep muhalif bir çevre olarak süregelmıştır.² Kalenderlikte görülen bu muhalif olma özelliği, Bağdatlı Rûhf tarafından çizilen rind insan tipinin de temel özellikleri arasında yer alır.

Rindin birey eleştirisinde, katı düşünce, ikiyüzlülük, yasadışı davranış vb. olumsuz özellikleri barındıran ham sofu "zahid" in öncelikli bir yeri vardır; rind, zahide çatarak zahidin kişiliğinde toplum yapısının özellikle insanî değerler bakımından aksayan yanlarını ustalıkla gözler önüne sermeyi başarmıştır.³ Rind, zahidi özellikle aşırı dindarlığı, şeriat kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalması nedeniyle eleştirir. Bu doğrultuda rind, ikiyüzlü, sahte müslümanı yerer; din anlayışının sakat yanlarını eleştirir.⁴

1-Ahmet Yaşar Ocak, Kalenderfilen, s.5.

2-a.g.e., s.141.

3-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.37.

4-a.g.e., s.47

Rindin yanısıra, genel olarak rindliği benimsiyor görünen, kendini ârif sayan divan şairi için, hiçbir alçakgönüllülük göstermeyen bu ikiyüzlü sofiyu eleştirmek bir gelenek durumunu almıştır.¹

Kısacası; toplumdaki çarpıklıklar, haksızlıklar; bireylerin ikiyüzlülükleri, vefasızlıkları vb. rind için sürekli bir eleştiri konusu olmuştur.

A) GENEL OLARAK TOPLUM VE BİREY ELEŞTİRİSİ

Gönül yüceliğine, içe önem veren rind, çoğu zaman bu değerlere önem vermeyen toplumdaki insanların; sığ, gelişigüzel ve geçici yaşam anlayışlarını eleştirir. Toplumsal ve bireysel çarpıklıkları, yüzeysellikleri, bozuklukları yerer.

İnsanların eşit emek karşılığında eşit nimetlere kavuşamamaları; kadıların rüşvet yemesi, bunun sonucunda da İslâmî kurallara toplumsal saygının azalması; insanların davranış ve tutum bozuklukları; sığ bilgilerle dervişlik taslayanlar vb. eleştiri konusu olur:

dünyâ talebiyle kimisi halkuñ emekde
kimi oturup zevkile dünyâyı yemekde (D.79/18)

ekşeri kâdılarının rüşvet tarîkîn tutmada
hürmet-i şer^e-i Resûl-i müctebâ eksülmede (D.52/10)

abdâl olup girerse tehî kim ki pösta
göğüs döğer zamânedê âhir dühül gibi (D.339/17)

(Boş bir biçimde(bilgisiz) derviş olan kişi;
Sonra daval gibi göğsünü döver(dövünür).)

dâmen-i hâki mülevves kıldı nâ-pâkân-ı 'asr
güst ü şûya ihtiyâcı var kanı tûfân-ı Nûh (D.118/9)

(Çağın kirlî insanları toprağın eteğini (yeryüzünü) kirlettiler; Yıkanması gerekiyor, Nuh tûfânı nerede?-Bu kirliliği, bozukluğu ancak Nuh tûfânı temizleyebilir.-)

Rinde göre, toplumsal yığın içinde kalan sıradan insanlar, güzelin değerini, onun yüzünde görüntüş alanına çıkan Tanrı'yı göremezler; insana hak ettiği değeri vermezler:

1-Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, s.561-562.

cemâl-i yârde nûr-ı Hudâ'yı görmezler
bu deflü halkda bir şâhib-i nazar yokdur (D.139/11)

Anlayışsız, gönül gözü olmayan insanlar; yaşamı, eğlenmeyi seven, gününün değerini bilen rind sürekli eleştirirler, karalarlar. Rind, toplum gözünde kötü tanınmaya, rezilliğe aldırma-yarak, kendi istekleri doğrultusunda, özgürce severek yaşamayı yeğler; bu bağlamda, topluma karşı tavır alır:

eğer bed-nâmlık ise yârile düşmek harâbâta
kabûl itdük biz ol rüsvâlığı ol nâmdan geçdük(D.279/11)

Birlik yoluna giren tasavvuf ehli rindler için evrendeki mutluluklar acı vericidir; onlar halkın hoşlandığı şeylerden kaygı duyarlar:

ehl-i vahdet kâ'inâtuñ sûrını mâtem bilür
halkuñ iz'ân itdüğü zevki anlar gam bilür (D.196/6)

Rind, ikiyüzlüleri eleştirir:

rind-i mey-keş yeğdür ehl-i zerğden zîrâ ki ol
fısk ider ammâ ki dârü'l-fısk bünyâd eylemez (D.227/9)

(İçki içen rind, ikiyüzlülerden iyidir, çünkü;
rind, bir yasağa karşı çıkar, ama bununla
başkalarına zarar vermez.)

B)ÇEŞİTLİ NEDENLERLE ZAHİD'İ ELEŞTİRİR

Rind zahidi; katı yaşantısı, yerli yersiz öğüt vermesi, kurallara aşırı bağlılığı, bilgisiz-irfansız oluşu, kavrayış eksikliği ve boşa zaman geçirmesi gibi nedenlerle eleştirir; onun aracılığıyla, aynı zamanda toplumun aksayan yanlarını dile getirir:

Öğüt veren zahidi eleştirir:

rind-i mey-h'âreye pend itmeği ko ey nâşih
katı müşkildür ide bir kişi dâñâ ile bahş (D.112/10)

Zahidin kurallara aşırı bağlılığıyla alay eder:

harâbâta beni dirmişsün itmez rindler da'vet
bu bezm-i 'ışkdur bunda ne git dirler ne gel vâ'iz
(D.265/5)

Bilgisiz-irfansız zahidi eleştirir:

biz ki rindüz kılmazuz şüff-i bî-^cirfâna meyl
ehl-i hâl olan bilürsün eylemez nâ-dâna meyl (D.295/1)

Kavrayışı kıt zahidi eleştirir:

ğam degül eylese rindâne taşaddur şüff
müşkil işdür ki kişi ola kabâhat nâ-fehm (D.310/14)
(Ham sofı, rindlerin yerine göz dikerse buna
şaşmamak gerekir; Kavrayışı kıt olanları
suçlamak doğru değildir.)

Zâhidlerin boş yere zaman geçirmelerini eleştirir:

rindler meykedede ehl-i vera^c mescidde
hây u hây itmede bilmem ki ne gavğâdur bu (D.325/16)
(Rindler meyhanede(eğlenirlerken), sofular
mescidde boş laflarla zaman öldürüyorlar;
Bu ne telaş, bu ne dünya kavgasıdır?)

VII-ŞAİR, RINDÂNE ŞİİR YAZMAKLA ÖVÜNÜR

Bağdatlı Rûhf, hemen tüm divan şairleri gibi rindlik düşüncesine sempatiyle bakar. Dahası, çoğu zaman kendisini rindlerle özdeşleştirir; rind yaşam görüşüne ve beğenisine yatkın olduğunu ortaya koyar.

Bir şair olarak Bağdatlı Rûhf en çok, rindâne yaşam düşüncesi ve özellikle rindâne şiir yazma özelliğiyle övünür. Diğer bir söyleyişle şair; kısa, yararlı, rintçe ve dervişçe şiirler yazmakla övünür:

olıcak sözi müfîd olsa n^aola muhtaşarât
beñzemez gayrıya ol rind-i sühan-dân eyüdü (D.62/6)
söz demek her kişinüñ semti degül ey Rûhf
söz odur kim ola rindâne vü dervişâne (D.329/2)

Şairin bu tarzda başarıyla yazmış olduğu rindâne gazelleri dostlarının dilinden bir an olsun düşmez. Rûhf, bu durumdan mutluluk duyar:

Rûhiyâ vird-i zebândur sözimüz yârâna
böyle rindâne gazel dimede mümtâzlaruz (D.238/12)

İKİNCİ BÖLÜM
BAĞDATLI RŪHÎ DİVANI'NDA ZAHİD TİPİ

Bağdatlı RŪhî Divanı'ndaki rind insan tipini kişilik özellikleri ve yaşam görüşü bakımından inceledikten sonra, bu bölümde rind insan tipinin pek çok bakımdan karşıtı olarak görünen zahid insan tipini, rindin ve Bağdatlı RŪhî'nin onu değerlendirme biçimini inceleyeceğiz.

Zahid tipini çeşitli özellikleri bakımından incelemeye geçmeden önce, "zühd" ve "zahidlik" kavramlarıyla ilgili bilgi verelim.¹

Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'inde zühd; her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme, zâhid; çok, aşırı sofu; kaba sofu; (Alevilerce) Kızılbaş olmayan şeklinde tanımlanmıştır. Sözkonusu sözlükte zühd ve zahid sözcüklerinin Arapça olduğu da belirtilmiştir.

İlgi duymamak, değersiz bulmak, yüz çevirmek anlamlarına da gelen zühd sözcüğü, tasavvufun temel kavramlarından biri olarak; dünyadan ve içindeki her şeyden el-etek çekme anlamında kullanılır. Ayrıca zühd; mâsivâ yani Allah dışında kalan her şeye sırt çevirmektir. Zühdün gerekleri ise şunlardır: 1-Elindekiyi vermek, 2-Başkalarındakini istememek, 3-Şöhret ve itibar hevesini terk etmek.

Buraya kadar edindiğimiz bilgiler zühd kavramının bazı aşırılıkları da içermekle birlikte, genelde olumlu bir kavram olduğunu ortaya koyuyor. Zahid sözcüğünde ise olumsuz bir yan; aşırı karalcılık yanı ağır basmaktadır.

Zühd ve zahid kavramları İslâmiyetin ilk dönemlerinde, "zâhidler devri"nde mistik hayatı en mükemmel biçimde temsil eden kavramlarken, daha sonraki yüzyıllarda; seviyesi düşük, daha çok taklitçi veya ikinci sınıf sâfîler için kullanılır olmuştur.

1-Bu bilgileri verirken yararlandığımız kaynaklar:

- Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.
- İ. Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü.
- İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü.
- Yaşar Nuri Öztürk, Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yay., s.129-130, İstanbul-1990.
- Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, Yeni Boyut Yay., s.152, İstanbul-1990.
- İslâm Ansiklopedisi, C.13, zühd md., Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1986.

Zühd ve zahid kavramlarının daha sonraki yüzyıllarda kazanmış olduğu bu olumsuz anlam divan şiirine de yansımış; tasavvufta, gerçeği göremeyip görüntülere aldanan insan olarak geçen zahid, bu yönüyle divan şiirinde alay konusu olmuş, divan şairlerince pek çok olumsuz özellikleri nedeniyle yerilmiştir. Zaman zaman olumlu anlamlarda kullanılsa bile, genelde divan şairleri zühd kavramını ve zahid insan tipini; aşırılık, yapaylık, bencillik vb. olumsuz kişilik özelliklerini yermek için kullanmışlardır. Divan şiirinde zahid; dinî konularda anlayışı kıt, her şeyin ancak dış kabuğunda kalabilen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, durmadan öğütler verip topluma düzen verdiğini sanan olumsuz bir tip olarak işlenir. Bu durum, XVI. yy divan şairlerinden Bağdatlı Rûhî'nin incelemiş olduğumuz Divan'ında da görülür.

Bağdatlı Rûhî Divanı'nda en çok yerilen insan tipi olarak "zahid" insan tipini görüyoruz. Şair pek çok yerde kendisini rind ile özdeşleştirerek zahidi eleştirir. Onda, toplumun ve bireyin aksayan yanlarını gözler önüne sermeyi amaçlar.

Divan'da "zahid" sözcüğü yerine, onunla eş anlamlı olarak sık sık; "sûffî, şeyh, vâiz, monlâ, hâce" gibi sözcükler de kullanılmıştır.

Bağdatlı Rûhî, şiirlerinde zahidi çoğu kez olumsuz sıfatlarla birlikte kullanmıştır: zâhid-i huşk(kuru, kaba, soğuk zahid), zâhid-i har(eşek zahid), zâhid-i har-ṭab^e(eşek yaradılışlı zahid), zâhid-i hûd-re'y(inatçı zahid), zâhid-i nâ-dân(bilgisiz, cahil zahid), zâhid-i şeyyâd-zâhid-i sâlûs-(ikiyüzlü zahid), zâhid-i bîçâre(acınası zahid), zâhid-i bî-derd(gamsız zahid), zâhid-i hüşyâr(aklı başında geçinen zahid), zâhid-i âlûde-meşreb(bulaşık yaradılışlı zahid), zâhid-i nâ-çîz(değersiz zahid), şûffî-i kallâş(kalleş sûffî), şûffî-i şâffî-meşreb(saf, sığ yaradılışlı sûffî), vb. Bu olumsuz sıfatlar aracılığıyla zahidin olumsuz kişilik özellikleri daha bir vurgulanarak ortaya konulur.

Bağdatlı Rûhî, dolayısıyla rind insan tipi, zahidde pek çok olumsuz yön bulur. Şimdi zahidin bu olumsuz, yerilen kişilik özelliklerini örneklerle inceleyelim.

I-ZAHİD İÇKİYE KARŞIDIR

Zahid, dünyanın geçici, lezzetlerinin asılsız olduğu düşüncesinden hareketle, yaşamın eğlenceye, rahata dönük yanlarını eleştiren, ölümden korktuğu için sık sık cennet ve cehennemden söz eden bir tiptir. Bu özelliği nedeniyle divan şiirinde olumsuz bir tip olarak ele alınır, özellikle yaşamı ve eğlenceyi seven rindin bakış açısından eleştirilir. Genel olarak divan şairleri, kendileri rindlik düşüncesini tamamen onaylamasalar da, zahidin olumsuz düşünce, tavır ve davranışlarını eleştirmek için şiirlerinde rindâne bir üslup kullanırlar.

Divan şiirinde sık sık toplum ve din kurallarını arkasına alarak kişi özgürlüklerini kısıtlayan bir kimlikle karşımıza çıkan zahid; din hükümlerinden, bu hükümlere uyanların elde edeceği mükâfattan, cennetten, cehennemden, ölümden, ahretten bahseden, peygamberlere ait kıssaları, dinî menkabeleri işleyen "zühdî edebiyat"¹ın tipik bir karakteri görünümündedir.

Zahid, toplumun katı davranış ve din kurallarıyla şartlanmış bir kişiliğe sahiptir. Kuru ve kısır bir hayat yaşar.² Bununla da kalmaz, yaşamdan zevk almaya çalışan insanları günah ve cehennem korkusuyla engellemeye çalışır. Zahid özellikle yaşamdan zevk almaya dönük bir kişiliğe sahip olan rindin karşısında, onu sürekli olumsuz yönde etkilemeye çalışan bir tip olarak görülür. Bu nedenle, divan şiirinde biz zahidi, rindin ağzından, rindin eleştirileriyle tanıma fırsatını buluruz. Dar kalıpların adamı olan, kendininkinin dışında hiçbir düşünceyi ve yaşayış biçimini kabul etmeyen, hayatı yeterince tanımayan, bu yüzden de hayatın değişik yönleriyle karşılaşınca gülünç duruma düşen ham sofuyu, rind, kimi zaman alay yollu hoş nüktelerle, kimi zaman da açıktan açığa eleştirir.³

Zahid, yaşamdan zevk almaya dönük bir kişiliği olan rindin içki içip güzel sevmesinden, toplum ve din kurallarına fazla aldırış etmeksizin kayıtsızca yaşamasına kadar pek çok tutum ve davranışına karşı çıkar.

1-Abdülbâkî Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf, s.160.

2-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.122.

3-a.g.e., s.92.

Zahidin içki içilmesiyle ilgili tutum, davranış ve düşünceleri, onun bu davranışlarından rahatsız olan rind tarafından dile getirilir ve eleştirilir. Zahidin tipik özelliklerinden birini, onun içki karşısındaki müsamaha kabul etmeyen katı tutumu oluşturur. O, içkiye karşı olduğunu hemen her fırsatta belli eder. Zahidin içkiye karşı olması, İslâm dininin getirmiş olduğu yasaklamanın bir sonucudur.

Kur'an'da şarabın yasaklanmasıyla ilgili açık âyetler vardır: Bakara Sûresi, âyet 219; "Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. (...)"

Ancak, şarabın ve insanı sarhoş eden diğer içkilerin yasaklanması Mâide Sûresi'nin 90.; "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz." ve 91.; "(...) Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?" âyetleriyle kesinlik kazanmıştır.

Kaynağını Kur'an'dan alan şî'a da dahil tüm mezhepler şarabı haram saymış, yasaklamıştır. Hattâ şarap içmek büyük günahlardan sayılır. Bu konuda, her türlü sarhoşluk veren şeylerin haram olduğu yolunda bütün İslâm bilginlerinin görüş birliği (icmâ) vardır.

Şarabın ve sarhoş edici diğer içkilerin yasaklanmasıyla ilgili çok sayıda hadis de vardır. Bu hadislerden birkaçı şu şekildedir: Bu dünyada şarap içip de pişmanlık duymayanlar âhirette şarap içmeyecektir; Şarabı içene, satana ve başkalarını şarap içmeye teşvik edene lânet olsun; Şarap içenin namazını Allah kabul etmez; Şarap ile iman bir araya gelmez; İlaç olarak bile kullanılmaması önerilir; Sirke yapmak için, şarap kullanmak yasaktır. Yine hadis kaynaklarına göre; zaman gittikçe daha kötü olacak ve şaraba mübâh diyen insanlar ortaya çıkacak, şarap son günler (âhır zaman) nesli tarafından içilecektir.

Öteyandan, bu açık yasaklamalara rağmen, şarapla ilgili övgüler İslâm şairlerinin de rağbet ettikleri bir konu olmuş-

tur. Hatta, halifelerin saraylarında düzenlenen şenliklerde (âlemlerde) şarap sanki yasaklanmamış gibi, içilmekteydi. Halk bile sürekli ve her yerde hurma şaraplarından vazgeçmemişlerdir. Halife Ömer(b.'Abd al-'Azîz), bu geleneği kaldırmak için yasa çıkarmak zorunda kalmıştır.¹

İslâm kültürünün katı yasağcı yönünü temsil eden zahid, söz ve davranışlarıyla, içki içilmesine ve içki içenlere karşı bir tutum sergilemekle birlikte, bu konuda kendi içinde çelişkiye düşer. O bir yandan, soyut ve somut pek çok yararı olduğu vurgulanan içkiyi, temelsiz bilgisiyle ve toplumdaki ağırlıklı konumunu koruma kaygısıyla eleştirir, onu içen kişileri yerden yere vurup, cehennem, toplum dışı bırakma tehditleriyle korkutur, meyhaneye ve içindekilere karşı derin bir nefret besler, daha da ileri giderek "Ka'be bile olsa meyhaneye gitmeyeceğini" söylerken, öbür yandan gizli gizli içki içer; içki içmekten yüzü al al kızarır, üstelik içkiyi hristiyanların semtinde içer. Zahid bu durumda bile ikiyüzlülüğü elden bırakmaz; çevresindekileri sopasıyla korkutup, kendisinin doğru, iyi huylu bir insan olduğunu iddia eder.

Zahidin içkiyle ilgili düşünce ve tutumunda tutarsızlıklar vardır. Bir söylediği diğerini tutmaz. Kendisi de gizli gizli içki içmekle birlikte, içkiye yalnızca madde gözüyle bakar; onun rind için taşıdığı manevî anlamı, değeri kavrayamaz. Rind, içkiye sevginin, dürüstlüğün sembolü olarak bakarken, zahid sadece sarhoş olmak için içer. Zahid genellikle içkiyi kötülerken, kimi zaman onun cazibesine kapılır ve içtikten sonra sarhoş olup toplumdaki dışlanacağını düşünerek ondan uzak durmaya çalışır. Sonuçta, içkiyi egemenliği altına alıp ondan yararlanan rindin karşısında, içkiye karşı ne yapacağını şaşırması bir zahid tiplemesi buluruz.

İnsanların, rinde göre bu dünyada yaşamaları ve tatmaları gereken pek çok güzel şey zahid tarafından kötülenir. Zahid; sevgi, mutluluk vb. pek çok güzelliği "gelecek bir zamanda", kendi düşüncesine göre; "cennet"te yaşayacağı inancındadır. İkiyüzlü zahid bu özelliğini içki konusunda da ortaya koyar. Kendisi bile gizlice içki içip sarhoş olurken, içkinin karşısına "kevser suyu"nu çıkararak, bu dünyada içki içmeyenlerin öte dünyada, cennet-İslâm Ans., hamr(şarap) md., s.195-199, C.5/I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1988.

nette bu kutsal suyu içebileceklerini söyler.

Zahidin, özellikle içki karşısında çelişkiler yumağı biçiminde karşımıza çıkan kişiliğinde korkutma ve yasaklama eğilimi diğer yönlerine göre ağır basar. Zahid, rindin bir cennet olarak gördüğü meyhâneye gidip içki içenleri, cehenneme gideceklerini söyleyerek korkutmaya, içki içmekten vazgeçirmeye çalışır. Zahidin bu tavır ve davranışları çok yapay ve abartılı olmakla birlikte, Kur'an'ın bu konuyla ilgili âyetlerinde yer alan sözlerden kaynaklanır.

Kur'an'da bildirildiğine göre, Tanrı'nın, kendisine inanan ve iyi işler yapanlara cennette vereceği nimetlerden biri de şaraptır: "Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir." (İnsân Sûresi, 21. âyet). Öteyandan Kur'an'da cehennemdeki içkiler için de "şarap" sözcüğü kullanılır: "Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları şeylerden ötürü onlar için kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azap vardır." (Yânus Sûresi, 4. âyet).

Zahidin bu konuyla ilgili tavır, davranış ve düşüncelerini maddeler halinde örneklendirelim:

A) İÇKİYİ VE İÇKİ İÇENLERİ KÖTÜLER

Zahid, içkinin maddî ve manevî değerlerini anlayamadığından, onu ve onu içen kişileri kötüler. İçki içenlerin cehenneme gideceklerini ileri sürer. Zahid, içki konusunda kaba, anlayışsız, sığ ve ikiyüzlü bir tutum sergiler. Bu yüzden de sık sık rindin eleştirisiyle karşılaşır. Bağdatlı Rûhf, Divan'ın birçok yerinde rindin ağzından zahidin içki karşısındaki olumsuz tavırını yerer.

Rind, kadehini kıran zahidin gönlünü kırmaktan çekinmez:

mâ'il değılüz kimsenüñ âzârına ammâ

hâtır-şiken-i zâhid-i peymâne-şikestüz (D.75/2)

İçki içip mutlu olmayan zahidin haline sonra tüm dünya ağlayacaktır:

ol zâhidüñ ağlar yer ü gök hâline yarın

kim içmeye destünden anuñ câm-ı muşaffâ (D.76/13)

Gönlü zengin olan kişiler, şaraptan nefret eden cahillerden ve zahidlerden hoşlanmazlar:

şarâb-ı dil-güşâdan nefret eyler zâhid ü nâ-dân D.
anıñcün ehl-i diller eylemez ol bed-edâdan hazz (263/16)

Akılca eksik olan zahid, şaraba karşıdır:

henüz münkir-i câm-ı şarâbdur şüfî
müyesser olmadı itmek o nâkıası ıslâh (D.117/6)

İkiyüzlü zahidi dinlemeyip, şarap içerek mutlu olmak gerekir:

saña zâhid eğer dirse şarâb-ı dil-güşâdan geç D.
şarâb-ı dil-güşâdan geçme ey dil bu riyâdan geç (114/14)
(Ey gönül, zahid mutluluk veren şarabı bırakmanı
isterse; mutluluk veren şarabı bırakma, o
ikiyüzlülüğü bırak.)

İçki içenlerin cennete giremeyeceğini söyler:

dün dimiş zâhid ki girmez cennete mey-h^vâreler D.
meykede cennet degül mi söylemiş mutlak gâlat (262/4)

Meyhâneden nefret eder:

Ka'be olursa ayak başmam didüñ meyhâneye
kâfir olduñ i'tirâf it zâhidâ imâna gel (D.300/3)

gülşen-i meyhânenüñ olmaz nazîri zâhidâ
gül gibi anuñ ne dîrsün bâde-i hamrâsına (D.334/17)

Zahid, içkinin insana sağlamış olduğu yararları kötüler:

ğaraž ne nef^c-i meyi selb kılmadan şüfî
sen istemezseñ anı cümle kâ'inât ister (D.200/17)
(Şüfî, içkinin yararlarını kötölemekle eline
ne geçecek?; Onu sen istemesen bile yeryüzün-
deki herkes ister.)

B)İÇKİNİN DEĞERİNİ BİLMEZ

Zahid, içkinin insana sağlamış olduğu maddî ve manevî yararları, mutlulukları bilmediğinden içkiyi hor görür. İçkiden yararlanmasını bilemediği için de sonuçta sıkıntı ve sorunlarıyla iç içe, tekdüze bir yaşam sürer:

Rûhî gibi bâde-nûş olurdu
şûffide olaydı ger kerâmet (D.111/4)

ğam-ı dünyâ riyâzet-hâneye girmekle def' olmaz
bu ğam def'ine şûfî bâde-i gül-fâm lâzımdur (D.176/15)
(Şûfî, dünyanın sıkıntıları çilehaneye girmekle
yok olmaz; Bu sıkıntılardan kurtulmak için
gül renkli-kırmızı- şarap gerekir.)

ğarazuñ hâlet ise ey şûfî
bir kadeh bâde iç de hâleti gör (D.204/11)
(Ey şûfî, isteğın değışik, hoş bir durum ise;
Bir kadeh şarap iç de durumu gör.)

şûfî hezâr sâl kitâb açsa gül gibi
müskil-güşâ-yı halk olımaz câm-ı gül gibi (D.339/16)
(Şûfî yüz yıl gül gibi kitap okusa; Yine de,
güle benzeyen şarap kadehinin, şarabın
insanların sorunlarını çözmesi gibi sorunları
çözemez.)

Zahid içkiden çekinir, onu soğuk bulur. Gönlü paslanmış
bir ayna gibi olduğundan, içkiye istek duymaz. Oysa içki, in-
sanın sıkıntılarını dağıtır, mutluluk verir:

meyl itmese şarâba n'ola gönli zâhidüñ
âyineden şafâ gider olinca pâsda (D.329/17)
(Paslanan aynanın parlaklığı nasıl yok olursa;
zahidin gönlü de öyle, şaraba istek duymaz.)

nice vardur dilüñ bilsem kadeh-endişen ey şûfî
anüñ hod sohbetünde kalb-i mahzûna şafâ artar (129/11)
(Ey şûfî, kadeh hakkında içinden neler geçtiğini
bilsem-niye korktuğunu anlasam-; Onun sohbetin-
de, acı dolu kalbin mutluluğu artar.)

rez duhterine hürmetüñ eller gibi yokdur
adın çeküp ey şûfî dime katı soğuktur (D.160/1)
(Ey şûfî, üzüm kızına-şaraba- başkaları gibi
saygın yoktur; -yalnızca- onun adını anarak,
"çok soğuk" dememelisin.)

C)İÇKİ YERİNE KEVSER SUYU ÖNERİR

Zahid cennete giderek orada kevser suyu içmeyi umar. Diğer insanlara da bu dünyanın içkisi yerine cennetteki kevser suyunu önerir:

câm-ı gül-gûnı koyup teklîf-i kevser eyleme
zâhidâ kevser saña câm-ı mey-i gül-gûn baña (D.88/2)
şarâb-ı kevseri yâd itmesün çok va'zidüp şûfî
getürsün bezm-i 'ışka kim nesi varsa hâzırdan(D.320/18)

D)GİZLİCE İÇKİ İÇER

Rinde göre, içki zahidi bile cezbeden bir özdür. İçkiyi ve onu içenleri açıktan açığa kınayan zahid de içkiden etkilenir, onun özlemini çeker:

eyledük bâde-i gül-gûnı şu deñlü ta'rif
görmedin zâhid-i ser-geşteyi medhûş itdük (D.282/15)
(Gül renkli şarabı o kadar anlattık-övdük- ki;
şaşkın zahidi daha şarabı görmeden perişan ettik.)

kulçulun şanmañuz tehf ki müdâm
handeler eyler ehl-i zühde sebû (D.326/16)
(Sürahinin sesini nedensiz sanmayın; O sürekli,
kaba sofulara gülmektedir-onları cezbetmektedir-.)

hasret-i câm-ı şarâb ile ölürse zâhid
öleni görme sen ey dil gör anı öldüreni (D.341/9)

İçkiyi kötüleyen, içki içenleri cehenneme gitmekle korkutan zahid gizli gizli içki içer; gene de dinine bağlıymış gibi görünmeye çalışır:

kızarur zâhid içüp çehre-i mañbûb gibi
halka âsâ şalınup şûret-i hakdan görünür (D.142/5)

her seher mestâne zâhid kûy-i tersâdan gelür
kâfiri söyletseñ ammâ zühd ü takvâdan gelür (D.145/3)
(Zahid her sabah erkenden sarhoş bir vaziyette
hristiyan mahallesinden gelir; İnançsızın kendisine sorsan, dinine imanına bağlı olduğunu söyler.

der-i meyhaneye dün uğrayup şûfî şarâb içmiş
bugün miskîni gördüm bf-hûd olup kendüden geçmiş(D.225/17)

II-ZAHİD SEVGİYE DEĞER VERMEZ

Bağdatlı Rûhî Divanı'nda çizilen zahid insan tipi, dünya nimetlerinden uzaklaşarak öbür dünyadaki yerini sağlamlaştır-
maya yönelik olarak çaba harcıyor görünen bir tiptir. Bu dün-
yanın güzellerini ve güzelliklerini de sözkonusu dünya nimet-
lerinin bir parçası olarak gördüğünden, elinden geldiğince
bunlardan uzak durmaya çalışıyor görünür. Ayrıca, güzele ve
güzelliğe meyl eden rind yaradılışlı kişileri de, nefisle-
rine yenik düşüp günah işlemekle suçlayarak, cehenneme gide-
cekleri yolundaki sözleriyle korkutmaya çalışır.

Zahid ile rindin güzele ve sevgiye yaklaşımındaki temel
ayrılık, İslâm ve tasavvuf düşüncelerindeki aşka ve güzele yak-
laşım ayrılıklarından kaynaklanır. İslâmî edebiyatta aşk, İlâhî
ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış, İlâhî
aşka genellikle "hakikî aşk", beşerî aşka da "mecâzî" veya "uz-
vî aşk" denilmiştir.¹ Ayrıca Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre, ta-
savvuf bir mistik felsefe sistemi haline geldikten sonra iki
bakımdan incelenebilir; 1-Nazarî tasavvuf: Bu, doğrudan doğruya
ahlâk ve muamelât kısmıdır; yani moral bir tasavvuftur ve zâhit-
lik temeline dayanır. 2-Teessürî-râhî tasavvuf: Bu, aşk ve cez-
be temeline dayanmaktadır; sûfî, tasavvufun bu cephesinde, inan-
cını heyecânıyla yaşatır.² Öteyandan; mutasavvıflar, baştan be-
ri akılla Allah'a varılamayacağını, O'na ermenin ancak sevgiyle
olacağını savunmuşlardır.³ Zahid, bu dünyanın nimetlerine sırt
çevirip, akıl yoluyla hakikî, yani ilâhî aşka ulaşmayı amaçlar,
böylece; zahidlik temeline dayanan moral bir tasavvuf bölümü
olan "nazarî tasavvuf" düşüncesi ve uygulamaları doğrultusunda
tavır ve davranışlarını oluşturur. Rind ise, temel amacı yine
hakikî; ilâhî aşka ulaşmak olmakla birlikte, bu amaca bu dünya-
nın güzelliklerini de yaşayarak, severek ulaşmak istemesi bakı-
mından zahide ters düşer. Ayrıca rind, mutasavvıfların temel
düşüncelerine uygun olarak, Tanrı'ya akılla değil, sevgiyle ve
cezbeyle ulaşılabileceğini savunur.

1-İslâm Ans., aşk md., C.IV, s.11, T.D.V.Yay.

2-Abdülbâki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf, s.29.

3-İslâm Ans., aşk md., C.IV, s.14, T.D.V.Yay.

Zahid, din düşüncesinden hareketle Tanrı ile insanı ayrı ayrı varlıklar olarak değerlendirirken, rind tasavvuf düşüncesi paralelinde, Tanrı ile insanı bir bütün olarak görür; insanı sevmek, aynı zamanda Tanrı'yı sevmektir. Ünlü arap mutasavvıflarından İbnü'l-Arabî, dünya güzelleri şeklinde tecellî eden Allah'ın hem âşık, hem mâşuk hem de aşkın kendisi olduğunu söylerken¹ bu düşüncüyü dile getirmiştir.

Zahidlik temelinde dayanan tasavvufun mutluluğu ahirete, rindliğinki ise bugüne, yaşanana, yani daha kandırıcı bir hayat sürme özleminin doyurulmasına yöneliktir.² Bu dünyanın insana mutluluk ve rahatlık veren güzellerini ve güzelliklerini sevip, diğer bir deyişle, içerisinde bulunduğu zaman ve ortamı en iyi biçimde değerlendirip, ondan sonra İlâhî aşka ulaşmayı amaçlayan rind, bu düşüncesiyle; cezbeden yoksun, yalnızca zühde dayalı sūfiyâne bir hayat tarzını dışlayan Kalenderîlik³ ve zühdü bir iç arınması, gönül aydınlanması, olgunlaşma yolu diye anlayan Bektâşîlik⁴ düşünceleriyle de uyum içerisinde.

Bağdatlı Rûhî Divanı'nda karşımıza çıkan zahid sevgiden, güzellikten anlamayan, kaba ve yozlaşmış düşünce ve davranışlarıyla kendi asıl temelinden de uzaklaşmış bir tip görünümü çizer. Gerçekte; İslâm'daki zâhitlik, bağımsızlığı esas bilen, savaşı emreden, yardımlaşmayı, birleşmeyi, sevişmeyi öven müslümanlığa hiç bir suretle aykırı ve dinden aşırı değildir.⁵ İslâm ortaçağının bir sanatı olan divan şiirinde işlenen zahid, belki de; saray hayatıyla başlayan harem uygulaması ve medresenin kadını toplumdan ayırması⁶ nın da etkisiyle, kadından şeytandan ürkercesine uzak duran, onu, onun sağladığı mutluluğu ve insanı etkileyen güzelliğini lanetleyen, içtenlikten uzak, yapay ve kaba bir kimlikle karşımıza çıkmaktadır.

Oysa, insanı ön plana alan "teessürî-rûhî" tasavvufun görüşünü onaylayan gerçek mutasavvıflar kadını hiç bir zaman kötülememişler, ona saygı ve sevgiyle yaklaşmışlardır: Mevlânâ,

1-a.g.e., aşk md., C.IV, s.14.

2-Mine Mengi, Divan Şiirinde Rindlik, s.70.

3-Ahmet Yaşar Ocak, Kalenderîler, s.231.

4-İsmet Zeki Eyuboğlu, Bütün Yönleriyle Bektâşîlik, s.361.

5-Abdülbâki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf, s.25.

6-a.g.e., s.147.

Mesnevî'sinde kadının, sevgili değil, Tanrı ışığı, hattâ âdetâ yaratılmış değil, yaratan vasfına sahip olduğunu söyler.¹ Yine sözkonusu sâfflerin, cinsiyet meselesini hiç küçümsemeksizin cesaretle işlediklerini ve fevkalâde orjinal neticelere vardıklarını görüyoruz. Çünkü cinsî içgüdü, ilâhî aşka kadar varan bir sürecin başlangıcıdır. Sâfflere göre erkek-dişi ikiliği esasen âlemin özünde vardır. Ayrıca, âlemin yaratılmasının nedeni de sevgidir.²

Bağdatlı Râhî Divanı'nda çizilen zahid insan tipi ise, dünyanın eğlenmeye ilişkin yönlerini; güzellikleri, güzelleri, süslenmeyi vb. insanı dünyaya bağlayan geçici değerler olarak gördüğünden, bunlardan uzak durmaya çalışır. Bunların taşıdığı incelikleri, anlamları; barındırdıkları insancıl değerleri incelemeye, gözlemeye yanaşmaz. Edinmiş olduğu yüzeysel, dogmatik bilgi ve değerlendirmeler doğrultusunda; güzelleri, güzellikleri, bunlarla ilgili değerleri ve bunlara düşkün olanları, başta rind olmak üzere eleştirir ve kötüler.

Pek çok güzel olayda ve durumda olduğu gibi, güzelliklerin farkına varma konusunda da, o güzelliklerin yakınına gelmek, onu tanımaya çalışmak ve içerdiği güçlüklerle göğüs germek önemli rol oynar. Ancak zahid, kendisini önyargılarla kısıtlamış olduğu, olaylara kendi kötümser ve dar dünya görüşü perspektifinden bakmaya alışık olduğu için, güzellikleri, güzelleri ve onu sevenleri sağlıklı bir biçimde değerlendiremez, anlayamaz.

Ayrıca zahid, diğer pek çok konuda da olduğu gibi, güzelere yaklaşımında da ikiyüzlüdür. Gerçekte zahid de güzelere düşkün olmakla birlikte, bu ilgisini toplumsal ve dîni baskılardan çekindiği için açıkça ortaya koyamaz. Vaaz toplantılarına gelen, ya da sokakta kırıtarak yürüyen güzelleri gördüğü zaman kendisinden geçer; onları dikizler ya da peşlerine takılır. Güzellere ve sevgiyi yaşama düşüncesine yaklaşım konusunda içtenliksiz ve bilgisiz olduğu için de güç durumlara düşer, sonuçta da sıkıntılarıyla iç içe yaşamak zorunda kalır.

1-a.g.e., s.147.

2-Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, s.53-54.

Şimdi, Bağdatlı Râhî'nin çizdiği zahid tipinin bu konuyla ilgili düşünce, tavır ve davranışlarını örneklerle görelim:

A) SEVGİDEN VE GÜZELDEN ANLAMAZ

Zahid, sevgi ve güzellik konusunda bilgisizliği, dargörüşlülüğü, inatçılığı nedeniyle yanlış ve yüzeysel değerlendirmelerde bulunur. Sevgiden kaynaklanan üzüntüleri küçümser, ayıplar. Sevenlerin bir şey bilmediklerini ileri sürer. Gerçekte zahid; sevgiyi, güzelliği ve sevenleri anlayacak, değerlendirecek bilgi ve olgunluktan yoksundur:

ruhıfıdan hayretüm bilmez beni zâhid hamûş anlar D.
ğam-ı la'lüñle hî-hûş olduğumdan bâde-nûş anlar(188/7)
(-Ey sevgili,- zâhid, senin yanağının güzelliğine hayran olduğumu bilmediğinden, beni dilsiz sanır; Dudağının özlemiyle kendimden geçtiğimi bilmediğinden, sarhoş olduğumu sanır.)

n'ola ser-mest isem hem-meşreb-i erbâb-ı tahkîküm
beni zühhâda sormañ ehl-i hûş ehl-i hûş añlar (D.188/8)
(Sarhoşsam ne olmuş, yaradılışım bilginlerinki gibidir; Beni zahidlerden sormayın, akli başında olanı ancak akıllı kişi bilir.)

eşkümü görse 'ayb ider zâhid
ne bilür kim o dil-rübâ n'eyler (D.194/17)

dime 'ışk ehline ey zâhid-i hûd-re'y ne bilür
fi'lüñi mahz-ı riyâ kavlüñi efsâne bilür (D.214/18)
(Ey inatçı zahid, sevenlerin bir şey bilmediklerini söyleme; Onlar, senin davranışlarını saf ikiyüzlülük, sözlerini kuru, boş söz olarak görür.)

añlamazmuş kim mahabbet keyfinün hayrâniyuz
hande eylersek 'aceb mi zâhid-i nâ-dâna biz (D.219/8)
ne mümkündür dehân-ı yârile baḡ itmek ey şüfi
söze kâdîrsün ammâ şive-i reftârı bilmezsun (D.316/3)
(Ey şüfi, sevgiliyle konuşman mümkün değildir; Konuşmayı bilirsin ama, -sevgilinin yanısıra-güzel bir biçimde yürümeği bilmezsin.)

nefret eyler mû-miyânun kuçmadın meh-rûlarıñ D.
ya'ni kıl kondurmaz ol şûffî-i kallâş üstine (335/4)
(O kalles şûffî, ay yüzlü güzellerin kıl gibi
ince bellerini kucaklamaktan nefret eder;
Böylece üzerine kıl kondurmaz-dürüstlüğünü
koruduğunu sanır-.)

zâhidâ dirsen nedür maḥbûb u dîbâdan ğaraż (D.260/13)
şun'-ı Hakk seyr itmedür her ḥüsn-i zîbâdan ğaraż
(Ey zâhid, sevilen ve süsten amaç ne, diye
sorarsan; Amaç, her süslü güzellikte Allah'ın
yarattığını izlemektir.)

n'ola ger zâhidüñ olmazsa zevki mâh-rûyuñla (D.284/16)
bilürsün zevki yok mihr-i cihân-tâbile ḥuffâşuñ
(-Ey sevgili,- zahid ay gibi güzel yanağından
hoşlanmazsa bundan ne çıkar; Bilirsin, yarasa
da dünyayı aydınlatan güneşten hoşlanmaz.)

âdâbile baş pâyüñi ḥâk-i der-i yâre
ey zâhid-i şeyyâd bu seccâde deĝildir (D.150/2)
(Ey ikiyüzlü zâhid, ayağını sevgilinin kapısının
toprağına saygıyla bas; Orası seccade deĝildir.)

Zahid, aşk konusunda bilgisiz ve deneyimsizdir. Aşk sonu-
cunda insanların mutlu olmaları onu şaşkırtır. Aşkın insana yük-
lediği sorumluluklardan, kaygılardan kaçır. Aşk ilişkilerinde
sıkıntı çeker; sonuçta da yalnız kalır:

neş'e-i esrâr-ı 'ışka bulmak istersün vukûf
sen ey zâhid-i bî-çâre abdâl olmaduñ (D.276/5)
(Ey acınası zâhid, bir türlü olgunlaşamadın;
-Hâlâ- aşk sırlarının mutluluğunu öğrenmek
istiyorsun.)

zâhidâ ğamdan ḥalâs olmak dilersen 'âşık ol
âdemî bî-ḥoş eder zevk-i maḥabbet mül gibi (D.337/9)
(Ey zâhid, sıkıntılardan kurtulmak istersen
âşık ol; Aşk mutluluğu insanı şarap gibi ken-
dinden geçirir.)

'ışk derdinden eğer zâhid kaçınsa ğam deĝül
bir şafâdur bu ki maḥşûs-ı dil-i 'uşşâkdur (D.178/1)

gömer vâri miyân-ı dilbere zâhid tolaşduķda (D.211/12)
o piç ü tâbuñ encâmında belden pâk-i hançer yer
(Zahid gönül götüren güzelin beline sarıldığı
zaman; o kargaşalıkta belinden temiz bir
hançer yer.)

birine lâyıķ değıldür hâblar dîdârınuñ
zâhid-i bî-derd olursa ğam değül halvet-nişîn(D.50/12)
(Gamsız zahid, güzellerden birinin bile yüzünü
görmeye lâyıķ değildir; Bir köşede yalnız
başına oturursa bu kendi sorunudur.)

Zahid, günah işleyeceği korkusuyla güzellerden uzak durur. Güzellikten anlayacak bilgi ve incelikten yoksundur. Güzellerle ilgilenmenin doğru olmadığını savunur. Güzellerden zevk almıyor- muş gibi davranır:

leb-i la'1 ü ruh-ı rengin ki meyl eylemez zâhid
şarâb içmez güzel sevmez 'aceb bî-'akl-ı câhildür
(D.150/16)
(Zahid, yakuta benzer kırmızı dudağa, renkli ve
şirin yanağa ilgi duymaz; şarap içmez, güzel
sevmez; Acaba câhil bir deli mi?)

reh-i dil-dâra nazar kılmasa zâhid ne 'aceb
çeşm-i ma'lûl idemez mihr-i pertev-envâra nazar
(D.155/9)
(Zahid, gönül alan sevgilinin yoluna bakmasa,
buna şaşılır mı?; Sakat, sıradan göz, ışık
saçan güneşe bakamaz.)

ğarazun Ka'be ise tut reh-i kâı-yâri
zâhidâ ğafleti ko böyle güzel yol olmaz (D.237/12)

cemâle meyl hatâdur dimişsin ey sūfî
bu i'tikâdla andan cenândur istediğün (D.275/1)
(Ey sūfî, güzele ilgi duymak yanlıştır, demişsin;
Bu inançla öyle anlaşılıyor ki ondan akıl, yü-
rek, ruh istemektesin.)

B) SEVENLERİ ELEŞTİRİR, AYIRMAYA ÇALIŞIR

Zahid bu dünyanın güzellerine duyulan geçici sevgiyi günah olarak görür, sevenleri kötüler. Her fırsatta, seveni sevdiğin- den ayırmaya çalışır. Aşkı bile yasaklamaya çalışır. Sevenleri

dolaylı olarak, ibadet etmeye zorlar. Kimseyi sevmekten kıvanç duyacak kadar sevgiden, sevenlerden nefret eder:

hatâdur dir imişsün çîn-i zülf-i yâr sevdâsın
var iy şüffî hemân öz hâlûñi gör saña bu düşmez
(D.243/5)
(Ey şüffî, yârin saçının bükümüne sevdâlanmak
günahtır, diyormuşsun; Sen kendinle ilgilen,
bu sözü söylemek sana düşmez.)

bizi döndürmeğe sa'y itme şüffî küfr-i zülfinden
ki biz ol küfre ikrâr itmişüz ikrâr imândür (D.149/5)
(Süffî, bizi sevgilinin saçının karalığına bağ-
lanmaktan döndürmeye çalışma; Çünkü biz o
karalığı kabul ettik, kabul etmek, inanmak
demektir.)

yüz sürüp saffa-i ruhsârını öpsem yârûñ
sakın ey şüffî hatâdur dime Kur'ân öpilür (D.160/8)
(Ey şüffî, yüz sürerek saygıyla sevgilinin yana-
ğını öpsem; sakın, "günahtır" deme; Kur'an
öpülmez mi?)

cennet-i didârdan turmaz ider 'uşşâkı men'
kendin anda şüffî-i har-ıtab' bir âdam bilür (D.196/8)
(Eşek yaradılışlı şüffî sevgilinin cenneti andı-
ran yüzünü âşıklara yasaklamaya çalışır; Ken-
dini bu konuda sözü geçen bir kişi sanıyor.)

nice dilberlere meyl itmeyelüm ey şüffî
gül gibi meyvesidür bâğ-ı cihânûñ dilber (D.205/10)

tâk-ı ebrâsına baksak n'ola yârûñ şüffî
Şâni'ûñ eylediği şun'ı temâşâ iderüz (D.244/8)
(Süffî, yarin kemer kaşına baksak ne olur?
Tanrı'nın yarattığı eseri izliyoruz.)

mukîm olmak ser-i kâyında Rûhî gibi cânânûñ
eliünden gelmez ey zâhid ko ta'ın haylice yerdür
(D.164/7)
(Ey zâhid, Rûhî gibi, sevgilinin yaşadığı yere
yerleşmek elinden gelmez; Kötülemekle de bir
şey elde edemezsin.)

ta'n u teşnf' itme ey şüffî görüp şeydâlıgum D.
cehli ko seyr eyle evvel ol ruh-ı zibâ nedür (144/14)
(Ey şüffî, aşk çılgınlığımı görüp beni ayıplama;
Önce sevgilinin güzel yanağını gör, öğren.)

deli iden mahabbet cezbesiydi Kays'ı ey şüffî
deli sensün ki Hakk'dan dürsün yoksa o 'âkıldür D.
seni men' itdüğüne 'ışkıdan ey mâh-likâ (D.150/15)
zevk-i 'ışkı ne bilür zâhid-i nâ-dân hardur (D.168/16)

bizi mescidde şüffî görmese gam çekmezüz Rûhî D.
mahabbet ehliyüz biz kûy-i cânândur bize câmi' (266/8)

ehl-i 'ışkı zemm ü kendin medh ider zâhid görüñ D.
'ârif olan zemmiñ anuñ medh ü medhiñ zemm bilür (196/9)
(Bakın, zahid sevenleri kötuleyip kendisini övü-
yor; Ârif olan, onun kötülemesini övgü, övgüsünü
kötüleme sayar.)

Zahid, yasaklamaya meyilli kişiliği nedeniyle hemen her fırsatta sevenleri; vaaz vererek, öğüt vererek, soru sorarak, yol göstererek, gaflette bulunmakla suçlayıp tekkeye ibadete çağırarak sevdiklerinden ayırmaya, sevgilerinden geri çevirmeye çalışır. Bu tutumıyla zahid, bireylerin severek mutluluğa ulaşmalarını engellemeye çalışan bir tip görünümü çizer.

Zahid, gerçek sevginin, güzellerin ve mutlulukların ancak öte dünyada bulunabileceği düşüncesini vaaz, öğüt ve soruları aracılığıyla sevenlere iletir; bu yolla onların arasını açıp, sevgilerine engel olmaya çalışır:

ne hazz itsün tabi'at meclis-i va'zundan ey şüffî D.
bihişt olsa mey-i nâb olmayan yerde şafâ yokdur (140/5)
(Ey şüffî, insanın doğası senin vaaz toplantından
ne tat alsın; Cennet bile olsa, saf şarap bulun-
mayan yerde mutluluk olmaz.)

lâm zülfiyle elif-kaddi olupdur virdimüz
her ne derse zâhid-i nâ-dân anıñçün lâ dirüz (D.241/4)
(Sevgilinin "lâm" harfine (ل) benzeyen saçının
büklümü ile, "elif" harfine (|) benzeyen boyu
dilimizden düşmez; Bu yüzden, bilgisi kıt zâhid
ne derse; "hayır, olmaz -lâ ل - deriz.)

haṭuñ âyâtının tefsirine bir vech buldum kim D.
su'âl eylerse zâhid bir su'âle biñ cevâbum var(131/11)
(Ey sevgili, senin yüzündeki ayva tüylerinin
sırrını, değerini açıklamak için öyle bir yön-
tem buldum ki; Zâhid bu konuda bir soru sorar-
sa, ben bin yanıt veririm.)

kesdi benden zâhid-i âlûde-meşreb pendini D.
gördi ki 'ışkum ziyâd olmağdadur virdikçe pend(125/3)
(Bulaşık yaradılışlı zâhid, öğüt verdikçe
aşkının arttığını görünce; öğüt vermekten
vazgeçti.)

Sürekli olarak doğru yolu gösterdiğini sanan zahid bu tu-
tumuyla sevenler için sıkıntı kaynağı olur. Ayrıca zahid, gaf-
let içerisinde olduklarına inandığı sevenleri tekkeye ibadete
çağırır:

h'âb-ı gafletde kıyâs itme bizi ey şûfî
'ışk bî-dârları h'âb nedür bilmezler (D.190/15)
(Ey şûfî, bizi "bilmezlik" uykusunda sanma;
Aşk için uykusuz olanlar uykuyu aramazlar.)

hân-kâha olmadı meyhâneden varmak naşîb D.
hamdü-li'llâh aldanup zühhâda hiffet bulmaduk (272/17)
(Meyhâneden çıkıp tekkeye gitmek kısmet olmadı;
Allah'a çok şükür, zâhidlere uyup hafiflik
yapmadık.)

geldi dün şûfî bana göstermeğe yol ben tûrup
yol budur diyüp çemenden cânibe tûtdum kenâr (D.152/3)
(Şûfî dün bana yol göstermeye geldi, ben karşı
çıkarak; gerçek, güzel yol budur deyip çimen-
liğe yöneldim.)

C) CENNETTEKİ GİLMÂNİ GÜZELLERE YEĞLER

Zahid, dünyadaki içkinin karşısına cennetteki kevser suyu-
nu çıkardığı gibi, cennette hizmetle görevlendirilmiş "gilmân"ı
(delikanlıları), bu dünyadaki güzellerden üstün tutar:

ne beñzer zâhidâ cennetdeki gilmâna dünyâda
yüzine 'aql-ı çâpûkle bakılmaz nice mehler var
(D.135/10)

(Ey zâhid, dünyada normal bakışla yüzüne bakılamayacak pek çok ay yüzlü güzel vardır; Bunların yanında cennetteki gilmânın sözü mü olur?)

D) GÜZELLERE DÜŞKÜNDÜR

Zahid işki konusundaki ikiyüzlülüğünü, güzellere karşı olan tutum ve davranışlarında da ortaya koyar. Çevresinde güzellere, sevgiden hoşlanmadığı izlenimi uyandıran, hatta bu tür davranışlarda bulunanların günah işlediklerini ileri süren zahid, güzellere gizliden gizliye ilgilenir; güzellere etkilemek için etkili muskalar araştırır, kırıtarak yürüyen güzelin peşine takılır, kendinden geçer:

meclis-i va'zı yine şüff-i şâff-meşrebün
gittiği hâli değil elbetde bir dilber sezer (D.142/14)

arar şüff mücerreb nüshalar teshîrine yârün^{D.}
perî-peykerlerün bi-çâre bilmez nüshası zerdür (164/5)

(Zavallı şüff, perî yüzlü güzellere muskasının onları etkileyen şeyin- "altın" olduğunu bilmez; Sevgiliyi etkilemek için, denenmiş, işe yarar muskalar araştırır.)

cilve-i nâz ile mestâne kaçan yâr yürür
düşüp ardınca anuñ zâhid-i hüşyâr yürür (D.174/6)

(Sevgili, kendinden geçip kırıtarak yürüyünce; akli başında geçinen zâhid de onun peşisıra yürür.)

III-ZAHİD İKİYÜZLÜDÜR

İkiyüzlülük, diğer adıyla; riyâkârlık, Bağdatlı Rûhî tarafından çizilen zahid tipinin belirleyici özelliklerinden birisidir. Zahid, Divan'da baştan sona bu ya da buna benzer diğer olumsuz özellikleriyle yerilmiştir. Zahid hemen her zaman, olduğundan başka türlü görünmeye çalışır. Kişiliğinde bulunan; çıkarıcılık, pintilik, bencillik, kibir, gösteriş merakı gibi olumsuz yönleri "ikiyüzlülükle" (riyâ perdesi içinde) gizlemeye çalışır. Zahid'in giyim kuşamından, ibadetine kadar pek çok özellik ve davranışı hep bu olumsuz yönlerini gizlemeye yöneliktir. Bağdatlı Rûhî ve onun çizmiş olduğu rind tipinin zahidde

bulduğu en olumsuz özelliklerden birisi onun bu ikiyüzlülüğüdür.

Zahidin en olumsuz özelliklerinden birisi olan riyâ, görmek anlamındaki "ru'yet" kökünden türemiş bir sözcüktür. Riyâ, insanların "görsünler" diye bir davranış içine girmesidir. Riyâda, Allah'ın görmesi için sergilenen fiil, kul görsün diye sergilenir ve Allah'tan beklendiği söylenen sonuç kuldan beklenir.¹

Ayrıca riyâ, İslâm inancında "küçük şirk" olarak görülür -şirk: Allah yanında başka bir tanrıya tapmak-. Bu anlamda, Gazzâli'ye göre; gâyesi sadece Allah için olmayan her türlü ibâdet şirktir; örneğin kendini göstermek, yani insanların alkış veya hayranlığını kazanmak için yapılan dalkavukça dindarlık gösterişi böyledir. Aynı şekilde kibir ve bencillik de bir nevi şirktir.²

İkiyüzlülük(riyâ, riyâkârlık); gerçeği gizleyip, gerçek olmayan durumu öne çıkarması nedeniyle İslâm dinince en büyük günahlardan birisi olarak değerlendirilmiştir. Kur'an'da ve hadislerde özellikle sahte ibâdetin arkasına sığınarak kendini olduğundan başka türlü göstermeye çalışmak "riyâkârlık" olarak görülmüştür.

Bu durum Kur'an'daki bazı sûrelerde açıkça ortaya konulmuştur: Nisâ Sûresi, 142. âyet; "Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler." ve Mâân Sûresi, 6-7. âyetler; -gösteriş amacıyla namaz kılan ve iyilikten uzak duranlar için- "Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mâni olurlar."

Hz.Muhammed bu konuda; "Sizin adınıza en çok korktuğum şey, küçük şirktir ki o riyâkârlıktır." demiştir.³

1-Yaşar Nuri Öztürk, İslâmî Kavramlar Ans., riyâ md., C.II, s.56, Hürriyet Yay., İstanbul-1991.

2-İslâm Ans., şirk md., C.XI, s.568, Millî Eğitim Bas., İstanbul-1979.

3-Yaşar Nuri Öztürk, İslâmda Büyük Günahlar, Küçük Şirk(Riyâ) md., s.89, Hürriyet Yay., İstanbul-1991.

İslâm'da, olduğundan başka türlü görünmenin ya da gösterişin hoş karşılanmadığına ilişkin bir örnek olması bakımından Hz.Ömer hakkında anlatılan şu kısa konuşma dikkat çekicidir: Hz.Ömer, takva gösterişi yapmak için başını eğip sallayan birine şöyle diyor; "Ey sen! Kafanı kaldırıp dik tut! Şunu bil ki "maşû" (tevâzû, gönül alçaklığı) kalptedir, kelle ve ensede değil."¹

İslâm dininde riyânın zıddı olan kavram; "ihlas" yani samimiyet ve içtenliktir. Dinin özünde bu kavram vardır.² Riyâkârlık bu olumlu kavramı perdeleyip ortadan kaldırdığı için büyük günahlardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Bağdatlı Râhî Divanı'nda çizilen zahid tipi, temel dayanağı olarak göstermeye çalıştığı Kur'an'a ve Hz.Muhammed'in hadislerine "riyâkârlık" konusunda açıkça ters düşmektedir. Zahid, Divan'da, kendi aslından böylesine uzaklaşmış ve yozlaşmış bir insan tipidir.

Divan'da çizilen zahidin söyledikleri ile yaptıkları birbirini tutmaz. Yapay, zorlayıcı, tek yanlı düşünceleriyle zaten olumsuz bir tip görünümü çizen zahidin yaptıklarıyla bu düşünceleri arasında da bir uyum bulunmaz. Zahid bencilce işlerle uğraşır; soy sop davası güder; gerçekleri gizler; kalıplaştırır; müslümanlığın gereklerini bilmediği, yapmadığı halde, biliyormuş, yapıyormuş gibi görünür; ibadeti Tanrı'nın bağışlayıcılığına sığınmak için değil, gösteriş için yapar. İkiyüzlülük doğrultusunda pek çok olumsuz özelliği kendisinde barındırdığı için toplum da kendisine pek değer vermez.

Zahid boş işlerle zaman geçirir; yüzeysel ve yapay davranışlar sergiler:

şûfî ki riyâ ile ide kendüyi mevşûf
evkât-ı şerifi ola taklîdile maşrûf (D.78/13)

(Şûfî, kutsal zamanlarını yapaylıklarla geçirdiği için; kendisini ikiyüzlü olarak görsün.)

1-a.g.e., s.91.

2-a.g.e., s.92.

İkiyüzlülük, zahidin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu yönüyle zahid toplumu olumsuz yönde etkiler:

esîr-i dâne-i zerķ oldu zâhid-i kállâş
 elünde dâm-ı riyâdur çevürdüğü tesbîh (D.112/8)
 (Kalleş zâhid, ikiyüzlülük lokmasına kul oldu;
 Elinde çevirdiği tesbih ikiyüzlülük tuzağıdır.)

Zahid, inatçı bir tavırla, ikiyüzlülüğünü her durumda sürdürür:

götürür zâhid-i har bâr-ı riyâyı şalmaz
 vâ'iz-i şehir gibi o da eşekden kalmaz (D.225/12)
 (Şehir vâizi gibi eşek huylu olan zâhid;
 ikiyüzlülük yükünü bırakmaz, götürür.)

Zahid, her fırsatta savunuyor görüldüğü İslâm dinine kökten ters düşer. Müslümanlığın gerektirdiği davranışları sergilemez:

tâlib-i rahmet iseñ terk-i riyâ kıl şüffî
 revîşi pâk gerek da'vâ-yı İslâm idenüñ (D.287/14)
 (Süffî, İslâm davasındaki kişinin davranışları temiz ve içten olmalıdır; Allah'ın rahmetine kavuşmak istiyorsan ikiyüzlülüğü bırak.)

habs-i zindân olmuş ey şüffî saña şâlih 'amel D.
 bir müselmânsuñ ki bilmezsun müselmânluk nedür (141/7)
 (Ey süffî, sana yaraşan şey karanlıklara kapanmak olmuş; Öyle bir müslümanın ki, müslümanlığın ne olduğunu bilmiyorsun.)

zâhiren itdüklerüñ tâ'at riyâdur zâhidâ
 bâtınuñ n'olsa gerek böyle olunca zâhirüñ (D.288/2)
 (Ey zâhid, görünen ibadetlerin yapaydır, ikiyüzlülüktür; Dışyüzün böyleyse, kimbilir içyüzün nasıldır?)

Bağdatlı Rûhî, zahidin ikiyüzlülüğünü, kendi kişiliğiyle karşılaştırarak ortaya koyar:

Rûhî afııldı 'ışķ ile zâhid riyâ ile
 yahşînuñ adı yahşî yamânuñ yamân olur (D.186/7)
 (Rûhî aşk ile, zâhid ikiyüzlülük ile anıldı;
 İyinin adı iyi, kötünün adı kötü olur.)

Bağdatlı Rûhî ayrıca, zahidin soy sop konusunu ince eleyip sık dokumasını da eleştirir:

itmezin zâhid-i sâlûs gibi baḡs-i neseb
kendimi öğmeği maḡzâ bilürin terk-i edeb (D.3/11)
(İkiyüzlü zâhid gibi soy sop davası gütmem;
Kendimi övmeyi bile terbiyesizlik sayarım.)

İkiyüzlülük çok büyük bir kusur olarak görülür:

ḡakikatde teveccüh ehli bir rind-i kadeḡ-peymâ
riyâ içre olan yüz zâhid-i nâ-çîzden yeḡdür (D.175/10)
(Gerçekte, doğru yola yönelmiş, içki içen bir
rind; ikiyüzlü olan yüz değersiz zâhidden iyidir.)

Zahid, güzel sevme konusunda içtenlikten uzak davrandığı gibi, inanç konularında da kendisine güvenilmez bir tip görünümü çizer. Onun bu tutumu, bilgisizliğinden ve önyargılı oluşundan kaynaklanır:

küfr-i zülf-i yâr ile olurdu peymânı dürüst
zâhidüñ olsaydı ger kalbinde imânı dürüst (D.109/6)
(Eğer zâhidin kalbinde imanı dürüst olsaydı;
sevilene verdiği aşk sözünü yerine getirirdi.)

Zahid, ikiyüzlülüğüyle, bulunduğu yeri manevî olarak harâ-beye çevirir. Yapıcı değil, yıkıcı bir kişiliği vardır. Kendi özel evi gibi olan ibadet yerini bile olumsuz etkiler:

maḡşûş olursa zâhid-i sâlûsa şavma^a
olmaz ^aceb ki sâkin-i vîrâne bu mîdur (D.163/18)
(Mescit, ikiyüzlü zâhide özel olursa; onun yıkın-
tıda oturduğundan şüphe olunur mu?)

IV-ZAHİDİN İÇ DÜNYASI ZENGİN DEĞİLDİR

Bağdatlı Rûhî tarafından çizilen zahid insan tipinin en olumsuz özelliklerinden biri de, onun gönül gözünden, olgunluk-tan yoksun oluşudur. Zahid; insanlara, olaylara, kısacası hemen her şeye karşı yüzeysel, içtenlikten yoksun, yapay bir yaklaşım içerisindedir. İç zenginliği yerine akla ve dış gerçekliklere önem veriyor görünen zahid, aslında akıl ve gerçeklerle de uzlaşmayan bir insan tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla-

la zahid bu konuda da, iç zenginliğinin yani gönül yüceliğinin önemli olduğuna inanan, dış gerçekliklere de bu gönül yüceliği sonucunda oluşan bir yaklaşımla bakılması gerektiğini dile getiren rind insan tipi ve doğrudan doğruya şair tarafından yerilir.

Öteyandan, zahidin yapay bir biçimde yaslanıyor görüldüğü Kur'an ve hadisler insanın iç zenginliğine, gönülce yüceleşmesine büyük önem verir. Kur'an'ın pek çok âyetinde "kalb"e, yani gönüle verilen önem açık bir biçimde görülür. Örnek olarak şu âyetlere bakabiliriz: Hac Sûresi, 46. âyet; "(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar da elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.", A'raf Sûresi, 179. âyet; "Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkınlırlar. İşte asıl gafiller onlardır" ve Şuarâ Sûresi, 89. âyet; "Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)."

Hz. Muhammed'in bu konuyla ilgili olan hadislerinden ikisi şöyledir: "Müftüler ne kadar fetva verseler de sen fetvayı kalbinden iste.", "Müminin gönül gözünden sakının; çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar."¹

Ayrıca, inanış bakımından yine Kur'an ve hadislere dayanan rindin, gönül yüceliği vb. konularda asıl dayanağını oluşturan tasavvufta insanın gönül yönüne büyük bir önem verildiği görülür: Hemen bütün sâffî düşünürler, varlıkların ve olayların doğru yönlerini kavrama ve gerçeklere ulaşmada gönle, akıl ve duyuların üstünde yer verirler. İbn Arabî, Ferüdüddin Attar, Molla Camî, Mevlânâ gibi sufi düşünürler, akıl ve duyularla ulaşılan bilgilere kuşkuyla bakmalarına karşılık, Tanrısal sırların, varlıkların ve olayların mutlak gerçeklerinin ancak Tanrısal bir bağış olarak arınmış gönüllerde bulunabileceğini belirtirler.²

1-Yaşar Nuri Öztürk, İslâmî Kavramlar Ans., kalp md., C.I, s.151.

2-Büyük Larousse Sözlük ve Ans., gönül md., C.VIII, s.4689, Gelişim Yay., İstanbul-1986.

Bağdatlı Rûhf Divanı'nda çizilen rind tipi, tasavvuf düşüncesinde oluşan bu yaklaşımlar doğrultusunda zahidin yapay, maddeye önem veren, bilgisiz, dargörümlü, sığ kişiliğini eleştirir. Bu yönüyle rind, dolayısıyla şair Bağdatlı Rûhf, yakın dönem yazarlarımızdan Oğuz Atay'ın eserlerinde ortaya koyduğu olumsuz aydın tipini, iç dünyasının kısır oluşu ve yüzeyselliği bakımından, bundan yaklaşık dört yüz yıl önce gözler önüne sermiş ve onun bu yönünü eleştirmiştir. Oğuz Atay eserlerinde, kendi sorununu çözmeden toplumsal sorunlara çözüm bulmaya çalışan, aydın görünümündeki kişileri ağır biçimde suçlar. O, tinsel yaşantıları belirli bir düzeye gelememiş bu kişilerin, öznel çıkarların bataklığında kaybolup gidecekleri düşüncesindedir.¹ Bağdatlı Rûhf de rind aydın insan tipi aracılığıyla, yüzeysellikleri kişiliğinde barındıran zahid insan tipini buna benzer bir yaklaşımla değerlendirir.

Bağdatlı Rûhf tarafından ele alınan zahid tipi, gönül gözünden(olgunluktan) yoksun olduğu için insanın ve diğer varlıkların iç yönleriyle ilgili gerçekleri algılayamaz. Olayların ve insanların görünen yönlerini(dış gerçekliklerini) bile güçlükle algılayabilir. Çevresinde olup bitenleri yalnızca maddî boyutlarıyla değerlendirir. Buna rağmen, her şeyi bildiğini, gördüğünü iddia etmekten geri durmaz.

Zahid, zorluklara göğüs geremez, kolaya kaçır. Anlayışı kıt olduğu için, olayların gerçek nedenlerini algılayamaz:

çeşm-i zâhir beynile bînâ geçer zâhid velî
biz aña bînâ dirüz kim dîde-i Hakk beyni var (D.134/18)

(Zâhid, olayların dışyüzünü algılayabilen aklıyla, her şeyi bildiğini, anladığını sanır; Ancak biz, Allah'ın bakışıyla görenlerin her şeyi anlayabileceğine inanırız.)

biñ kitâb okusa zâhid olamaz vâkıf-ı hâl
keşf-i esrârda hâl ehline bir söz besdür (D.148/13)

(Zâhid bin kitap okusa gene de gönül bilgisine erişemez; Tanrısal sırların bulunmasında, ârif kişiye bir söz yeter.)

1-Yıldız Ecevit, Oğuz Atay'da Aydın Olgusu, s.12, Ara Yayıncılık, İstanbul-1989.

şu'le-i nâr-ı tecellâdan nazarlar mı duyar
 zâhid-i bî-çâre n'itsün kim ola çeşmi 'alîl (D.300/8)
 (Zavallı zâhid, gözü sakat olunca ne yapsın?
 Tanrı'nın görünüş ateşinin parıltısını göre-
 bilir mi?)

Zahid, olgun, ârif insanların arasında hâl diliyle konuşa-
 bilecek kadar iç zenginliğine ulaşamamıştır. Dolayısıyla, zahid-
 lerle ârifler bir olamaz; aralarında büyük fark vardır:

bilürsün bezm-i ehl-i hâlde kâl olmaz ey şâff D.
 zebân-ı hâlile 'arz it sözüñ güftâra yer yokdur(139/18)
 (Ey şâff, bilirsin ârifler meclisinde konuşma
 olmaz; Söyleyeceğini hâl diliyle söyle, konuş-
 mana gerek yoktur.)

nice 'ârifler ile ola mukâbil zâhid
 nice ser-mestlere karşı koya ayaklar (D.189/12)
 (Ayaklar, kendinden geçmiş, coşmuş başlara nasıl
 karşı gelemezlerse; zâhid de âriflerle bir ola-
 maz.)

Hemen her fırsatta cennet ve cehennem sözünü etmek, in-
 sanları böylece etkilemek ve korkutmak, zahidin temel kişilik
 özelliklerindedir. Gerek cennet ve cehennem gerekse diğer
 inanç öğelerinin asıl anlamlarını bilmeyen zahid, derinliksiz
 ve yapay bir tavır içindedir:

sühan-ı dâzah u cennet nice bir ey şâff
 hâlden söyle sözüñ var ise kâl ancak bu (D.326/4)
 (Ey şâff, neden cehennem ve cennetten söz edi-
 yorsun?; Diyeceklerini gönül diliyle söyle,
 bunlar boş sözlerdir.)

Zahid, güçlüklerin üstesinden gelebilecek olgunluk, irade
 ve inançtan yoksundur:

zâhidâ vâdf-i hayretde n'olur yılmañdan
 sa'y idüp menzil-i maşûda hüner yitmededür (D.154/1)
 (Ey zâhid, çözümsüzlükler karşısında geri dön-
 menden ne çıkar?; Ancak çalışarak amacına ulaş-
 manın bir anlamı olur.)

Zahid, aşkı yaşayarak gönül olgunluğuna erişmiş insanların ibadetinin gerçek nedenini anlayamaz:

zâhid belâdandur şanur mihrâba yüz döndürdüğüm
bî-çâre bilmez rû-yı dil ol kûşe-i ebrûdadur (D.179/6)
(Zavallı zâhid, gönlümün -sevgilinin kaşına benzediği için- o mihrabın köşesine ilgi duyduğunu bilmez; Belalara uğradığım için ibadet ettiğimi sanır.)

Zahid, aşk konusunda da iç zenginliğinden yoksundur. O, aşkı ve âşık olanları hep yanlış değerlendirir:

mest olup zühâ ehline 'arz itme çâk-i sineñi
sırr-ı 'ışkı açma her kec-fehm olan nâ-dâna gel (D.300/5)
(Coşarak zâhidlere gönlündekileri gösterme;
Aşk sırrını her eğri anlayışlı bilgisize anlatma.)

Aşk konusunda olgunlaşmak için "geniş görüşlü" olmak gerekir. Zahid, sığ bilgisi ve yaşantısıyla bu aşamaya gelemeyiz:

tayy-ı mekâna mâlik iseñ râh-ı 'ışka gir
zâhid bu yolda menzil alınmaz konak konak (D.274/11)
(Zahid, zamanı ve uzaklığı bir anda aşma yeteneğinin varsa aşk yoluna gir; Bu yolda konaklaya konaklaya amaca ulaşılmaz.)

Ayrıca zahid, çok önemli, işe yarar şeylerle uğraşıp sıkıntı çekecek yaradılıştaki değildir. Hemen hiç bir konuda yetkinleşmemiş olduğundan, ne kendisine ne çevresine bir yararı olmayan boş işlerle uğraşarak, bir kısır döngü içerisinde yaşamını sürdürür. İşe yaramaz, dertten kaygıdan uzak, boş bir insan görünümü çizer:

guşşayla geçer 'ömri ehl-i hünerüñ şâff
yok sende eser gâmdan gûyâ hünerüñ yokdur (D.138/5)
(Süffî, bir konuda yetkinleşmiş olan kişilerin ömrü -bir şeyler yapabilme çabasıyla- sıkıntı içinde geçer; Sende sıkıntıdan, kederden bir iz yok, demek ki işe yarar bir şey yapmıyorsun.)

Buraya kadar saptamaya çalıştığımız temel olumsuz özellikler doğrultusunda, zahidin diğer olumsuz özellikleri, açmazları şöyle sıralanmaktadır:

V-DEĞERLENDİRME VE UYGULAMALARINDA YÜZEYSELDIR

Divan'da çizilen zahid insan tipi gönül bakımından yetersiz oluşunun yanında düşünce, tavır, yaklaşım bakımından da olumsuz bir insandır. Amaçsız, derinliksiz, incelikten yoksun tutum ve davranışlarıyla kendine yararı olmayan boş bir insan görünümü çizen zahid, bu yönüyle, çevresindeki insanlara da pek çok bakımdan sıkıntı verir.

Zahid, gerçek değerlere ulaşma kaygısı gütmeyiz. Ömrünü boş ve yüzeysel işlerle geçirir. Aşk ve âşıklık durumunun da farkında değildir:

zâhidâ râh-ı hakikatde gerekmez taklîd
câhil olma yürü üstâda eriş üstâd ol (D.293/3)

hâşıl-ı 'ömri n'eyledün şüff
maşer oldu gelüp hesâbın vir (D.196/4)

bezm-i ehl-i 'ışka Rûhî gelmesün erbâb-ı zühd
kim yaraşmaz meclis-i 'âlîde bî-mikdâr olan (D.317/15)

bizi miñnetde şanma küşe-i vahdetde gördüñse
ğam-ı cânânile hûş-hâlüz ey şüff şafâmuz var (D.136/2)

Zahid, bilgili kişilerle tartışabilecek incelikli bilgi ve düşünceden yoksundur. İnsanlara karşı soğuk ve kaba davranır. Ayrıca, yeterli cesareti ve güçlülere katlanma azmi de yoktur:

'ârif-i dehr ile bahş eyleyemez zâhid-i huşk
lâlün ağzına düşer mi ide gûyâ ile bahş (D.112/9)
(Kaba, soğuk zâhid dünyadaki âriflerle konuşamaz; Dilsiz birisi, normal biriyle konuşabilir mi?)

ne teklîf olsa şüffden dil-i divâne incinmez
tekellûf ber taraf 'âkil olan nâ-dâna incinmez (D.245/5)
(Süff ne isterse istesin, deli gönül incinmez; Akli olan, yaptığı kabalıklar dışında câhile incinmez.)

‘akıldan dñn olmak ile şüffiye ta‘n itmezüz D.
kimsenñ biz ey dil-i dñvâne kaydın çekmezüz (249/15)

(Ey deli gönül, akılcıca geri olduğu için şüffiyle
alay etmeyiz; Biz kimsenin işine burnumuzu sok-
mayız.)

âdeme tekmîl-i ‘arz itmekden âsân nesne yok
zâhîde ammâ ki kayd-ı cübbe vü destâr güç (D.113/13)

(İnsan olana, dünyayı tamamlamaktan-ölmekten-
kolay şey yoktur; Ancak, zâhid cübbe ve sarı-
ğını -bile- zor korur.)

VI-AZAMETLİ VE KIBİRLİDİR

Zahid, derinliksiz kişiliğiyle doğru orantılı olarak; dış görünüşünde abartılara, dikkat çekiciliğe büyük önem verir, böylece çevresindekilerde kendisinin namuslu, dindar, saygıdeğer bir insan olduğu izlenimini uyandırmaya çalışır. Gösterişe böylesine önem veren zahid aynı zamanda gururlu ve kendini beğenmiştir. Giyim-kuşam, sakal vb. dış görünüş özellikleriyle övünür. Zahid bu özelliğiyle, İslâm dini tarafından günah sayılan; gösteriş içinde olma ve kibirlenme durumunu kendi kişiliğinde barındırır. Dolayısıyla, diğer pek çok konuda olduğu gibi bu özellikleri bakımından da asıl dayanağı olması gereken dinî inanca ve kurallara ters düşer.

Zahid her şeyden çok; gösterişli giysileri, sakalı ve tesbihiyle gururlanır. Bunların kendisini büyük, önemli bir insan yaptığını sanır. Rinde göre, zahidin büyüklüğü, giyim-kuşam ve davranışlarıyla ters orantılıdır; zahid bunlara önem verdikçe daha da küçülür.

Zahid, giysilerinin görkemiyle, ilk bakışta çok büyük bir insanmış gibi görünür:

‘azamet cübbe vü destâr iledür zühhâda
ilk ağızlıkda saña her biri müftî görünür (D.206/11)

(Zahidlerin büyüklükleri cübbe ve sarık iledir;
İlk bakışta her biri müftü gibi önemli görünür.)

Zahidin, dış görünüşe önem veren bir yapısı vardır:

libâs-ı ma'rifetden eylemişdür Hakk seni 'ârif
anıñçün cübbe vü destâra ey şüff mukayyedsüfî (D.324/5)
(Ey şüff, Allah seni giyim konusunda olgunlaş-
tırmış; Bu yüzden cübbe ve sarığa önem veriyor-
sun.)

Zahidin sarığı da dikkat çekicidir, görkemlidir:

nışfını bâdeye vir hayruña nûş eyleyelüm
zâhidâ başda saña nışfı yiter destâruñ (D.284/6)
(Ey zâhid, başındaki sarığın yarısı sana yeter;
Yarısını içki için ver, hayrına içip eğlenelim.)

Zahidin dış görünüş bakımından dikkati çeken bir başka
özellği de sakalının büyük oluşudur. Şair, onun bu yönünü
ironik bir yaklaşımla eleştirir:

zâhidüñ rîşini çârûb-ı reh-i meykede kıl
gerçi değmez aña ammâ ki toñuzdan bir kıl (D.294/12)
(Her ne kadar, bir domuz kılının değmesine bile
izin vermiyorsa da; Zahidin sakalını meyhane
yolunun süpürgesi yap.)

def'âtile süpürmeğe meyhâne şadrını
mestâne rîş-i zâhid-i şeyyâdı bulmuşuz (D.238/6)
(Meyhâne önünü sık sık süpürmek için;
Sarhoşlukla, ikiyüzlü zâhidin sakalını bulmuşuz.)

Zahid özellikle, kendisini şatafatlı bir insan yapan
cübbe ve sarığına çok düşkündür. Kendisini çok değerli bir
insan yaptığına inandığı cübbe ve sarığından zahidi ayırabil-
mek çok güçtür:

cübbe terki zâhide müşkil gelürmiş Râhiyâ
müşkilin kâ-y-i mağâna gelse âsân eylesem (D.313/14)
(Ey Râhî, zâhide cübbesinden ayrılmak zor geli-
yormuş; Meyhâneye gelse de bu sorununu çözsem.)

Rind insan, dış görünüşe kesinlikle önem vermez. Bu neden-
le zahidin gösterişle ilgili bu davranışlarını eleştirir. Ne
durumda olurlarsa olsunlar, insanlar sonuçta öldükleri zaman
maddî bakımdan eşit olacaklardır:

Râhîf'ye izbâr-ı nahvet kılmasun şûfî ki ol
 cübbe vü destâra bakmaz rind-i mey-âşâmdur (D.201/8)
 (Sûfî, Râhîf'ye kendini beğenmişlik gösterisi
 yapmasın; O, cübbe ve sarığa önem vermeyen,
 içki içen bir rindir.)

menzilün hâkdür âhîr bu fenâ dünyâda
 hırka-pûş ol gerek ey şûfî gerek atlas-pûş (D.255/1)
 (Ey sûfî, bu yokluğa giden dünyada ister hırka
 ister atlas kumaş giy; Sonunda varacağın yer
 topraktır.)

Zahidin gurur ve kibiri, kendini beğenmişliği onun temel açmazlarından birisidir; olayları ve insanları nesnel bir biçimde değerlendirmesine ve kavramasına engel olur. Zahid bu özelliği nedeniyle varlığın gerçek özüyle bağlantı kuramaz, bir kısır döngü içinde kalır:

çıkaydı perde-i pindârdan eğer zâhid
 olurdu vâkıf-ı sırr-ı hakikat-i eşyâ (D.91/15)
 (Zâhid bôbürlenme perdesinden çıksaydı;
 Varlığın gerçek sırrını öğrenebilirdi.)

Zahid, âşık olanları küçümser, kendisini yüceltir:

ehl-i 'ışk ile 'ulüvv-i menzilinden urma dem
 bahse yir yok zâhidâ kanda semâ vü kanda 'arz (D.260/5)
 (Ey zâhid, âşıkların yanında yüceliğinle övünme;
 Konuşmaya gerek yok, gök ile yer bir olur mu?)

VII-KÖTÜMSER, İNATÇI VE YASAKÇIDIR

Bağdatlı Râhîf'nin şiirleri aracılığıyla bilgi edindiğimiz zahid insan tipi, yaşama ve insanlara, yaşam ve insanlarla ilgili; mutluluk, coşku, sevgi gibi olumlu kavramlara olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşır. İslâm dinini daha çok katı yasakçılık, kuralcılık, cehennem korkusu gibi bağlayıcı ve korkutucu yönleriyle kabul eden ve değerlendiren zahid, bu katı düşünce ve yaklaşımları doğrultusunda, kötümser bir dünya görüşüne ulaşmıştır. Yapay bir nitelik taşıyan bu dünya görüşü içerisinde de doğal olarak onun inatçı ve yasakçı yanı ağır basan kişilik özellikleri ön plana çıkar.

Zahid, olayları, varlıkları ve insanları iyi-kötü, kusurlu-kusursuz vb. biçimde sınıflandırmaya meyillidir. Bu da onun; tahammül, iyiniyet, görmezden gelme, onarma gibi, iyi insanlığın belirtisi olan karakter ve davranış özelliklerine sahip olduğunu gösterir:

bahâr ravza-i bâğı behište döndürdi
bulunmaz arasañ ey şûfî bir yerinde kuşûr (D.18/10)
(Bahar, bağları bahçeleri cennet gibi güzelleştirdi; Ey şûfî, bu güzellikte bir kusur bulamazsın.)

dime zâhid o yahşîdür bu yamân
ehl-i Hakk yahşîde yamânda değül (D.298/19)
(Zâhid, o güzeldir, bu çirkindir deme;
Olgun insan, güzeli çirkinini ayırmaz.)

Zahid, gönül gözünden, olgunluktan yoksun olması nedeniyle kendi doğru bildiği yolda düşünmeksizin yürür. Aksi ve inatçı olduğundan, hep kendi görüşünün doğru olduğunu savunur. Duygu ve düşünceleri sığ ve gerçeklerden uzak olduğu için de gerçekleri kavraması çok zordur. Ayrıca o, inatla gerçeklerden kaçır:

kec-ıtab^e lınguñ nişânesidür
zâhiddeki 'arz-ı istikâmet (D.111/2)
(Zahidin, hep kendi bildiğini yapması;
Onun aksi oluşunun kanıtıdır.)

zâhid-i har yürümez râh ise dûr ey sâkı
aña feyz-i naçar-ı himmetüñi şal yürür (D.130/18)
(Ey sâkı, eşek -gibi inatçı olan- zâhid yürümüyor, yolumuz da uzak; Ona, gayrete getiren bakışını -cezbe ya da içkiyi- bol bol verirsene, yürür.)

Zahid, sabit fikirlidir, düşüncesinde inatla ısrar eder. Onun kararını değiştirmek çok zordur:

ne hâsıl tevbe itmek bâde-i gül-fâmdan Rûhî
eğer biñ kez yemîn eylerse zühhâdı inandurmaz (247/4)
(Rûhî, gül renkli içkiyi içmeyeceğine dair bin kez yemin etse; gene de zâhidleri ikna edemez.)

Zahid, kişilerin özgürlükleri önünde bir engel gibidir. Mutluluğa, yaşamaya dönük eylemleri yasaklamaya eğilimlidir:

bizi şüfî çemen seyrinden eyler men° bilmez kim
mahabbet ehli andan hâsıl eyler haññ-ı nûrânî (D.336/16)

VIII-GELECEK KAYGISIYLA SIKINTI ÇEKER

Divan'da çizilen zahid tipi, bu dünyada yaşıyor olmaktan âdetâ pişmanlık duyan, bu dünyayı geçici bir konaklama yeri olarak gören bir insan tipidir. Yaşamın çeşitli zorlukları, acıları, mutlulukları onun durağan, katı yaşam görüşüyle çelişir. Zahid bir yandan, temel amaçlarından birisi olan "cennete ulaşabilme" umduyla kendisini kısıtlar, bu dünyada sıkıntı çeker, ama öteyandan gelecekte nelerle karşılaşacağını da kestiremez. Kısacası o, içinde yaşadığı dünyadan zevk alamadığı gibi, bilgi ve inanç eksiklikleri nedeniyle, gelecekte karşısına çıkabilecek belirsiz durumlardan da korkar.

Zahid ömrünü belirsizlikler içinde, ne yapacağını bilmeksizin geçirir. Boşu boşuna yaşıyor olmasının sorumluluğunu feleğe yükler. Bu yönüyle, kişiliğinde teslimiyetçi-kaderci düşünce ile bilinçsiz başkaldırıyı bir arada sergiler:

zâhid ağlar beni çerh eyledi nâ-kâm deyü
lîk bilmez ki murâd eylediği kâm nedür (D.146/19)
(Zâhid, dilediği şeyin ne olduğunu kendisi de bilmez; felek-tâlih- dilediğimi vermedi, diye ağlar.)

Zahid, kıt görüşlülüğü ve kaba kişiliğiyle, ayrıca çelişkiler içinde bulunduğundan, bu dünyada mutlu olamamaktadır; öbür dünyada mutlu olması da zor görünür. Çünkü zahid, gerçek kurtuluşu ve mutluluğu bulacağına inandığı gelecekte, âhret gününden, ikiyüzlü kişiliği nedeniyle aynı zamanda korkmaktadır. Bu dünyada elindeki şeylerin değerini bilmediği; güzel sevmediği, içki içmediği, eğlenmediği için sıkıntı çeken zahid, aslında ikiyüzlü olduğu, bunlardan bazılarını gizli gizli yaptığı için, içten içe utanır ve sıkıntı çeker. Ayrıca, bu dünyada üç beş gün mutlu olanların mutluluklarını da kıskanır:

ğam-ı ferdâyı ko şüffî kadeh şun hod değül ma'lûm
kimin Hakk lâyıķ-ı dūzah kimin ehl-i cenân eyler
(D.189/18)

(Ey sūffî, Tanrı'nın kimi cehennemlik, kimi
temiz gönüllü-cennetlik- yapacağını kim bile-
bilir?; Gelecek-âhiret- kaygısını bırak, içki
sun.)

zâhid gibi ben hâzırını ğâyibe şatmam
dünyadaki meh-rûları ğilmâna değüşmem (D.308/7)

(Ben zâhid gibi, dünyadaki ay yüzlü güzelleri
cennetteki ğilmânla değişmem; Bilmediğim, gör-
mediğim şey için elimdekinden ayrılmam.)

ibn-i vakt ol câm çek gel ğuşşa-i ferdâyı ko
zâhidâ kalbünde insâf olanuñ n'idir gider (D.178/2)

(Ey zâhid, gel zamana uy; içki iç, gelecek kay-
gısından kurtul; Kalbinde insaf olanın -insafı
senin bu durumuna- dayanmaz.)

bunda meyden bî-naşîb anda riyâsından hacîl
zâhid-i nâ-dân çeker dünyada ğam 'ukbâda hem (D.301/9)

(Cahil zâhid, hem dünyada hem öte dünyada sıkıntı
çeker; Burada içki içmez, orada ikiyüzlülüğünden
utanır.)

zâhid ki zevķi va'de-i ferdâyadur müdâm
devr-i lebüfde devlet-i nîm-râza reşk ider (D.183/9)

(-Ey sevgili- hep gelecekte -âhirette- mutlu
olmayı uman zâhid; bu dünyada, dudağının ver-
diği yarım günlük mutluluğu kıskanır.)

IX-CENNETİ İSTER

Zahidin bu dünyada biricik gayesi; dinî inanç doğrultu-
sunda kurallara sıkı sıkıya bağlı yaşayarak, Allah tarafından
mümin kullara vaadedilen "cennet"e ulaşmaktır. Zahid, bu dün-
yada kendisini ve ayrıca çevresindeki insanları çeşitli bakım-
lardan kısıtlayarak, cennette bulunduğu söylenen imrendirici
nimetlere kavuşmayı umar.

Sık dal ve yaprakları ile zeminini gölgelendiren hurmalık
ve bağlık anlamına gelen cennet sözcüğü, Kur'an'da, müslümanlarca

iyiler ve takva sahipleri için âhirette hazırlanmış olan ferah ve huzûr yerinin adı olarak kullanılmıştır.¹

Kur'an'da cennet, yer ve göklerin toplamına eşit büyüklükte, soğuktan ve sıcaktan etkilenmeyen, sürekli gölgelik ve güvenli bir yer olarak betimlenir. Burada suların, lezzeti hiç bozulmayan sütlerin, tatlı şarapların ve balların aktığı ırmaklar ve suyu kâfur ya da zencefile kokulandırılmış Tesnim çeşmesi bulunur. Cennette her türlü meyve ve yiyecek vardır, yasak yoktur. Cennet sakinlerine gılmanların ve hurilerin hizmet edeceğine inanılır.²

Zahid, manevî ve maddî değerlerin yanyana bulunduğu, hatta manevî değerlerinin(huzur, mutluluk, Allah'ı görebilme) daha büyük önem taşıdığı Kur'an tarafından bildirilen cennetin daha çok maddî değerlerini elde edebilme hayâlinindedir. Divan'daki rind tipi, zahidin bu çıkarıcı maddî yaklaşımını bayağı bulur ve kendi yaşam görüşüyle kıyaslayarak eleştirir.

Bu dünyaya ayak uyduramayan, mutluluğu bulamayan zahid, cennet özlemiyle yanıp tutuşur, cenneti hayâlinde canlandırarak kendisinden geçer:

zâhidüñ 'âlemede cennetdür temennâ itdüği
 'âşık-ı dil-haste göñlünden geçen didârdur (D.151/13)
 (Zahidin dünyada sahip olmak istediği, cennettir;
 Gönlü hasta âşık ise, sevdiğinin yüzünü özler.)

zâhidüñ cennetdedür fikri anufla zevki var
 'âşıkuz biz fikrimüz hep zevk-i didârüñdadur(D.171/14)

Zahid, bu dünyada kendisine yasaklanan şarabın ve onun temsil ettiği manevî değerlerin cennette yerini tutan kevser suyunu-şarabını- içebilmek için cennete ulaşmayı hayâl eder:

sûffileri zühd eylemiş endişe-i kevser
 bî-çârelerüñ giydüğü gerçi 'aselidür (D.153/14)
 (Zavallı sûffiler,-Yahudiler gibi-sarı kumaş giymelerine rağmen; cennetteki kutsal suyu isteyerek zühd ehli olmuşlar.)

1-İslâm Ans., cennet md., C.III, s.102, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1988.

2-AnaBritannica Genel Kültür Ans., cennet md., C.V, s.462, Ana Yay., İstanbul-1987.

zâhid muhibb-i bâde-i kevserse Rûhiyâ
 biz selsebil-i câm-ı mahabbet esiriyüz (D.233/5)
 (Ey Rûhî, zâhid kevser şarabını seviyorsa;
 Biz de, sevgi kadehindeki tatlı ve hafif
 suyun esiriyiz.)

X-MADDEYE ÖNEM VERİR, PİNTİDİR

Genel olarak varlığın dış yüzüne değer veren, onu yücelten bir kişilik yapısına sahip olan zahidin Divan'da; mal mülk, para, makam gibi maddî değerlere büyük önem verdiği, bunları elde etmek , elde ettikten sonra da korumak için mücadele ettiği görülür.

Zahid, mal mülk, para, makam gibi değerlere aşırı ölçüde değer vermesi nedeniyle Kur'an'ın özüne ters düşer. Kur'an'a göre; malı bir emanet ve araç olarak kullanmayıp onu ilah yapan ve bu sahte ilahıyla gururlanıp insanlara gurur ve kibirle bakanların sonu çok acı olacaktır. Çünkü son hesap gününde Allah insandan mal ve servet değil, temiz ve arı bir kalp isteyecektir.¹ Bu nedenle zahid, temiz bir müslümanda bulunması gerekli olan değerleri, tutum ve davranışları kişiliğinde taşımamaktadır.

Zahid, para, mal, makam düşkündür. Bunlara sahipken mutlu görünür. Bunların küçük bir kısmı elinden alınacak olsa hatırı kırılır. Ayrıca, çok pintidir; ölümün eşğinde bile mal mülk, para biriktirme sevdasındadır. Zahidin bu tutumu şair tarafından alaylı bir dille yerilir:

düşme mansıb fikrine şşûb-ı dünyâ bundadır
 hây u hâdan fârîğ ol şûffî ki gavgâ bundadır (D.149/7)
 (Sûffî, makam hırsına kapılma, dünyayı karıştıran
 budur; Önemli olan, gelip geçici işlerden uzak
 durmaktır.)

şûffî ki şafâda geçinür mâlik-i dînâr
 bir dirhemini alsañ olur hâşırı derhem (D.75/17)
 (Sûffî parası varken mutlu görünür; Ama parasının birazını alsan hatırı kırılır.)

1-Yaşar Nuri Öztürk, İslâmî Kavramlar Ans., mal md., C.I, s.211.

itdi nakd-i 'ömrünü düzd-i ecel-gâret henüz
 şüff-i sâlûs cem'-i mâldan hâlf degül (D.298/9)
 (Ecel çapulcusu hırsız-ölüm-, yaşamını bitirdi;
 İkiyüzlü sâff gene de mal mülk çoğaltmaktan
 vazgeçmiyor.)

XI-TEMBELDİR, ESRAR VE EĞLENCEYE DÜŞKÜNDÜR

Zahidin kişilik özelliklerinden bir diğeri de; tembellik,, işe yarar herhangi bir şeyle uğraşmadan gün geçirmektir. Bu özelliği, kendisini çevreye süttten çıkmış gibi temiz göstermeye çalışan zahidin kişiliğinde ortaya çıkan olumsuz yönlerin temel nedenlerindedir. Zahid, tembellik yüzünden pasif bir kişilik geliştirmiş, insanlardan uzak, zahmetsizce kendini eğlendirmenin yollarını bulmuştur. Bu arada, çok kötü alışkanlıklar da kazanmıştır; bir ibadet yeri olan mescidde aşırı derecede esrar içerek kendinden geçer, coşkulu inilti çıkarır. Şair, zahidin bu olumsuz yönlerini de kendine özgü alaylı bir üslûpla gözler önüne serer ve dolaylı olarak eleştirir:

çık seyr-i bâğa şüff ne yatmak zamânıdır
 bu faşl-ı dil-güşâda yatanlar uyandılar (D.192/3)
 şevk-i esrârile mescidde seher şüffnüñ
 hây hâyüñ işiden kâşe-i meyhâne şanur (D.196/16)

Zahid, nây ve def eşliğinde semâ yapmaya da düşkündür:

şem'-i şeb-efrûzile meclisde fânûs-ı hayâl
 beñzer ol şüffiye kim devrân tutup eyler semâ' (D.226/2)
 (Meclisteki hayâl fânûsu geceyi aydınlatan mum
 ile; dönerek semâ yapan o sâffiye benzer.)
 gir semâ'a diyü^{hiç} sâffiye minnet eyleme
 Râhiyâ şabr it hele bir yire gelsün nây u def (D.268/9)
 (Ey Rûhf, semâya gir diye sâffiye dil dökme;
 Sabret, hele bir nây ve def ortaya çıksın.)

XII-HAZIRAKONUCUDUR

Zahid, derinliksiz düşündüğünden, temelsiz kararlar alır ve kararlarını sık sık değiştirir. Her şeye çabucak erişmek istediğinden, bilgileri edinmenin, olgun insan olmanın bir gününde olabileceğini sanır. Bu yönüyle, toplumda her zaman var olan

"hazırakonuculuk" düşüncesini kişiliğinde barındırır:

gör zâhidi kim şâhib-i irşâd olayın dir
 dün mektebe vardı bugün üstâd olayın dir (D.76/2)
 (Bakın şu zâhide, daha dün olgun insan olmak,
 ilim irfan öğrenmek için okula geldi; Bugün,
 ders veren bir üstat olmak istiyor.)

XIII-KORKAKTIR

Zahidin sığ bilgi ve inançlarla oluşmuş yapay kişiliği bu dünyanın sadece olumsuz yanlarını dikkate alır. Mutluluk düşüncesini sürekli olarak gözardı eden zahid, başına gelebilecek türlü sıkıntı ve tehlikeleri bir türlü aklından çıkaramayan bir tip olarak, saplantılı bir kişilik geliştirmiştir. Şair, zahidin bu olumsuz özelliğini rindlik geleneğinin yaşam görüşüyle karşılaştırarak saptar ve eleştirir.

Zahid, yaşamın mutluluk veren yanlarını görmezden gelerek, olumsuz yanlarına bakar. Başına gelebilecek tehlikelerden, özellikle ölümden çok korkar:

zâhidüñ çehresi zerd olduğı havfındandır
 âdemüñ beñzini gül-güne-i mey gül gül açar (D.200/12)
 (Zahidin yüzü, korkusundan dolayı sarıdır; -Oysa-
 şarabın gül kırmızı rengi, insanın yüzünü gül
 gibi kırmızı yapar.)

zâhid-i huşkuñ dimâğın terk eyleñ bir câmile
 fikr-i encâmı kosun kim şimdi devr-i câmdur (D.201/4)
 (Kaba, soğuk zâhidin anlayışından, bir kadeh
 içki içerek uzaklaşın; -Zâhid de- ölümü unut-
 sun, şimdi içmek zamanıdır.)

bir gün konar 'ukâb-ı ecel mürğ-i 'ömrüñe
 şâff gerekse sâkin-i burc-ı müşeyyed ol (D.293/7)
 (Sâff, yüksek bir kalede bile olsan; Ecel kar-
 talı, ömür kuşunu yakalar -ölürsün-.)

XIV-SOY SOP AYRIMI YAPAR

Divan'da çizilen zahid insan tipi, insanların manevî yanlarına, düşünce ve davranış özelliklerine değil; kökenine, ait olduğu sosyal sınıfa önem verir. Toplumlarda en eski dönemler-

den beri görülen; insanları çeşitli özellikleri bakımından sınıflandırarak, iyi-kötü anlayışı doğrultusunda ele alıp değerlendiren sığ yaklaşım zahid tarafından da sergilenir.

Bilgisi kıt zahidin ilim irfanla arası yoktur. Olgun insanlar bilgi ve kültürle ilgili konularda konuşurlarken, o, araya girip insanların soyunu sopunu araştırır:

her kanda ki kâmiller ider bahş-i ma'ârif
 sūfî oturup da'vâ-i aşl u neseb eyler (D.188/5)
 (Olgun insanlar ilim irfandan bahsederken;
 Sūfî araya girip soy sop kavgası yapar.)

XV-İBADET YAPMAYA ZORLAR

Bağdatlı Rûhf Divanı'nda çizilen zahid insan tipi, genel olarak; yasaklayıcı, kısıtlayıcı, zorlayıcı bir yaklaşımla insanları etkilemeye çalışır. Bu durum, özellikle ibadet konusunda görülür. Zahid, yaşamın mutluluk verici yanlarına tutkun ve coşkun bir sevgi içerisinde yaşayan insanları sürekli olarak tövbeye ve ibadet etmeye çağırır. Üstelik, istemiş olduğu şeyler, dinin fazladan olabileceğini buyurduğu şeyler de değildir. Şair, zahidin bu yaklaşımını doğrudan doğruya kendi kişiliği aracılığıyla eleştirir:

nâfile kıl deyü Rûhf'ye yiter taşdı' vir
 itdiğün ey şūfî ne sünnetdür ne farz (D.260/7)
 (Ey sūfî, nâfile namazını kıl, diyerek Rûhf'ye vermiş olduğun can sıkıntısı yeter; Söylediğin ne sünnettir ne de farz.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞDATLI RŪHÎ DİVANİ'NDA RİND VE ZAHİD TİPLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Önceki bölümlerde Bağdatlı Rūhî Divanı'nda yer alan rind ve zahid tiplerinin çeşitli özelliklerini inceledikten sonra bu bölümde sözkonusu tiplerin kişilik özellikleri ve yaşam görüşleri bakımlarından karşılaştırmasını yapacağız.

Daha önceki bölümlerde yer alan örnek ve değerlendirmelerimizden de kolayca anlaşılacağı üzere; rind ve zahid tipleri hemen tüm divan şairlerinin şiirlerinde olduğu gibi Bağdatlı Rūhî'nin şiirlerinde de birbirine taban tabana zıt insan görünümü çizerler. Bu iki tipin insanı ve Tanrı'yı değerlendirmelerinden; içki, sevgi, toplumsal ve bireysel tutum ve davranışlarına varıncaya kadar pek çok konudaki yaklaşım ve davranışları iki ayrı kutupta yer alacak kadar birbirinden farklıdır. Diğer bir söyleyişle bu iki tip, toplumun değişik dünya görüşlerine sahip iki ayrı kesiminin tipik birer temsilcisidir. Tezkirelerin verdikleri bilgilerden, divan şairlerinin çoğunun toplumun orta tabakasından gelen kişiler olduğu anlaşılıyor.¹ Bu doğrultuda, bir sipahi olarak toplumun orta tabakasından yer aldığını söyleyebileceğimiz Bağdatlı Rūhî'nin Divan'ında sözkonusu ettiği rind ve zahid tiplerinin de daha çok toplumun orta tabakasından gelen kişileri temsil ettikleri söylenebilir. Rind insan tipi toplumdaki beğeni sahibi, açık görüşlü, ilim irfan sahibi aydın kesimin bir temsilcisi olarak görülürken, zahid insan tipi toplumda dar görüşlülüğü, yasakçılığı, bağnazlığı, zevksizliği ve ikiyüzlülüğü ile öne çıkan insanların bir temsilcisi görünümündedir.

Bağdatlı Rūhî Divanı'nda yer alan rind ve zahid tipleri temelde böylesine büyük ayrılıklar gösteren kişilik ve düşünce özelliklerinin yanı sıra kimi yönlerden, amaçta ve yöntemlerde büyük farklılıklar göstermekle birlikte, benzer yaklaşımlar gösterirler. Ancak, özellikle belirtmek gerekir ki; bu tür benzerlikler, ayrılıklara oranla oldukça yüzeysel ve

1-Mustafa İsen, Divan Şairi Kimdir?-makale-, Dergâh; Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi, C.I, S.3, s.9, Mayıs-1990.

önemsiz görünürler. Bu tür benzerliklere bir iki örnek vermek gerekirse; hem rind hem de zahid aşk konusunda, Tanrı aşkına ulaşmayı hedeflerler: Ancak, bu benzerlik sadece görünüştedir, çünkü rind bu konuda insancıl bir yaklaşım içindeyken, zahid yapay ve derinliksiz bir görüntü çizer. Yine hem rind hem de zahid gerçek mutluluğa ulaşmanın, dünyadaki geçici değerlerden vazgeçerek mümkün olabileceğini ileri sürerler: Bu benzerlik de sadece görünüştedir, çünkü rind, gerçek mutluluğa bu dünyanın değerlerinden yararlanıp, onlara fazla önem vermeyerek ulaşacağına inanırken, zahid bu değerlerden yararlanmadan, onları görmezden gelerek bu mutluluğa ulaşabileceğini sanır. Diğer bir deyişle rind, maddî değerleri tüketip manevî mutluluğa ulaşmayı amaçlarken, zahid, maddî değerleri görmezden gelmeyi yeğler.

Bağdatlı Rûhî Divanı'nda çizilen rind ve zahid insan tiplerinin böylesine benzer görülen yönlerinde bile ortaya çıkan derin ayrılığın temel nedeni; rindin Tanrı'ya, insanlara ve dünyaya "gönül gözüyle", zahidin ise "akıl gözüyle" bakmasıdır. Rind, gönül gözüyle her şeyin iç yüzünü, asıl değerini ortaya çıkarmaya çalışırken, zahid katı gerçekçi yaklaşımlarla hep yüzeysel ve yapay değerlendirme düzeyinde kalır. Zahid, rindin tersine, varlıkların ve olguların görünmeyen, gerçek yüzlerini farkedemez. Sözkonusu rind ve zahid tiplerinin temel ayrılığını da bu yaklaşım farklılığı oluşturur.

Görüldüğü gibi, rind ve zahid tiplerini ele alıp karşılaştırmak istediğimizde hemen onların birbirleriyle çelişen yönleri ön plana çıkmaktadır. Gerçekte onların, yaşam görüşleri ve davranışları bakımından uyuşabilmeleri son derece güçtür; çünkü onlar yaşama bambaşka açılardan bakmaktadırlar. Rind ve zahidi içki, sevgi ve olgunluk konuları bağlamında karşılaştırdığımız bu bölümde, sözkonusu iki tipin bu konularda büyük ayrılıklar içinde oldukları görülür.

Bu karşılaştırmada; her bölümde öncelikle sözkonusu tiplerin genel olarak divan şiirinde o konuyla ilgili kısa değerlendirmelerini yaptıktan sonra, konuyu örneklerle özlü olarak işleyip, bölüm sonlarında genel karşılaştırmalar yapma yoluna gittik.

I-İÇKİ KARŞISINDA RİND VE ZAHİD

İçki, genel olarak divan şiirinde, özelde Bağdatlı Râhî Divanı'nda sıradan bir varlık olarak değerlendirilmemiş, insanın yaşamda çeşitli mutluluklara, dahası, Tanrısal duyuş düşünüş, varlıkta bir oluş aşamalarına ulaşabilmesini sağlayan bir olgu olarak görülmüş ve şiirlerde sembolik bir değer olarak yoğun bir biçimde işlenmiştir.

Bu bağlamda, divan şairlerinin hemen tamamı içkiyi özellikle bu sembolik değeriyle övmüş, yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak görmüşlerdir. Divan şairleri içkiyle iç içe bir yaşam süren rind insan tipini ideal insan olarak hayâllerinde yaşatıp onun gibi mutlu ve anlamlı bir yaşam sürmeyi arzularlarken, her fırsatta içkiyi ve ona düşkün olan insanları karalayan zahidi, deyim yerindeyse; yerin dibine batırmışlardır.

Özellikle, şiirlerinde maddî aşkı konu olarak işleyen rind yaradılışlı, meyhâneyi mesken edinmiş şairler, zahidi kendilerine büyük bir rakip olarak görürler. Çünkü o içkiyi yasaklar, meyhâneyi kapatır, âşıkları baskı altında tutarak tedirgin eder, cehennem ateşiyle korkutur.¹

Divan şairlerinin içki konusunda rind ve zahidi değerlendiren şu beyitleri söylediklerimize örnek olarak verilebilir:

Nâhî içki konusunda zahidi anlayışsızlıkla suçlar:

zâhid yürü var savmaada çile-nişfn ol
sen meygedenin zevk u safâsın ne bilürsin
(Zahid yürü var tekkede çileni doldur. Sen
meyhanenin zevkinden safasından ne anlarsın.)

Nedim aynı konuyu şu şekilde işler:

zâhid ölür gider gam-ı havz-ı behîştten
biz bir kadeh şarâb ile def'-i gam eylerüz
(Zahid cennetteki havuzun derdiyle ölür gider. ²
Biz ise bir kadeh şarap ile derdimizi yok ederiz.)

1-Süreyya Beyzâdeoğlu, Divan Şiirinde Zahid-makale-, Dergâh; Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi, C.II, S.22, s.9-11, Aralık-1991.

2-a.g.m., s.10.

İlgili bölümlerde de ayrıntılarıyla belirttiğimiz gibi, Bağdatlı Rûhî Divanı'nda rind ve zahid tiplerinin içkiye yaklaşımları, onların temel ayrılık noktalarından birisini oluşturur. Rind ve zahid, içki konusunda birbirleriyle tamamen uyumsuz tutum ve davranışlar sergilerler. İçki rindin yaşamının ayrılmaz bir parçası iken; zahid, içkiyi, onu içenleri, içkinin var olduğu söylenen yararlarını, hatta onu satarak kâr sağlayanları sürekli olarak kötüler. Özellikle içki içenleri cehennem ateşiyle korkutmaya çalışır.

Rindin kişilik özellikleri ile içkinin insan üzerindeki etkisi arasında yakın bir bağlantı vardır. Rind, temelde özü ile sözü, özü ile davranışları aynı, katı toplumsal kuralları gözardı ederek yaşamak isteyen, neşeli insan olarak, onun bu özellikleri elde etmesini ve korumasını sağlayan içkiye çok özel bir ilgi duyar. Ayrıca, tasavvuf düşüncesi doğrultusunda "gönlü temizleyen Tanrısal aşk" anlamıyla sembolik bir değeri olan içkinin insanı iyiliğe, güzelliğe, sevgiye yönelttiğine inanır.

Bu doğrultuda, Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rind insan tipi içkiyi, hem bu dünyada insanı eğlendiren, rahatlatan, güzelliklerin farkına vardıran ve insancıl sevgiye ulaşmayı kolaylaştıran, hem de Tanrısal sırların farkına vardıran ve insanın kendisini Tanrısal bir öz olarak görmesini sağlayan bir değer olarak algılar ve yüceltir. Bu dünyanın güzelliklerine yönelik içki maddi bir değer olarak görülürken, insanı Tanrısal duyuş düşünüş katına yükselten içki, manevî bir anlam taşır. Rind kişi her iki anlamdaki içkiyi de değerli ve vazgeçilmez olarak görür. Ancak, daha çok yüceltilen ve gerçek amaç olduğu sık sık vurgulanan Tanrısal duyuş düşünüşe, yani "varlıkta birliği seziş"e ulaştıran manevî anlamdaki içki, rindlik geleneğinde apayrı bir öneme sahiptir. Rindlik düşüncesinin etkililiğini ve yüceliğini sağlayan da bu anlamdaki manevî içkidir.

Rind kişi, Tanrısal coşku, duyuş düşünüş ve yüceliği kalbinde ilk kez elest meclisinde kendisine sunulan Tanrısal içki ile (Tanrı'nın; "Sizin Rabbiniz değil miyim?" sözüyle) hissetmiş ve bu anlamdaki manevî içkiyle ilk kez, Tanrı'nın insanla-

rın ruhlarıyla konuştuğu o günde tanışmıştır. Rind, bu doğrultuda, bu dünyanın içkisiyle değil, Tanrısal öz olarak değerlendirildiği manevî içkiyle kendisinden geçtiğini sık sık dile getirir:

şanmañ bizi kim şîre-i engûrile mestüz
biz ehl-i harâbâtdanuz mest-i elestüz (D.74/14)

Rind, içki içerek sarhoş olma durumunu; elest meclisinde "Tanrı'nın güzelliğini görmüş olmanın sonucunda kendisinden geçme" olarak değerlendirir. Rinde göre, Tanrı'ya duymuş olduğu coşkunun sevgi onu kendisinden geçirmiş, sarhoş etmiştir. Bu nedenle rind, kendisinin en iyi şarabı elest meclisinde (meykede-i âlem-i cân) içtiğini söyler. Bu doğrultuda ayrıca, tasavvufî anlamıyla "gönül yüceliği"ne ulaştığına da inanır:

biz mest-i mey-i meykede-i 'âlem-i cânuz
ser-halka-i cem'iyet-i peymâne-keşânuz (D.75/4)
bezm-i şafâda bizden alur neş'e ehl-i zevk
peymâne-yüz ki bâde-i vahdetle tolmışuz (D.238/4)

Manevî anlamdaki içki, rind kişinin gönül yönünden yücelmesini sağlayan, iç bilgisini artıran (böylece "varlıkta birlik" olgusunu sezdiiren) Tanrısal bir özdür; bulunduğu yer de insanın kalbidir. Rind, bu bağlamda, iç bilgisi yönünden kendisini şarabın mücidi Cem gibi değerli görür:

esîr-i cân olan rinde hakâretle nazâr kılma
ki her rind-i belâ-keş kendi vâdîsünde Cem'dür (D.176/9)

Bağdatlı Râhî Divanı'ndaki rind insan tipi daha çok manevî anlamdaki içkiyi övmekle birlikte, bu dünyada gerçekten var olan, insanın kendisinden geçmesini sağlayan içkiyi de yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak görür. İçkiyle sevgiyi bir arada düşünür. Gönülünün sesini dinleyerek, severek, neş'e içinde yaşamayı ister. Gerçek içkinin; insanı eğlendirmesi, gençleştirilmesi, ayrıca insanın zihnini açması gibi olumlu özelliklerini sık sık dile getirir:

bezm-i 'âlemde göñül hem-demini cân ide gör
zevki elden koma cân-ı meyi gül-fâm ide gör (D.174/14)

dâ'im civân olursa n'ola rind-i bâde-nûş
bir rûhdur şarâb ki pîri civân ider (D.183/1)

sür'at ile içüp içüp 'aklı yitürmeden n'olur
bâde-i nâbdan ğaraż tenkıye-i dimâğdur (D.159/7)

Rind, böylesine yararları olduğuna inandığı içkiyi elde etmek için varını yoğunu elden çıkarmaya hazırdır:

biz o müflislerüz ki câm-ı meye
rehn olur ğâh hırka ğâh kitâb (D.103/13)

Hangi anlamıyla alınırsaalınır, içki rindin yaşamında vazgeçilmez bir değerdir. Rind, içki aracılığıyla eğlenir, sever ve rahatlar. Sonuçta, manevî anlamıyla insanın kalbinde bulunan içki, rindi Tanrısal duyuş düşünüş aşamasına yükseltir.

Şair Bağdatlı Rûhî, Divan'ın hemen tamamında rindin içki karşısındaki tutumunu onaylar, pek çok yerde de kendisini rindle özdeşleştirir. İçkinin rind için taşıdığı manevî ve maddî değerleri şair de kabul etmektedir. O da rind gibi, özgürlüğe tutkun, yaşama sevdâlı, Tanrısal aşkla coşmak isteyen, bunları gerçekleştirmek için de içkiyi vazgeçilmez bir değer olarak gören bir insan görüntüsü çizer.

Bağdatlı Rûhî, kendisini rindlik geleneği içerisinde yer alan bir rind olarak tanımlarken, içkinin kendisinin yaşamında vazgeçilmez derecede önemli bir yer tuttuğunu da şu dizeyle belirtir:

menem bakıyye-i rindân-ı mey-keşân-ı selef (D.258/1)

O, kendisini "dünya testisinden içki içmeye alışık bir rind" olarak görür:

ben ki rind-i sebû-keş-i deyrüm
bir iki üç kadeh baña n'eyler (D.195/7)

Rûhî, üzüm kızı(şarap) ve şarap kadehi ile birlikte, evi gibi gördüğü meyhânede yaşadığını söyler:

ben kimüm bir rind-i şeydâ meskenüm meyhânedür D.
duhter-i rez mahremümdür hem-demüm peymânedür (170/10)

Yaşamayı seven, dertsiz tasasız günler geçirmek isteyen rind yaradılışlı bir insan olan şair, içki şişesini yanından eksik etmez; içki olmadan rahat edemez, eğlenemez:

şişe-i mey n'ola Rûhî'nüñ yanından gitmese
rind-i 'âlemdür bilür kim ansuz eğlenmez gönül
(D.300/18)

Dünya görüşü bakımından rind insan tipine karşıt bir görünüm çizen zahid ise, içkiye yalnızca madde gözüyle bakar; onun rind için taşıdığı değeri anlayamaz. Zahide göre içki, günah kaynağıdır, pek çok kötülüğe neden olur. Onu içen kişiler de günâhkârdır ve cehenneme gideceklerdir.

Zahid, içkiyi yasaklama eğilimindedir. Çeşitli söz ve davranışlarıyla, tehdit ve yergilerle içki içenleri, bu arada rindi içki içmekten alıkoymaya çalışır. Bu konuda daha da ileri gider, içkinin insana sağladığı açık yararları inkâr eder, ondan elde edilen kazancı bile yasaklamaya çalışır. Bu konuda zahid, rind yaşam görüşünü benimseyen şair tarafından şu sözlerle eleştirilir:

ğarañ ne nef'-i meyi selb kılmadan şüfî
sen istemezseñ anı cümle kâ'inât ister (D.200/17)

Zahidin içkiye karşı sergilediği olumsuz tutum ve davranışlar alayla karışık bir dille eleştirilir:

dün dimiş zâhid ki girmez cennete mey-h'âreler
meykede cennet değül mi söylemiş mutlak galat
(D.262/4)

Ka'be olursa ayak başmam didüñ meyhâneye
kâfir olduñ i'tirâf it zâhidâ imâna gel (D.300/3)

Zahid, içkiye ve içki içenlere karşı sığ ve kaba bir yaklaşım içindedir. İçkinin maddî ve manevî yararlarını anlayacak, mantıklı bir biçimde değerlendirecek yaradılıştaki değildir. Rind kişi, zahidin bu tutum ve davranışlarını da iğneli bir dille eleştirir:

Rûhî gibi bâde-nûş olurdu
şüfîde olaydı ger kerâmet (D.111/4)

şüfî hezâr sâl kitâb açsa gül gibi
müşkil-güşâ-yı halk olımañ câm-ı gül gibi (D.339/16)

meyl itmese şarâba n'ola gönli zâhidüñ
âyîneden şafâ gider olinca pâsda (D.329/17)

Zahid, mutluluğu, sevgiyi ve güzellikleri bu dünyada değil, öbür dünyada yaşama isteğindedir. Genel olarak, içkiyi kötölemesinin nedeni, onu bu dünyaya yönelik bir mutluluk aracı olarak görmesidir. Gerçekte zahid, içkiye, onun sağlamış olduğu rahat ve huzur dolu dünyaya içten içe özlem duymakta, ancak bu isteğinin toplumsal ve dinsel baskılarla karşılaşacağını bildiğinden, içinden geçen bu istekleri açığa çıkarmamaktadır. Bu durum, onun çelişkilerle dolu, ikiyüzlü tutum ve davranışlar sergilemesine neden olur. Aslında kendisi de gizli gizli içki içen zahid, yapay ve korkak kişiliğine uygun olarak, bu dünyanın mutluluğunu ve içkisini istemiyor görünür. Buna karşılık, cenneti ve cennetteki kevser suyunu-şarabını istiyor izlenimi vermeye çalışır. Rind yaradılışlı şairimiz Bağdatlı Rûhf, zahidin bu aczini ve açmazını kendine özgü eleştirel üslûbuyla yerer:

şarâb-ı kevseri yâd itmesün çok va'z idüp şüffî
getürsün bezm-i 'ışka kim nesi varsa hâzîrdan
(D.320/18)

Gizli gizli içki içen zahidin amacı rûhf bakımından yücelmek değil, sarhoş olup kendinden geçmektir. Ayrıca, hem içki içer, hem de ona karşı çıkarak, dinine bağlıymış gibi görünmeye çalışır:

kızarur zâhid içüp çehre-i maḥbûb gibi
halka âsâ şalınup şüret-i Hakk'dan görünür (D.142/5)
der-i meyhâneye dün uğrayup şüffî şarâb içmiş
bugün miskîni gördüm hf-höd olup kendüden geçmiş
(D.225/17)

Rind, içkiye yaklaşımında yapaylıktan uzak, dürüst bir kişilik sergiler. İçkiyi hem maddî hem manevî yönleriyle olumlu değerlendirirken, manevî yönünü ön plana çıkarır. Gönül yüceliğine, duyuş ve düşünce zenginliğine, yaşama coşkusuna, sevmeye sevilme ve güzelliklere değer verir. İçkiyi hiç bir zaman sarhoş olmak, kendi benliğini unutmak için içmez; aksine o, kendi özünü daha iyi tanıyabilmek, kendi benliğinde Tanrı ile

bütünleşebilmek için içer. O, içkiyi hem bu dünyada daha anlamlı ve daha güzel yaşayabilmek, hem de en yüce değer olarak gördüğü Tanrı'ya içtenlikle kavuşabilmek için bir araç olarak görür.

Zahid ise, varlığıyla mutlulukları, sevgileri, gerçek değerleri yaşamak isteyen ve bu duruma ulaşabilmek için içkiyi bir araç olarak değerlendiren rind kişinin karşısında yasaklamacı kişiliğiyle bir engel gibidir. Sığ, kaba, içtenliksiz ve ikiyüzlü düşünce, tutum ve davranışlarıyla rindi pasifleştirmeye, insancıl değerlerden uzaklaştırmaya çalışan bir tip görünümü çizer. Rindin, yaşamını zenginleştirmek için akılcı bir biçimde kullandığı içkiyi zahid, gizli gizli ve yalnızca sorhoş olmak amacıyla içer. Zahidin, içkinin manevî değerinden haberi bile yoktur. Gönlünü zenginleştirerek Tanrı'ya ulaşma isteği onda hiç görülmez. O, gerçek değerini kavrayamadığı, sorunlarına bir türlü akılcı çözüm bulamadığı bu dünyadan geçici bir süre uzaklaşabilmek amacıyla içki içer. Onun amacı gönül yüceliği değil, düşünce tembelliğidir.

Daha doğrudan bir anlatımla kısaca belirtmek gerekirse; Bağdatlı Rûhî Divanı'nda, içkiyi egemenliği altına alıp ondan pek çok bakımdan yararlanan rindin karşısında, içkiye karşı ne yapacağını şaşırması, derinliksiz bir tutum sergileyen bir zahid tiplemesi buluruz..

II-RİND VE ZAHİDDE SEVGİ

Divan edebiyatında işlenen kalıp konuların başında "aşk" gelir. Âşık-mâşuk-aşk ve kimi zaman da rakıp bu konunun temel öğeleri olarak ele alınır. Bu şiirde aşk esastır. Gerek İlahî gerekse beşerî aşkı andıran platonik aşk, pek çok beyitin temel konusunu oluşturur. Diğer bir deyişle, divan şairi daima âşıktır.¹

Divan şiirinde işlenen aşk, hangi anlamıyla alınırsa alın-sın, gerçek dünyada var olmayan, ya da en azından, gerçek dünyadaki hâliyle sözkonusu edilmeyen soyut bir aşktır. Bu bağlam-

1-İskender Pala, Divan Edebiyatı, s.24, Ağaç Yay., İstanbul-1992.

da, divan şairinin ele aldığı aşk, doğrudan ya da dolaylı olarak "Tanrı aşkı"yla bağlantılıdır. Divan şairleri, tasavvuf düşüncesinin de etkisiyle geniş bir aşk anlayışına ulaşmışlardır.

Mutasavvıflara göre geçici aşkın evrimiyle kişi güzel-den güzellere, güzellere güzelliğe, insanlığa ve dünyaya geçer. Böylece âşığın gözünde sevgili salt bir simge durumuna gelir. Âşık, yaradılışı, yaradılıştaki hikmetleri, kudreti görmeye; yaradılanı sevmekten, onda yok olmaktan, yaradılanı sevmeye, onda yok olmaya yönelir. Bu evrim sonucunda kişi Tanrı aşkına ulaşır.¹

Divan şiirinin temel kaynaklarından olan tasavvuf düşüncesinde aşk insanın en değerli varlığı olarak görülür. Mutasavvıf şairler de aşkın bütün insanlarda var olduğunu söylerler²:

Aşksız âdem dünyâda belli bilin ki yoktur
Her biri bir nesneye sevgisi var âşıktır
(Yunus Emre)

Bu doğrultuda, XVI. yy divan şairlerinden Fuzûlî, gerçeğe ulaşmada aşka bilimden de üstün yer verir:

Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kıyl ü kâl imiş ancak

Gerek İlâhî gerekse mecâzî(geçici) aşkı dile getiren divan şairleri -âşık yaradılışlı rinde gıpta ile bakarlar-ken bu lezzete erememiş olan zâhîdi şekil ve ruh yapısı bakımından incelemiş ve çeşitli söyleyişlerle eleştirmişlerdir³:

Muhabbet lezzetinden bî-haberdür zâhid-i gâfil
Fuzûlî ışk zevkin zevk-i ışkî var olandan sor
(Fuzûlî)

Kes dilün zâhid yürü ta'n eyleme âşıklara
Hâb sevmede inân-ı ihtiyâr elden gider
(Yahya Beğ)

1-AnaBritannica Genel Kültür Ans., aşk md., C.II, s.471.

2-Büyük Larousse Sözlük ve Ans., aşk md., C.II, s.935.

3-Süreyya Beyzâdeoğlu, a.g.m., s.10-11.

Bağdatlı Rûhî Divanı'ndan da anlaşıldığı kadarıyla; rindlik sevmekle başlar. En kısa tanımıyla rind, seven insandır. Çevresindeki varlıklara gönül gözüyle, sevgiyle bakar. Sevmeyi, sevilmeyi, insancıl değerleri ve güzellikleri yüceltir. Bu yolla, önce dünyanın güzelliklerinden yararlanıp, güzellerini sevip, sonra gerçek güzellik ve sevgi olarak gördüğü Tanrısal öz'e (varlıkta birlik'e), Tanrı sevgisine (aşk-ı hakîkî) ulaşmayı hayâl eder. Zahid ise, içki konusunda olduğu gibi; sevgiye ve güzelliklere de karşıt, düşman bir tutum sergiler. Her fırsatta, seven insanı ve sevgiyi eleştirir, kötüler. Bu dünyada sözkonusu olan maddî sevgiyi, doğru yoldan sapış olarak niteler. O yalnızca, kendi tutucu kafasında biçimlendirdiği Tanrı kavramını, cenneti, cenneteki güzelleri ve kevser suyunu sever. Bu dünyadan nefret ederek öte dünyada mutlu olacağını sanır.

Rind, gönül insanıdır. O, Tanrı'nın, insanların ruhları ile komuştuğu elest meclisinde Tanrı aşkıyla kendisinden geçmiş, gönlü Tanrı aşkıyla dolmuştur. Rind kişi, insan sevgisi ile Tanrı sevgisini birbirinden ayırmaz. Tanrı'nın evi olarak değerlendirdiği gönlünü, Tanrı'yla birlikte tüm insanları sevecek kadar büyük ve yüce görür. Bağdatlı Rûhî de rindlik düşüncesi doğrultusunda, Tanrı aşkını gönlünde hissedendenlerin sonsuz bir gönül zenginliğine, manevî mutluluğa ulaşacaklarını söyler:

bizi hüşyâr olavuz şanma ki sâkı-i ezel

‘ışk câmın kime şındıysa ider mest-i ebed (D.127/3)

Rind insan için aşk, yaşamın en değerli özüdür. Bu görüşü onaylayan şair, aşkın cansız varlıkları bile canlandırabileceğine inanır:

mürde cisme ‘ışk irişe ol zamân ihyâ olur (D.85/6)

Rindin aşk ve güzellik konusunda kullanmış olduğu bazı sözcükler sembolik anlamlar taşırlar. Bu doğrultuda, içki kadehi, insanın gönlünü temsil eder. Bu sembolik anlam doğrultusunda rind, sonsuz bir mutluluk kaynağı olarak gördüğü Tanrı aşkını gönlünün en derinlerinde yaşatır:

gören keyfiyyetüm hayrân olur abdâl-ı 'ışkum ben
derûn-ı sînem esrâr-ı ilâhî cür'a-dânıdır (D.165/13)

Bağdatlı Rûhî, aşkı sonsuz bir mutluluk kaynağı olarak
görür:

Rûhî şarâb-ı 'ışkdadur neşve-i bekâ
yohsa şarâb-ı neşve-i dünyâ gelür geçer (D.163/15)

Rind, aşk konusunda gönüle, insanın içine önem verir. Son-
suz bir aşk anlayışı vardır. Gönünde saf bir aşk barındıran
rind insanlar kimseye düşmanlık ya da kin beslemezler:

ne kimseyle 'adâvet eylerüz ne kînemüz vardır
bizüm şâfi mahabbetle tolu bir sînemüz vardır
(D.152/11)

Rind, gönülden geçenlere önem verdiği için, gönül(hâl)
diliyle konuşmak ister. Söze değil, gönlünün hissettiklerine
değer verir:

rind olup ma'sûk bilse 'âşıkın gönlündekin
derd-i 'ışkı Râhiyâ muhtâc-ı i'lâm olmasa (D.331/6)

Rinde göre, seven tüm insanlar, yüreklerinde bulunan
"sevgi özü" nedeniyle çok değerlidirler:

mahabbet bir güherdür kalb-i 'âşık aña ma'dendür
kemi olmaz mahabbet ehlinüñ hep bir güherdendür
(D.174/1)

Rindin sevgiyle ilgili duygu ve düşüncelerine hemen hemen
bütünüyle katılan şair, kendisini onunla özdeşleştirerek, gü-
zelleri ve güzellikleri sevenlerin hem bu dünyada hem öteki
dünyada mutlu olacaklarını dile getirir:

ferdâ elemiñ çekme mey iç bak ruh-ı hûba
'âşıklara ferdâda dahî va'd-i likâ var (D.81/3)

Amaçsız bir biçimde bilgi edinenler, para kazananlar
eleştirilir. Paralarını ve bilgilerini ancak sevgi ve güzel-
lik uğrunda harcayan insanların olgunlaşıp mutlu olabilecek-
leri ifade edilir:

harâm olsun zer-i kâmil-'ayâr ol nâkışü'l-'akla
ki bir mahbûb-ı sîm-endâma şarfedüp şafâ kılmaz
(D.249/3)

bf-‘amel ‘ilmile kâmil geçinen câhildür
kim ki haṭṭ-ı ruh-ı hûbânı okur kâmindür (D.173/3)

Bağdatlı Rûhî de kendisini gönlü sevgiyle dolu, dürüst bir rind olarak tanımlar, bu özelliğiyle övünür:

ṭarîk-ı ‘ışkda şâbit-kadem bir rind ‘âşıkdur
anuñçün Rûhî'ye ‘ışk ehli cümle i‘tibâr eyler
(D.202/9)

Rindle özdeşleşen şair; namus, ahlâk gibi toplumsal kuralları, katı din kurallarını ve din adamlarını, aşkı engelleyen öğeler olarak görür. Sevenlerin bu bağlardan ve engellerden kurtulmaksızın mutluluğu yakalayamayacaklarını söyler:

‘âşıkuz lâzım olan ‘âşıka şeydâlukdur
kayd-ı nâmûs nedür dağdağa-i ‘âr nedür (D.144/3)
şeyh-i şehriñ nice pendin ṭatalum ey şüff
mekteb-i ‘ışkda bize olmaz o ṭıfl-ı ebced (D.127/4)

Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rind insan tipi, sevgiyi yaşamın hem nedeni hem de sonucu olarak görür. Ona göre, insanlar yaratılmadan önce, ruhları elest meclisinde Tanrı'nın huzurunda bulunmuş ve Tanrısal aşk ile kendilerinden geçmişlerdir. Yine rinde göre, insanların sonsuz mutluluklarla kucaklaşabilmeleri için her şeye gönül gözüyle bakmaları, her şeyi sevmeleri gerekmektedir. Ayrıca rind, gerçek aşk olarak gördüğü Tanrı aşkına giden yolun insan sevgisinden geçtiğine inanır. Ancak gönül gözüyle, sevgiyle bakanlar, insanların yüzlerinde Tanrı'yı görebilir, hissedebilirler.

Sevgi ve güzelliklere yaklaşım konusunda böylesine incelikli ve yapıcı bir anlayış biçimi geliştiren rindlik düşüncesi karşısında zahid, sevgi ve güzelliklere yaklaşım konusunda alabildiğine yüzeysel ve yapay bir tutum içerisindedir. Zahid, ahlâk ve muamelât esaslarına dayanan nazari tasavvuf anlayışı doğrultusunda yaşama, güzellere, güzelliklere ve sevgi olgusuna sığ bir anlayışla yaklaşır. O, dünya nimetleri ve güzelliklerinden uzak durduğu, sevgiden nefret ettiği oranda cennete, cennetin nimetlerine yaklaştığına inanır. Bağdatlı Rûhî, zahidin bu yönünü aşağıdaki beyitiyle eleştirir:

leb-i la^cl ü ruh-ı rengin ki meyl eylemez zâhid
 şarâb içmez güzel sevmez ‘aceb bi-‘akl-ı câhildür
 (D.150/16)

Zahid, katı kurallar içinde, sığ ve kapalı bir yaşam sürdürdüğü için aşka, aşkla ilgili insancıl değerlere yabancı ve kayıtsızdır. Yasakçı bir dünya görüşüne sahip olması nedeniyle de aşkı yasaklamaya, sevenleri ayırmaya çalışır. Onun en iyi bildiği şeyler; katı kurallar ve anlamını incelemeksizin yapılan ibadetlerdir. Sevenleri de çeşitli yollarla ibadet etmeye zorlar. Rind yaratılışı nedeniyle zahidin bu doğrultudaki tutum ve davranışlarını da yapmacık ve kaba bulan Bağdatlı Rûhf, zahidin bu tür değerlendirmelerini yüksek perdeden, rintçe söyleyişiyle şöyle eleştirir:

bizi döndürmeğe sa^cy itme şüff küfr-i zülfinden
 ki biz ol küfre ikrâr itmişüz ikrâr imândur (D.149/5)
 cennet-i didârdan turmaz ider ‘uşşâkı men^c
 kendin anda şüff-i har-‘tab^c bir âdam bilür (D.196/8)
 bizi mescidde şüff görmese gam çekmezüz Rûhf
 ma‘abbet ehliyüz biz kûy-i cânândur bize câmi^c
 (D.266/8)

Bu dünyanın değerleriyle ilgisini kesip öteki dünyada gerçek mutluluğu, gerçek güzelleri ve güzellikleri elde etmek istiyormuş gibi davranan zahid, bu tutumunda da dürüst değildir. O, gelecekte, ölümden ve öteki dünyadan çok korkan, kötümser bir yaratılışa sahiptir. Aslında o da mutluluğu tıpkı rind insan gibi, bu dünyada elde etmeye çalışır. Ancak bu konuda ikilem içinde, bilgisiz ve deneyimsiz olduğundan, ayrıca toplumsal ve dinsel baskılardan da çekindiği için, güzellerle gizli gizli ve ancak yarım yamalak ilgilenebilir. Bu tür girişimlerinin çoğu da hüsrarla sonuçlanır. Şair, zahidin bu gülünesi durumunu da ustalıkla sergiler:

meclis-i va^czı yine şüff-i şâff-meşrebüñ
 gitdiği hâlî degül elbetde bir dilber sezer (D.142/14)
 gömer vâri miyân-ı dilbere zâhid tolaşdukda
 o pîç ü tâbuñ encâmında belden pâk-i hançer yer
 (D.211/12)

Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rind insan tipi, diğer pek çok konuda da olduğu gibi; güzellere, güzelliklere yaklaşım ve sevgi konularında rahat, özgür, çelişkilerden olabildiğince uzak, durmuş oturmuş, aynı zamanda alabildiğine coşkulu bir tutum ve davranış bütünlüğü sergiler. Bunun temel nedeni; insan ile Tanrı'yı bir bütün olarak değerlendirmesi; manevî değerdeki Tanrı'yı, maddî olarak ortaya çıkmış olan insanda keşfedebilmesidir. Rind, insanı; Tanrı'yı da kendisinde barındıran, evrenin en olgun, en kusursuz, en güzel varlığı olarak görür. Rind kişi, gönül gözüyle bakıldığında, aşkla yaklaşıldığında gerçek değerlerin, gerçek güzelliklerin elde edilebileceğine inanır.

Rind insan tipi, insan ve sevgi konusuna böylesine bütünlüklü ve olumlu bir yorumla yaklaşarak hem çağının aydınlarına insancıl değerler aşıl原因, yol gösteren bir örnek aydın tipi olmuş, hem de dört yüz yıl öncesinden günümüze insanseverlik, yaşamseverlik konularında olumlu bir örnek insan olarak ışık tutmuştur.

Zahidin sevgi ve güzellere, güzelliklere yaklaşımındaki olumsuzluklar, çelişkiler ve açmazlar da bu doğrultuda ele alınabilir. Zahid, Tanrı ile insanı ayrı ayrı değerler olarak görüp, sürekli ve içtenliksiz, derinliksiz bir biçimde Tanrı'yı yücelttiğinden, sevgi konusunda ipin ucunu kaçırmış, manevî bir değer olarak yerli yerine oturtamadığı Tanrı ile sürekli göz göze geldiği güzeller ve güzellikler arasında bocalamaya başlamıştır. Sonuçta; ikilemler ve ikiyüzlülüklerle iç içe gelişen yapay kişiliği ile zahid, Tanrı ile insan arasında kararsız kalmış, gerektiği gibi kullanamadığı sevgisi onu daha da bencilleştirmiş ve çözümsüzlüğe götürmüştür.

III-OLGUN İNSAN RIND KARŞISINDA ZAHİD

Divan şairleri, divan edebiyatının temel kaynaklarından olan tasavvufun da etkisiyle şiirlerinde güzellik, aşk ve mutlu bir dünya özlemiyle iç içe geçmiş bir biçimde; ince zevkli ve olgun^{insan} tipine geniş yer vermişlerdir. Bu olumlu ve hayâl edilen insan tipine genelde "rind" adı verilmiş ve

rindin olumlu yanları, sıg bir kişilik sergileyen "zahid" tipiyle karşılaştırılarak ortaya konulmuştur.

Şiirlerinde, daha çok tasavvufî duyguları dile getirerek ilâhî aşkı ön planda tutan divan şairleri, zâhidi kâl ehli olarak görürler ve hâl ehli olmamakla suçlarlar. Onlara göre zâhid şeriati aşamamış, taklitten öteye gidememiştir. Zâhidin hâl ehlini anlamaması, şeklin dışına çıkamaması, sadece mihraba yönelmesi gerçek âşığı çileden çıkarır. Bu yanlışlığı düzeltmek ister:

Zâhidin ta'n ile döndürdüm yüzün mihrâbdan
Nice bulmaz ecr, min kâfir müselmân eyleyen
(Fuzûlî)

(Zahidi kınaya kınaya yüzünü mihrabdan döndürdüm; Bu, bin kâfiri müslüman etmek gibidir, nasıl sevabı olmaz.)¹

Divan şairleri(âşıklar), zâhidin sadece dış görünümündeki çirkinlikleri göstermekle yetinmemişler, aynı zamanda iç dünyasını da bulanık, karmaşık, riyâkâr göstermişlerdir. Zâhid riyâkârdır ve bu huyundan bir türlü vazgeçemez:

Beli mihrâb-ı ibâdette iki büküldi
Zâhidi gör ki dahi bâb-ı riyâdan geçemez
(Necâtî)

Bu doğrultuda, zahidin bozuk karakteri de divan şairlerince sık sık eleştirilir:

Kimse anmaz zâhidin âlâde-dâmen olduğın
Çokluk olmaz nem hüveydâ hırka-i peşmîne
(Nedîm)

(Zâhidin eteğinin bulaşık olduğundan kimse bahsetmez; Derviş hırkasındaki yaşlık çok kez hissedilmez.)²

XVII. yy divan şairlerinden Nâbî de, hikemî içerikli şiirlerinde olgun, faziletli insanın özellikleriyle ilgili bilgiler verir: Nâbî, insanın gerçek faziletinin biçimde

1-Süreyya Beyzâdeoğlu, a.g.m., s.9.

2-a.g.m., s.10-11.

değil, kişinin ruhunda, iç benliğinde yani sahip olduğu manevî zenginlikte olduğunu dile getirir:

Zâtı gerek kemâl ü hüner yohsa Nâbiyâ
‘İlm ü hünerde medhali yokdur kıyâfetüñ

Yine Nâbî'ye göre gerçek faziletli kişi, maddeye ve şekle düşkünlüğü olmayan, onlara değer vermeyen insandır.¹

Divan şiirinde genel olarak görülen; olgun ve faziletli insana verilen değer, böyle bir insan olabilme, böyle bir insanı bulabilme özlemi Bağdatlı Rûhî Divanı'nda da rind ve zahid tiplerinin kişilik özellikleri aracılığıyla dile getirilmiştir. Bağdatlı Rûhî, rind insanın kişiliğinde olgun, faziletli, ayrıca özgürlüğe meyilli örnek bir insan tipi çizerken, zahidin kişiliğinde, böyle olgun insanlarda bulunmaması gerektiğine inandığı olumsuz özellikleri sergiler.

Bağdatlı Rûhî Divanı'nda çizilen rind insan tipinin temel özelliklerinden birisi de, onun insana değer veren olgun bir kişilik sahibi olmasıdır. Rind kendisini, zengin gönül gözüyle, maddenin, insanın ve genel anlamda evrenin değerini kavrayabilecek bir konumda görür. O, maddenin dış özelliklerine değil, barındırmış olduğu içsel anlamlara, özüne değer verir. Rind, insanı Tanrı'nın bir parçası olarak değerlendirir ve önem bakımından evrende en ön sıraya yerleştirir. Ayrıca rind, insanın değerinin iç dünyasının zenginliğiyle anlaşılacağı inancındadır; bu anlamdaki insanın, taşıdığı Tanrısal öz dolayısıyla ölümsüz olduğuna inanır. İnsana böylesine yüce bir değer veren olgun bir kişi olarak rind, kimseye yukardan bakmaz; kendisine yukardan bakıldığında da altta kalmaz. O, gönlü yüce, açık düşünceli, mert bir insandır:

bu ‘âlem-i fânide ne mîr ü ne gedâyuz
â‘lâlara â‘lâlanuruz pest ile pestüz (D.74/15)

Divan'da çizilen zahid tipi ise ana hatlarıyla; değerlendirme ve uygulamalarında yüzeysel, gönül gözünden yoksun, anlayışı kıt, gösterişli, kendini beğenmiş, ne istediğini bilmez, hazırakonucu, ikiyüzlü, maddeye önem veren, tembel ve eğlenceye

1-Mine Mengi, Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi; Nâbî, s.103-104, A.K.M. Yay., Ankara-1991.

düşkün yönleriyle sivrilen olumsuz bir tiptir. Rinddeki gönül yüceliği ve mertliğin yerini, zahidde sığlık, ikiyüzlülük ve tembellik özellikleri almıştır.

Rind, sıkıntılar içinde olgunlaşmış, gönül yüceliğine erişmiştir. Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rind insan tipi, sıkıntılar içinde çile çeken, âdetâ, sıkıntı çekilmeden olgunlaşamayacağını söyleyen bir insandır. Şair, kendisi de bu durumu tâ içerisinde hissederek şunları söyler:

ey çerh-i zâlim bu ne cefâdur
kâfir mi olduk olduksa kâmil (D.48/12)

Bu durum, rind kişinin; bulunduğu durumla yetinmeyen, çevresinde gördüğü eksiklikleri açık yüreklilikle eleştiren bir insan olduğunu da ortaya koyar.

Rind, insanın gönül yönünden geliştikçe yüceleşebileceğini söyler. O, bütün değerlendirmeleri ve uygulamalarında gönlünün sesini dinler, bu doğrultuda çaba harcar. Bağdatlı Rûhî, rind kişinin gönüle, gönül gözüne verdiği önemi şu dizelerle anlatır:

bakmayup şirete gir sirete kalbe nazâr it (D.62/3)
dil câm-ı cihân-nümâdur ey dâst
dil âyine-i şafâdur ey dâst (D.111/5)

Çevresindeki varlıklara olgun bir gönül gözüyle bakan rind, insanı Tanrı ile iç içe olan değerli bir öz olarak görür:

Hakk bu halkı bâtınıdır halk o Hakk'ın zâhiri
aç gözün gör kim nihân ü âşikâredür Hudâ (D.85/11)

Olgun rind, kimsenin gönlünü incitmek istemez, ancak kendisine sataşıldığı zaman da gerekli karşılığı vermekten çekinmeyerek mert bir yaradılışa sahip olduğunu kanıtlar. Şair, bu durumu yüksek perdeli rindâne üslûbuyla şöyle belirtir:

mâ'il değılüz kimsenün âzârına ammâ
hâtır-şiken-i zâhid-i peymâne-şikestüz (D.75/2)

Rind, sık sık insan olmanın önemini dile getirir. Ona göre insan, gönül yüceliği ile, evrenin en değerli varlığıdır:

sînemüz gevherle memlûdur ma'ârif kânıyuz
cismdür 'âlem hakikatde biz anuñ cânıyuz (D.230/18)

Rindde var olan bu olumlu özellikler zahidde hemen hemen hiç görülmez. Zahid gönül yüceliğine değil, maddî değerlere önem verir. Zahid hem katı kuralları uygulamaya çalışan bir dindar insan görünümü çizer, hem de bu özelliğiyle hiç de uyuşmayan yüzeysel ve maddî tutum ve davranışlar sergiler. Bu yönüyle zahid, olgun ve mert bir insanda bulunmaması gereken ikiyüzlü bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya koyar. Hemen tüm tavır ve davranışları, göz boyamaya yönelik yapay tavır ve davranışlardır.

Zahid, derin ve incelikli düşünceden yoksun bir insandır. Olaylara, insanlara bakışı, yaklaşımı alabildiğine kaba ve yüzeyseldir. Bağdatlı Râhî, zahidin bu olumsuz yanını şu beyitlerde olduğu gibi, alaylı bir dille eleştirir:

zâhidâ râh-ı hakikatde gerekmez taklîd
câhil olma yürü üstâda eriş üstâd ol (D.293/3)

'akıldan dîn olmak ile şüfiye ta'n itmezüz
kimsenüñ biz ey dil-i divâne kaydın çekmezüz
(D.249/15)

Zahid, giyim kuşam ve davranışlarıyla da, olgun bir insana yaraşmayacak abartılı ve gösterişli bir yaşam sürer:

'azamet cübbe vü destâr iledür zühhâda
ilk ağızlıkda saña her biri müftî görünür (D.206/11)

Bağdatlı Râhî'nin kişiliğinde ve üslûbunda somutluk kazanan rind insan tipi zahidin en çok, gönül gözünden, yüceliğinden uzak maddî bakış açısını eleştirir:

çeşm-i zâhir beynile bînâ geçer zâhid velf
biz aña bînâ dirüz kim dîde-i Hakk beyni var
(D.134/18)

şüfi bizi sen cism göziyle göremezsün
aç cân gözüñi eyle nazâr gör ki ne rûhuz (D.81/10)

Zahid, önemli değerlerin fazla emek harcanmaksızın çabucak elde edilebileceğini sanır. Bu hazırkonucu kişilik de olgunlukla bağdaşmaz. Şair, bu durumu alaylı bir dille yerer:

gör zâhidi kim şâhib-i irşâd olayın dir
dün mektebe vardı bugün üstâd olayın dir (D.76/2)

Bağdatlı Rûhf'nin, zahidin olumsuz kişilik özellikleri-
nin en başında gelen ikiyüzlülüğünü de yoğun bir biçimde eleş-
tirdiği görülür:

esîr-i dâne-i zerķ oldu zâhid-i kâllâş
elünde dâm-ı riyâdur çevürdüğü tesbîh (D.112/8)
hakikatde teveccüh ehli bir rind-i kadeh-peymâ
riyâ içre olan yüz zâhid-i nâ-çizden yeğdür (D.175/10)

Zahid hem bu dünyadan elini eteğini çekmiş, öteki dünya
için çalışan bir insan gibi görünür, hem de para, mal mülk
gibi maddî, geçici değerlere aşırı derecede düşkündür, aynı
zamanda çok pinti bir insandır:

şûfî ki şafâda geçinür mâlik-i dînâr
bir dirhemini alsañ olur hâtırı derhem (D.75/17)

Bütün bu olumsuz kişilik özelliklerine ek olarak zahid,
tembelliğe ve eğlenceye eğilimli bir yaradılışa sahiptir. Tem-
belliğe ve eğlenceye rind de bir ölçüde düşkün olmakla birlik-
te, zahidde, özellikle tembelliğin kendisini alttan alta his-
settiren temel bir özellik olduğu görülür. Zahid bu aşırı dav-
ranışlarını, içki içme ve güzel sevme konularında da olduğu
gibi, gizliden gizliye ve uygunsuz ortamlarda gerçekleştirir.
Şair, zahidin bu yönünü de etkili bir gözlem gücü ve ustalık-
lı bir anlatımla gözler önüne serer:

şevķ-i esrârile mescidde seher şûfinün
hây hûyuñ işiden kûşe-i meyhâne şanur (D.196/16)

Öteyandan; gönül yüceliği, insanlara ve tüm evrene olgun
bir yaklaşım ve iyimser gözlerle bakabilme, düşünce ve davra-
nışlarındaki özgürlük ve incelik, rind insan tipinin özünü
oluşturan özelliklerdir. Rind bu özellikleriyle, tasavvuf dü-
şüncesinde en üst insanlık aşamalarından birisi olan "insan-ı
kâmil"e özgü; sonsuz bir hoşgörü, insan ve Tanrı sevgisi ile
yüce bir olgunluğa erişmiştir, denilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmamızın daha önceki bölümlerinde Bağdatlı Rûhfî Divanı'nda yer alan rind ve zahid insan tiplerinin özelliklerini saptayarak, bu iki tipin çeşitli bakımlardan karşılaştırmasını yapmaya çalıştık.

Öncelikle, Bağdatlı Rûhfî'nin pek çok bakımdan kendisini özdeşleştirdiği rind insan tipini ele aldık. Bu çalışmamızın bir bölümünde de, tasavvuf düşüncesi doğrultusunda ortaya çıkan, insanı öne alan bir anlayışın temelde yer aldığı rindlik geleneğini kültürel ve toplumsal perspektif içinde belirlemeye ve değerlendirmeye çalıştık; buradan yola çıkarak rind insan tipinin karakteristik özelliklerini somut örneklerle belirleme yoluna gittik.

Bu doğrultuda daha önce yaptığımız inceleme ve saptamaları genel bir değerlendirme içinde yeniden ele alıp özetleyelim.

İslâmiyetin ilk dönemlerindeki olumlu ve yapıcı zühd düşüncesinin zamanla katılaşıp olumsuzlaşması sonucunda, bir ölçüde bu duruma tepki olarak ortaya çıkan rind insan tipinin genelde İslâm kültürü özelde divan şiirine; beğeni sahibi, hoşgörülü, derin bir sevgi taşıyan olgun bir insan tipi olarak büyük katkılar sağladığını görüyoruz. Bu doğrultuda, zamanla, divan şiiri içerisinde rind düşüncesi doğrultusunda bir "rindlik geleneği" oluşmuştur.

Rind düşüncesi ve rindlik geleneği, insanı doğal yapısından uzaklaştırıp belirli kalıplar içerisinde hapsetmeyi tasarlayan tüm düşünce sistemleri ve yaklaşımlara doğrudan ya da dolaylı bir tepki olarak ortaya çıkmış, zamanla kendi içinde kuralları olan, hemen her durumda insancıl değerlendirmeyi öne alan bir düşünce ve yaşayış sistemi olarak gelişim göstermiştir.

Rindlik geleneği, insanı Tanrı'nın bir parçası olarak değerlendirmek yoluyla ona sonsuz bir değer yüklemiş, onu yüceltmıştır. Bu gelenek, insanı özgürleştirme ve mutluluğa

ulaştırma yolunda her türlü düşünce ve davranışı onaylar. Tanrı'ya yakın bir varlık olarak gördüğü insanı özgürleştirmek ve mutluluğa ulaştırmak için Tanrı aşkına büyük bir önem verir. Bu gelenek doğrultusunda beliren düşünceye göre; insan kendi doğasını baskı altına alıp onun özgür ve mutlu bir biçimde yaşamasını engelleyen her türlü baskı ve olumsuz ögeyi aşarak, Tanrı'nın kendisinden bir parça olarak insana verdiği ruhu yüceltmeye çalışmalıdır.

Çalışmamızda ele alıp incelediğimiz rind insan tipi, sözünü ettiğimiz rindlik geleneğinin bir parçasıdır. Kendisini bu geleneğin maddi ve manevi anlamda üyesi olarak görür. Bu gelenek içerisinde değerlendirilen tüm değerlerle doğrudan bir bağlantı içerisinde olduğunu hisseder. Diğer bir deyişle; rindlik geleneği içerisinde yer alan insanlar nerede olurlarsa olsunlar, kendilerini ruhsal bir birliktelik içerisinde hissederler. Bu durum, İslâm kültüründe yer alan; insanların elest meclisinde Tanrı'nın sözleriyle kendilerinden geçmiş oldukları yolundaki inanişla ilgilidir. Tanrı'nın kendi ruhundan birer parçayı insanlara vermiş olduğuna inanan rindler, bu bağlamda kendilerini büyük bir ruh birliğinin parçası olarak görürler.

Söz konusu ruh birliğinin parçası olduğuna inanan rind, bu bağlamda ruhsal derecelerin en üstünde bulunduğuna inanır. Rindler arasında maddi ve manevi bağlamda bir ayrıcalık yoktur; değerce hepsi birbirine eşittir. Yine bu değerlendirme doğrultusunda, rindlik geleneği içerisinde, tarikatlarda görüldüğü gibi bir ustalık-çiraklık ilişkisi yoktur. Her rind, ruhsal bağlamda Tanrı'nın insanların ruhlarıyla konuştuğu söylenen elest meclisinde bulunmuş sayılır; kökenle doğrudan bir bağlantı içinde olduğundan, ruhsal bağlamda da en üst düzeye ulaşmış kabul edilir.

Uzun uzun anlatma yoluna gittiğimiz bu ruhsal yücelik, rind insanın en değerli yönüdür. Rind, bu ruhsal yücelikle, gönül bilgisi ve coşkusuyla insan olmanın değerini içinde hisseder, olağanüstü boyutta insan ve varlık sevgisine yönelir, sonuçta, bir parçası olduğuna inandığı Tanrı'nın sevgisine

erişmeyi amaçlar.

Bağdatlı Rûhf, rind insan tipini ideal bir insan olarak görür. Onun gözünde rind, derin bilgisi, gelişmiş beğenisi, özgürlüğe eğilimli yaradılışı, mertliği vb. özellikleriyle son derece olumlu bir insandır. Kendisi de pek çok yerde rindlik düşüncesine ılımlı bir biçimde yaklaştığını gösterir. Kimi yerlerde tamamen rindle özdeşleşir.

Buradan yola çıkarak Bağdatlı Rûhf'nin idealindeki insan tipinin özellikleri ile ilgili ipuçları saptayabiliriz: İdeal insanın, çevresindeki tüm varlıklara sonsuz bir sevgiyle, iyimserlikle yaklaşması gerekir, özüyle sözü bir olmalıdır, o, özgürlük ve mutluluk arayışını yaşamının amacı haline getirmelidir, kimseyi incitmemeli, kimseye kin duymamalıdır, yüzeysel ve gereksiz işlerle uğraşmamalıdır.. Yani Bağdatlı Rûhf'ye göre ideal insan, rind tipinin yaşam görüşünü, kişilik özelliklerini hemen tamamıyla benimsemelidir.

Öteyandan, Bağdatlı Rûhf Divanı'nda ele alınıp değerlendirilen zahid tipi, rind insan tipinin hemen hemen tamamıyla karşıtı bir tip olarak ortaya çıkar. Zahid tipinin düşünce ve inanç bakımından kaynağını İslâmiyetin ilk yıllarında yaşanan "zâhidler dönemi"nde geçerli olan zühâ düşüncesinde ve inanç sisteminde bulduğunu görüyoruz. Ancak, temelde olumlu olan bu düşünce ve inanç sistemi zamanla asıl kaynağından uzaklaşmış ve katı kuralcı, yapay bir anlayış geleneğine doğru gelişim göstermiştir. İşte Bağdatlı Rûhf'nin ele alıp değerlendirdiği zahid tipi bu katı kuralcı, yapay anlayış geleneğinin tipik bir temsilcisi olarak görülür ve Divan boyunca şair tarafından yoğun bir biçimde eleştirilir ve yerilir. Bağdatlı Rûhf zahidi Divan'ın pek çok bölümünde rindçe bir yaklaşımla ele alır ve rindin bakış açısıyla değerlendirir; bu doğrultuda zahid daha çok olumsuz özellikleriyle ön plana çıkar.

Divan'daki zahid insan tipi, her şeyden önce insanı doğal bütünlüğü ile ele alıp değerlendiremez. Karşısındaki yaşayan insanı donmuş bir gerçeklik olarak görüp, onu etkilemek, yönlendirmek, kendi değer yargılarıyla oluşmuş bir çerçeve içinde

hapsetmek ister. Temel özellikleriyle zahid; insanı gerçek anlamda sevmez, sevginin yüceliğini anlayamaz, yüzeysel bir yaklaşım içindedir, kötümserdir, ikiyüzlüdür, korkaktır, pıntıdır, çevresini baskı altında tutmaya çalışır. Kısaca belirtmek gerekirse zahid, bu dünyada var olan pek çok değeri görmezden gelerek, bir başka dünyada; cennette mutlu olmayı umar. Hemen tüm tutum ve davranışları içtenliksiz ve yüzeyseldir.

Bağdatlı Rûhî, böylesine yapay ve olumsuz nitelikleri kendisinde barındıran zahidi, kafasındaki ideal insan tipini ortaya koymak için "olumsuz özelliklerinden yararlandığı bir araç" olarak kullanır. Denilebilir ki; zahidin tutum ve davranışlarının tam tersini yapan insan Bağdatlı Rûhî'ye göre ideal bir insan olarak değerlendirilmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse böyle bir insan; yapaylıklardan uzak, hoşgörü sahibi, insanı seven ve ona değer veren, cömert, mutluluğu bu dünyada arayan, iyimser, korkusuz bir insandır. Zahid, şairin gözünde; yasakçılığı, yapaylığı, kötülüğü simgeleyen olumsuz bir tip olarak, onun idealinde canlandırdığı olumlu insan tipinin tam karşısında yer alır.

Divan'da çizilen rind ve zahid tiplerinin özellikleri göz önünde bulundurulurken o dönem toplumunda bireysel ve toplumsal değerler bakımından makbul sayılan insan tipi ile ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Her şeyden önce böyle bir insanın özüyle sözü bir olmalıdır. Bağdatlı Rûhî tarafından dile getirildiği kadarıyla; o dönem toplumunda söyledikleriyle yaptıkları farklı olan insanlar kesinlikle hoşgörüyle karşılanmazlar, yerilirler.

Makbul sayılan insan, bireysel ve toplumsal bakımdan yararlı işlerle uğraşan, öncelikle bu dünyada mutlu olmayı uman ve bu doğrultuda çalışan kişidir. Zamanını boş işlerle geçirip tembellik yapan, mutluluğu başka yerlerde, başka dünyalarda arayan insanlara toplumda pek önem verilmez; önem veriliyor gibi görünülse bile bu, gerçek olmayan, korku sonucunda ortaya çıkan yapay bir tutumdur.

Ayrıca; yaşamayı seven, kendisini ve çevresindeki insan-

ları mutlu etmeyi amaçlayan, şen şakrak, eğlenmeyi ve çevresindekileri eğlendirmeyi başaran, gönül yönü gelişmiş olgun insanlar o dönem toplumunda makbul sayılan insanlardır.

Bağdatlı Rûhf Divanı'na yansıdığı kadarıyla o dönem toplumunun beğendiği, makbul saydığı insan tipinin özellikleriyle bu Divan'da çizilen rind insan tipinin özellikleri hemen hemen bütünüyle örtüşmektedir.

Bu doğrultuda, Divan'da çizilen zahid insan tipinin hemen bütün özellikleri o dönem toplumunda hoş karşılanmayan, kınanan özelliklerdir denilebilir. Bu toplum; sevgiyi küçümseyen, kendini beğenmiş, kötümser, inatçı, yasağcı, hazıra-konucu, ikiyüzlü, korkak, pinti, soy sop davası güden, ibadete zorlayan, tembel insanları kesinlikle beğenmemektedir.

Divan'daki makbul sayılan insanın beğenilen özellikleri ve makbul olmayan insanın yerilen özellikleri ile evrensel anlamda beğenilen ve yerilen insan tutum ve davranışları arasında büyük bir benzerlik olduğu görülüyor. Buradan yola çıkarak; Bağdatlı Rûhf'nin rind ve zahid tipleri aracılığıyla insana bakışında evrensel bir yaklaşım bulunduğunu söyleyebiliriz.

Buraya kadar yapmış olduğumuz inceleme ve değerlendirmelerin ışığında şu sonuca varıyoruz: Bağdatlı Rûhf Divanı'nda olumsuz ve yapay bir insan tipi olarak değerlendirilen zahid karşısında ön plana çıkan ve beğenilen rind insan tipi, insan-noğlunun öteki dünyada kavuşmayı umduğu güzellik, sevgi ve mutluluk özlemlerini karşılayacak olan Tanrısal "ruh"u (Tanrı aşkını), tasavvuf ve hümanizm düşüncelerinin de etkisiyle, bu dünyada var olan insanın "beden"iyle birleştirerek, sonsuz güzellik, sevgi ve mutluluk düşüncesini bu dünyada yaşama geçirebilmiş olgun, bilge ve çağdaş bir insan örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, L.Sami; Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Varlık Yay., İstanbul-1984.
- AnaBritannica Genel Kültür Ans., Ana Yay., İstanbul-1987.
aşk md., C.II, s.471.
cennet md., C.V, s.462.
- Ayvazoğlu, Beşir; Aşk Estetiği, Birlik Yay., Ankara-1983.
- Banarlı, Nihad Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, Millî Eğitim Bas., İstanbul-1987.
- Beyzâdeoğlu, Süreyya; Divan Şiirinde Zahid -makale-, Dergâh; Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi, C.II, S.22, s.9-11, Aralık-1991.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ans., Gelişim Yay., İstanbul-1986.
aşk md., C.II, s.935.
bezm md., C.III, s.1604.
gönül md., C.VIII, s.4689.
- Cengiz, Halil Erdoğan; Divan Şiiri Antolojisi, Bilgi Yay., İstanbul-1983.
- Devellioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara-1986.
- Ecevit, Yıldız; Oğuz Atay'da Aydın Olgusu, Ara Yay., İstanbul-1989.
- Eröz, Mehmet; Türkiye'de Alevilik ve Bektâşlık, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1990.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki; Alevilik-Sünnilik-İslâm Düşüncesi, Der Yay., İstanbul-1989.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki; Bütün Yönleriyle Bektâşlık, Der Yay., İstanbul-1990.
- Gölpınarlı, Abdülbâki; 100 Soruda Tasavvuf, Gerçek Yay., İstanbul-1985.
- İsen, Mustafa; Divan Şiiri Kimdir? -makale-, Dergâh; Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi, C.I, S.3, s.9, Mayıs-1990.

İslâm Ans., Millî Eğitim Bas., İstanbul-1986.

cennet md., C.III, s.102.

hamr md., C.V/I, s.195-199.

şirk md., C.XI, s.568.

zühhd md., C.XIII, s.638-639.

İslâm Ans., T.D.V. Yay., İstanbul-1991.

aşk md., C.IV, s.11.

Bezm-i Cem md., C.VI, s.105-106.

Bezm-i Elest md., C.VI, s.106-108.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî, T.D.V. Yay., Ankara-1993.

Levend, Ağâh Sırrı; Divan Edebiyatı -Kelîmeler ve Remîzler, Mazmunlar ve Mefhumlar-, Enderun Kitabevi, İstanbul-1984

Mengi, Mine; Divan Şîrinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi; Nâbî, A.K.M. Yay., Ankara-1991.

Mengi, Mine; Divan Şîrinde Rindlik, Ankara-1985.

Necatîgil, Behçet; Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yay., İstanbul-1985.

Noyan, Bedri; Bektâşîlik, Alevîlik Nedir, Doğu Matbaası, Ankara-1987.

Ocak, Ahmet Yaşar; Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süffîlik: Kalenderîler(XIV-XVII. yy.'lar), T.T.K. Bas., Ankara-1992.

Onay, Ahmet Talât; Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, T.D.V. Yay., Ankara-1992.

Özkırımlı, Atilla; Toplumsal Bir Bağkaldırının İdeolojisi; Alevîlik-Bektâşîlik, Cem Yay., İstanbul-1990.

Özkırımlı, Atilla; Türk Edebiyatı Ans., Cem Yay., İstanbul-1987.
bezm md., C.I, s.229.

Râhî-i Bağdâdî md., C.IV, s.997.

Öztürk, Yaşar Nuri; İslâmda Büyük Günahlar, Hürriyet Yay., İstanbul-1991.

TEZ ÖZETİ

Bağdatlı Rûhî Divanı'ndaki rind ve zahid tiplerini tipolojik bir çalışma kapsamı içerisinde incelediğimiz bu tez beş ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; Divan'ı üzerinde çalışma yaptığımız şair Bağdatlı Rûhî'nin yaşamı ve sanatçı kişiliği ile ilgili ana hatlarıyla bilgi verdikten sonra, inceleme kısmında ele alınan konu ve uygulanan yöntem hakkında giriş bilgileri verdik.

İnceleme kısmının birinci bölümünde; şair Bağdatlı Rûhî'nin beğendiği, şiirlerinde sürekli olarak ön plana çıkardığı rind insan tipini örneklerle değerlendirip, bu tipin temel karakteristik özelliklerini saptamaya çalıştık. Kısaca özetlemek gerekirse; Divan'da rind insan tipi, seven, hoşgörülü, bağımsız yaşamaya meyilli, toplumdaki aksaklıkları eleştiren, olgun bir insan tipi olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde, şair Bağdatlı Rûhî'nin de rind-meşreb bir kişiliğe sahip olduğu açıkça görülür.

Divan'da rind insan tipinin karşıt tipi olarak çizilen zahid insan tipini inceleme kısmının ikinci bölümünde değerlendirdik. Ana hatlarıyla zahid; yasaklamaya meyilli katı kişiliğiyle, ikiyüzlülüğüyle, maddeye önem veren sığ yanıyla vb. olumsuz bir kişilik sergiler. Bu olumsuz kişilik özellikleri nedeniyle de gerek Divan'da canlandırılan rind insan tipi, gerekse doğrudan doğruya rind-meşreb yönü ağır basan şair Bağdatlı Rûhî tarafından sık sık, alaylı bir dille eleştirilir. Rind ve zahid tiplerinin pek çok bakımdan uyuşmayan kişilik özellikleri ve bunların sonucunda ortaya çıkan çatışmaları bu bölümde dikkat çekmektedir.

Divan'da çizilen rind ve zahid tiplerinin içki, sevgi ve olgunluk kavramları bağlamında karşılaştırılmalarını üçüncü bölümde yaptık. Ana hatlarıyla belirtecek olursak; rind, rahatlayarak toplum baskısından ve ikiyüzlülüğten uzak durmak, ayrıca olgun bir gönül sahibi olarak insan sevgisi aracılığıyla Tanrı sevgisine ulaşmak için içki içerken zahid, maddî bir değer olarak gizli gizli içtiği içkiyi yasaklamaya çalışır, insanları cehennem korkusuyla içkiden vazgeçirmeye uğraşır. Rind, sevgiyi

dünyadaki en değerli kavram olarak görürken zahid, sevgiden anlamayan, sevgiye düşman bir insan olarak görünür. Rind, güzellerden anlayan, onlara değer veren bir insanken zahid, kaba, içtenliksiz kişiliği nedeniyle, güzellerle olan ender ilişkilerinde çok sıkıntı çeker. Rind, maddeye değil, gönüle önem veren, seven, özgür kişiliğiyle öne çıkan olgun bir insandır; zahid ise, yalnızca maddeye ve katı kurallara önem verir, onun amacı; çeşitli nimetlerle donatılmış cennet'e ulaşmaktır. Zahid, bu yapay kişiliğiyle, olgunluktan nasibini almamış, gönül yönü gelişmemiş bir insan tipi olarak öne çıkar.

Tezin sonuç bölümünde; Divan'da çizilen rind ve zahid tiplerinin temel karakteristik özellikleri aracılığıyla özelde şair Bağdatlı Rûhî, genelde o dönemdeki toplum tarafından makbul sayılan ve sayılmayan (beğenilen ve beğenilmeyen) insanları, onların kişilik özelliklerini saptamaya çalıştık. Genel olarak, Divan'da çizilen rind insan tipi; seven kişiliği, katı kurallara karşı çıkan yönü ve olgun gönlüyle makbul bir insan olarak görülürken; onun karşısında yer alan zahid insan tipi; bağınazlığı, katı kuralcı kişiliği, ikiyüzlülüğü, maddeye önem veren olgunluktan uzak yönüyle olumsuz bir insan olarak değerlendirilir. Sonuçta; sözkonusu kişilik özellikleriyle ön plana çıkan rind insan tipi, örnek bir insan tipi olarak sunulur.

ÖZGEÇMİŞ

7 Temmuz 1968'de Ceyhan'da doğdum.

1976'da ailemle birlikte Adana'ya yerleştikten sonra; 1979'da Barbaros İlkokulu, 1982'de 19 Mayıs Ortaokulu, 1985'te Çobanoğlu Ticaret Lisesi'nden mezun oldum. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bağlı Adalet Yüksek Okulu'nda bir yıl öğrenim gördükten sonra 1986'da ÖYS sonucunda Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydoldum. Aynı Bölüm'den 1990'da mezun oldum.

Adana Sabancı Anadolu Tekstil Teknik ve Meslek Lisesi'nde Aralık-1990'dan bu yana edebiyat öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

- Öztürk, Yaşar Nuri; İslâmî Kavramlar Ans., Hürriyet Yay., İstanbul-1991.
 kalp md., C.I, s.139.
 mal md., C.I, s.210.
 riyâ md., C.II, s.56.
- Öztürk, Yaşar Nuri; Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, Yeni Boyut Yay., İstanbul-1990.
- Öztürk, Yaşar Nuri; Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yay., İstanbul-1990.
- Pala, İskender; Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Bas. Yay., Ankara-1989.
- Pala, İskender; Divan Edebiyatı, Ağaç Yay., İstanbul-1992.
- Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük, Redhouse Yay., İstanbul-1974.
- Râhî-i Bağdâdî; Külliyât-ı Eş'âr-ı Râhî-i Bağdâdî, İstanbul-(H.)1287.
- Tolasa, Harun; Sehf, Latîff, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre XVI. yy.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I, Ege Üniv. Matbaası, İzmir-1983.
- Türkçe Sözlük I-II, Türk Dil Kurumu Yay., T.T.K. Bas., Ankara-1988.